

Пангелова Н.Є., Пангелов Б.П.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ
РОБОТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Навчально-методичний посібник

Переяслав-Хмельницький – 2015

УДК [796.5:908]: 378.4 (075.8)

ББК 75.81 + 26.89я73

П 16

Рекомендовано Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

(Протокол № 5, від 1 грудня 2014р)

Рецензенти:

Круцевич Т.Ю. – доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання Національного університету фізичної виховання і спорту України

Москаленко Н.В. – доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту

Шапран О.І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

П.16 Пангелова Н.Є. Теоретико-методичні засади туристсько-краєзнавчої роботи у вищих навчальних закладах: [навч.-метод. посібн.] / Н.Є. Пангелова, Б.П. Пангелов. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2015 - 202 с.

У посібнику розкриваються методологічні засади туристсько-краєзнавчої діяльності у вищих навчальних закладах. Наведені нормативно-правові документи регулювання туристичної діяльності в Україні. Представлені результати аналізу наукових досліджень проблеми туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ, історії розвитку педагогічної думки у сфері туризму і краєзнавства. Висвітлюються передовий досвід організації зазначеної діяльності у ВНЗ України, а також методичні основи підготовки майбутніх учителів для керівництва туристсько-краєзнавчою роботою у загальноосвітніх школах.

Зміст

Вступ.....	4
Розділ I. Нормативно-правові документи регулювання туристичної діяльності в Україні.....	6
Розділ II. Аналіз наукових досліджень проблеми туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ.....	54
Розділ III. Краєзнавство і туризм в історії розвитку педагогічної думки.....	73
Розділ IV. Передовий досвід організації туристсько- краєзнавчої роботи у ВНЗ України.....	104
Розділ V. Методичне забезпечення туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ.....	126
Додатки.....	175
Література.....	212

ВСТУП

Соціально-економічні зміни в українському суспільстві, процеси глобалізації та інформатизації, наміри України щодо інтеграції в європейську спільноту зумовили нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Модернізація вищої освіти в Україні відбувається в напрямі її демократизації, гуманізації, реалізації положень документів Болонського процесу, зокрема Комюніке міністрів освіти Європи (Берген, 2005) та спрямована на розробку перспективних моделей підготовки кваліфікованих фахівців відповідно до європейських стандартів.

Оскільки в сучасних умовах урбанізації, комп'ютеризації, загострення демографічних проблем, погіршення екологічного стану в Україні важливого значення набуває повноцінний фізичний розвиток підростаючого покоління, реалізація здоров'язберігаючої функції організму людини, одним із важливих напрямів підготовки висококваліфікованих фахівців з вищою освітою є підготовка фахівців у галузі фізичної культури і спорту.

Основні напрями та вимоги до сучасної організації професійної підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою, зокрема з фізичної культури і спорту, базуються на положеннях Конституції України, Законах України "Про освіту"(1996 р.), "Про вищу освіту"(2002 р.), "Про фізичну культуру і спорт"(1993 р.), Державної національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття") (1993 р.), Національної доктрини розвитку освіти України (2001 р.), Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту" (2004 р.).

Спортивно-оздоровчий туризм має велике значення для збереження і зміцнення фізичного здоров'я, естетичного, трудового, морального та патріотичного виховання всіх категорій населення, а особливо молоді, оволодіння нею життєво важливими вміннями й навичками, зокрема з пізнання навколишнього середовища в природних умовах. Прості та доступні організаційні форми, що використовуються в спортивно-оздоровчому туризмі (походи, подорожі, екскурсії, прогулянки, туристські зльоти і змагання),

сприяють реалізації не тільки специфічних функцій фізичної культури (освітніх, прикладних, спортивних), а й рекреаційних і оздоровчо-реабілітаційних, забезпечують умови для здорової життєдіяльності особистості в суспільстві.

Навчально-виховна робота в освітніх закладах України спрямована на відродження народних традицій, звичаїв, глибокого вивчення історії та сучасних проблем соціально-економічного розвитку рідного краю. У зв'язку з цим, туристсько-краєзнавча підготовка студентів є одним із важливих завдань навчального закладу. Даний посібник розкриває організаційно-методичні аспекти туристсько-краєзнавчої роботи зі студентською молоддю, досвід роботи ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» у цьому напрямку.

Розділ І. Нормативно-правові документи регулювання туристичної діяльності в Україні

ПРО ТУРИЗМ

Закон України

від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, №31, ст. 241)

*(Вводиться в дію Постановою ВР № 325/95-ВР від 15.09.95,
ВВР, 1995, № 31, ст. 242)*

Цей Закон визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму. Метою Закону є створення правової бази для становлення туризму як високорентабельної галузі економіки та важливого засобу культурного розвитку громадян, забезпечення зайнятості населення, збільшення валютних надходжень, захист законних прав та інтересів туристів і суб'єктів туристичної діяльності, визначення їх обов'язків і відповідальності.

Дія цього Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичних осіб, діяльність яких пов'язана з наданням туристичних послуг, а також на громадян, які їх отримують.

Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі вживаються такі терміни:

туризм — тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю;

турист (мандрівник) — особа, яка здійснює подорож по Україні або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців без здійснення будь-якої оплачуваної

діяльності та з зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін;

туристична діяльність — діяльність з надання різноманітних туристичних послуг відповідно до вимог цього Закону та інших актів законодавства України;

екскурсійна діяльність — діяльність по організації подорожей, що не перевищують 24 годин, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, з визначними місцями тощо;

туристичні ресурси — сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста;

суб'єкти туристичної діяльності — підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку і мають ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг;

туристична індустрія — сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів;

туристичні послуги — послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів;

туристичний продукт — комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі;

туристський ваучер (путівка) — документ, що підтверджує статус особи або групи осіб як туристів, оплату послуг чи її гарантію і є підставою для отримання туристом або групою туристів туристичних послуг;

тур — туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо);

керівник туристської групи — особа, що є представником суб'єкта туристичної діяльності і виступає від його імені, супроводжує туристів, забезпечує виконання умов договору про надання туристичних послуг, володіє фаховими знаннями про країну (місцевість) перебування і, як правило, мовою країни перебування або загальнозрозумілою там мовою;

гід (екскурсовод) — особа, яка володіє фаховою інформацією про країну (місцевість) перебування, визначні місця, об'єкти показу, а також мовою цієї країни чи мовою іноземних туристів, яких приймають, або загальнозрозумілою для них мовою, надає екскурсійно-інформаційні, організаційні послуги та кваліфіковану допомогу учасникам туру в межах договору про надання туристичних послуг. Гід-індивідуал здійснює свої функції лише на підставі ліцензії;

ліцензія на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг, — спеціальний дозвіл, що підтверджує право його власника на здійснення відповідного виду або комплексу видів діяльності, визначених цим Законом та іншими актами законодавства України;

сертифікат відповідності — документ, що підтверджує якість туристичних послуг та їх відповідність конкретному стандарту чи іншому нормативному документу.

Стаття 2. Законодавство України про туризм

Законодавство України про туризм складається з Конституції України, цього Закону, інших актів законодавства України, що видаються відповідно до них, міжнародних договорів і угод, в яких бере участь Україна.

Державна політика та державне регулювання в галузі туризму

Стаття 3. Державна політика в галузі туризму

1. Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності.

Державна політика в галузі туризму визначається Верховною Радою України.

2. Основними напрямками державної політики в галузі туризму є:

залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення;

забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;

створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;

захист прав та інтересів держави в галузі туризму;

створення сприятливого для розвитку туризму податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів контролю;

створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму в Україні;

запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та малозабезпечених верств населення;

заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

впровадження системи статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності;

визначення порядку управління державною власністю в галузі туризму;

створення рівних можливостей на ринку туристичних послуг для суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, сприяння розвитку конкуренції, забезпечення дотримання у цій галузі антимонопольного законодавства;

забезпечення безпеки туристів, захист їх прав, інтересів та майна;

підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії;

організація та розвиток системи наукового забезпечення галузі туризму, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів;

розвиток співробітництва з зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації.

Стаття 4. Органи державної виконавчої влади в галузі туризму

1. Центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму є Державний комітет України по туризму, повноваження якого визначаються цим Законом та положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державний комітет України по туризму на підставі цього Закону:

реалізує державну політику в галузі туризму і несе відповідальність за подальший його розвиток;

бере участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів з питань туризму. В межах своїх повноважень розробляє і затверджує нормативні акти, узагальнює практику застосування законодавства та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

визначає перспективи та напрями розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, його матеріально-технічної та соціальної бази, забезпечує їх виконання;

координує діяльність міністерств і відомств, туристичних підприємств та організацій незалежно від форм власності у питаннях, пов'язаних з прийомом та обслуговуванням туристів в Україні та організацією туристичних поїздок за кордон;

організує інформаційну, рекламну та видавничу діяльність з питань туристичної діяльності;

сприяє розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг, створює рівні можливості на ньому для всіх суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності;

здійснює ліцензування (позбавляє ліцензій) діяльності суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, що надають туристичні послуги. Разом з Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації встановлює державні стандарти у сфері туристичних послуг, проводить сертифікацію та атестацію туристичних підприємств, контролює виконання ними умов та правил прийому і обслуговування туристів;

організує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, проведення науково-дослідних робіт у галузі туризму;

бере участь у зовнішньоекономічній діяльності в галузі туризму, представляє інтереси України з питань туризму в інших країнах та міжнародних організаціях, укладає відповідно до чинного законодавства міжнародні угоди, відкриває туристичні представництва за кордоном.

Рішення Державного комітету України по туризму, що регулюють питання туризму та видані в межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, місцевих органів державної виконавчої влади, суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, туристів.

2. Місцевими органами державної виконавчої влади в галузі туризму є відповідні структурні підрозділи у складі органів державної виконавчої влади в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, які підпорядковані цим органам влади та Державному комітету України по

туризму. В разі необхідності в місцях пріоритетного розвитку туризму зазначені органи можуть створювати представництва (бюро).

Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади в галузі туризму визначаються положеннями про них, які затверджуються місцевими органами державної виконавчої влади за погодженням з Державним комітетом України по туризму.

Стаття 5. Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності

Суб'єкти туристичної діяльності з метою поліпшення обслуговування туристів, впровадження позитивного досвіду роботи можуть створювати свої об'єднання або асоціації, що діють відповідно до чинного законодавства України, їх статутів, які затверджуються зборами представників суб'єктів туристичної діяльності, що входять до складу об'єднань або асоціацій.

Стаття 6. Рада представників суб'єктів туристичної діяльності

При Державному комітеті України по туризму створюється рада представників суб'єктів туристичної діяльності, яка є дорадчим органом і діє відповідно до положення про раду, що затверджується Комітетом.

Стаття 7. Національна рада по туризму

Для координації діяльності міністерств і відомств України в галузі туризму створюється Національна рада по туризму, яка є позавідомчим колегіальним органом.

Положення про Національну раду по туризму та її персональний склад затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 8. Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності

З метою обліку суб'єктів туристичної діяльності ведеться Державний реєстр.

Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності веде Державний комітет України по туризму.

Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму, яким Державний комітет України по туризму делегував право видавати ліцензії, після прийняття рішення про видачу ліцензії суб'єкту туристичної діяльності подають Державному комітету України по туризму необхідні дані для занесення його до Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності.

Організація економічної діяльності

та фінансування галузі туризму

Стаття 9. Економічна діяльність у галузі туризму

Економічна діяльність у галузі туризму полягає в забезпеченні ефективного використання наявної та створення нової матеріально-технічної бази туризму, збільшення валютних надходжень до бюджету держави, кооперування коштів суб'єктів туристичної діяльності, зайнятості населення, задоволенні його різноманітних потреб.

Основними завданнями економічної діяльності суб'єктів туристичної діяльності є:

- створення туристичного продукту;
- формування ринку туристичних послуг;
- удосконалення інфраструктури туризму;
- надання туристичних послуг;
- розвиток внутрішнього та іноземного туризму.

Стаття 10. Доходи від туристичної діяльності та відносини з бюджетом

Доходи від туристичної діяльності формуються за рахунок надходжень від:

- основної діяльності;
- проживання туристів у готелях, мотелях, кемпінгах тощо;
- обслуговування підприємствами харчування;
- транспортного обслуговування;
- додаткових послуг, інших видів діяльності.

Прибуток (доход) суб'єктів туристичної діяльності підлягає оподаткуванню на загальних підставах згідно з чинним законодавством України. З метою збереження природного та історико-культурного середовища цими суб'єктами може передаватися до місцевих бюджетів частина прибутку для її цільового використання.

Стаття 11. Джерела фінансування туризму

1. Туристична діяльність здійснюється за рахунок:

власних фінансових ресурсів суб'єктів туристичної діяльності, грошових внесків громадян і юридичних осіб;

позичкових фінансових коштів (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити);

безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань підприємств, установ, організацій і громадян;

позабюджетних фондів;

коштів Фонду розвитку туризму України, що формуються за рахунок відрахувань суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності;

іноземних інвестицій;

надходжень від туристичних лотерей;

інших джерел, не заборонених законодавством України.

2. З метою розвитку туризму суб'єктам підприємництва, що надають туристичні послуги, можуть встановлюватись пільги щодо оподаткування, кредитування та страхування туристичної діяльності.

Організація та надання туристичних послуг

Стаття 12. Підстави для початку та зупинення діяльності, пов'язаної з організацією та наданням туристичних послуг

Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, фізичні особи здійснюють діяльність, пов'язану з наданням туристичних послуг, лише за наявності ліцензії.

Спеціально уповноважені органи відповідно до законодавства України можуть обмежувати або зупиняти функціонування суб'єктів туристичної діяльності, робота яких негативно впливає на збереження навколишнього природного та історико-культурного середовища.

Стаття 13. Ліцензування туристичної діяльності

1. З метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг та забезпечення захисту прав і законних інтересів держави та споживачів цих послуг, підвищення рівня туристичного обслуговування здійснюється ліцензування туристичної діяльності.

Ліцензії видаються Державним комітетом України по туризму, який встановлює порядок їх видачі, умови і правила здійснення туристичної діяльності та контроль за їх дотриманням.

Державний комітет України по туризму може делегувати право видачі ліцензій місцевим органам державної виконавчої влади в галузі туризму.

2. Ліцензуванню підлягають такі види туристичної діяльності;
організація прийому та обслуговування іноземних туристів в Україні (іноземний туризм);
організація прийому та обслуговування вітчизняних туристів в Україні (внутрішній туризм);
організація туристичних поїздок за межі України (зарубіжний туризм);
екскурсійна діяльність;
організація масового та оздоровчо-спортивного туризму.

3. Суб'єкти туристичної діяльності, які порушують вимоги чинних актів законодавства України, Державним комітетом України по туризму позбавляються ліцензій на певний термін або безстроково.

Стаття 14. Суб'єкти ліцензування

Ліцензуванню на здійснення туристичної діяльності підлягають туристичні агентства, бюро подорожей, бюро екскурсій, екскурсійні бюро, бюро

по прийому туристів, туристичні оператори, готелі, мотелі, кемпінги, туристичні комплекси і бази, інші юридичні особи незалежно від форм власності та фізичні особи, що здійснюють туристичну діяльність, передбачену їх статутами або положеннями.

Стаття 15. Сертифікація готельних послуг та послуг харчування

Готельні послуги та послуги харчування, що надаються суб'єктами туристичної

діяльності, підлягають обов'язковій сертифікації на їх відповідність вимогам нормативних документів.

В разі позитивного вирішення питання щодо сертифікації суб'єкта туристичної діяльності у встановленому порядку видається сертифікат, що підтверджує рівень якості послуг.

Стаття 16. Туристична подорож (поїздка) та туристичні послуги

Туристична подорож (поїздка) здійснюється індивідуально або у складі групи туристів.

Подорож визнається груповою, якщо кількість її учасників становить не менше 10 туристів.

Подорожі здійснюються па основі угод, туристських ваучерів, путівок, маршрутних книжок, інших документів, що визначають статус туристів.

Комплекс туристичних послуг може включати транспортне обслуговування, бронювання місць па проживання та розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування, організацію культурної, спортивної програм тощо.

Під час здійснення групової подорожі суб'єкт туристичної діяльності зобов'язаний забезпечити групу туристів кваліфікованим керівником, а у разі необхідності, за згодою групи, — гідом.

Стаття 17. Страхування туристів

Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і здійснюється суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховими компаніями, які мають право на здійснення такої діяльності.

Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, провадиться у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Порядок укладання договорів (контрактів) суб'єктами туристичної діяльності, їх права та обов'язки

Стаття 18. Порядок укладання договорів (контрактів)

Договір (контракт) на надання туристичних послуг укладається між суб'єктами туристичної діяльності, а також між ними та споживачами туристичного продукту (туристами).

Договір (контракт) повинен визначати обсяг, умови та якість надання послуг, порядок оплати та розрахунків, термін дії, права та обов'язки сторін, їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору.

Договір (контракт) укладається у письмовій формі, скріплюється печатками та підписами сторін.

Договір (контракт) між суб'єктом туристичної діяльності і туристом або групою туристів вважається укладеним з моменту оплати вартості туру та видачі туристу чи керівнику групи туристського ваучера.

Стаття 19. Підстава для отримання туристичних послуг

Підставою для отримання туристом або групою туристів обумовлених договором (контрактом) туристичних послуг та документом, що визначає їх статус, є туристський ваучер, зразок якого затверджується Державним комітетом України по туризму.

Стаття 20. Права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності

1. Суб'єкти туристичної діяльності під час надання послуг туристам на території України мають право:

змінити тривалість та маршрут туру, клас обслуговування, вид транспортного обслуговування, спосіб забезпечення безпеки туриста та збереження його майна, збільшити обумовлену вартість туру більш як на 5 відсотків лише за згодою туриста і за умови повідомлення його про це не пізніше ніж за 20 днів до початку туру;

розірвати договір (контракт) про надання туристичних послуг без відшкодування туристу збитків у разі виникнення форс-мажорних обставин, за яких надання послуг неможливе, а також у випадку, якщо не було зібрано мінімальної кількості туристів, необхідної для створення групи, про що туристів повинно бути повідомлено не пізніше ніж за 20 днів до початку туру;

вимагати відшкодування збитків, заподіяних їм туристами або партнерами.

2. Суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані:

надавати туристам у повному обсязі та у визначені терміни оплачені послуги у кількості та якості, обумовленими договором (контрактом) та програмою обслуговування;

забезпечувати особисту безпеку туристів та збереження їх майна;

нести матеріальну та моральну відповідальність за свої дії та дії партнерів по організації туру;

відшкодовувати туристам відповідно до чинного законодавства України збитки, завдані їм у разі ненадання або надання в неповному обсязі чи неналежної якості туристичних послуг з своєї вини чи з вини партнерів по організації обслуговування;

надавати туристам повну інформацію про організацію туру, їх права, обов'язки та правила поведінки, умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, а також правила перетинання державного кордону;

зберігати туристичні ресурси, а також здійснювати заходи щодо їх рекреації.

3. Суб'єкт туристичної діяльності не може збільшити загальну вартість туру більш як на 5 відсотків, якщо це не обумовлено договором (контрактом).

Права та обов'язки туристів

Стаття 21. Права туристів

У місцях транзиту і тимчасового перебування туристи мають право:

- отримувати комплекс туристичних послуг, передбачених договором (контрактом) та програмою перебування;
- на особисту безпеку, захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна;
- на одержання відповідної медичної допомоги у разі захворювання;
- на відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору (контракту);
- розірвати договір (контракт) без відшкодування збитків суб'єкту туристичної діяльності, якщо збільшення загальної вартості туру чи послуги перевищує 5 відсотків обумовленої вартості, а також у разі підвищення цін на туристичні послуги при їх загальнодержавній зміні;
- на повну і об'єктивну інформацію про закони та правила проживання в даній країні (місцевості), звичаї місцевого населення, поведінку в громадських місцях та місцях, пов'язаних з проведенням релігійних обрядів, про культурні, археологічні, архітектурні, історичні, природні цінності, які перебувають під захистом держави, умови страхування, розірвання договору (контракту) на тур;
- на користування відповідними засобами гігієни, особливо в місцях розміщення, на підприємствах харчування і транспорті, на отримання інформації про ефективні засоби запобігання інфекційним захворюванням, нещасним випадкам, а також на доступ без перешкод до служб охорони здоров'я.

Стаття 22. Обов'язки туристів

У місцях транзиту та тимчасового перебування туристи зобов'язані:

дотримувати умов і правил, передбачених договором (контрактом) про надання туристичних послуг;

поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування країни (місцевості) перебування;

викопувати митні та прикордонні правила;

дотримувати правил поведінки та вимог щодо збереження об'єктів історії та культури, природи;

не порушувати громадський порядок, дотримувати вимог законів, які діють на території країни перебування;

дотримувати правил внутрішнього розпорядку та протипожежної безпеки в місцях проживання та перебування;

відшкодовувати збитки, завдані їх неправомірними діями.

Стаття 23. Правове становище іноземних туристів

Правове становище іноземних туристів на території України регулюється Законом України «Про правовий статус іноземців», іншими актами законодавства України, а також чинними міжнародними договорами та міжурядовими угодами.

Стаття 24. Права і обов'язки громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон

Права і обов'язки громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон, регулюються законодавством країни перебування та міжнародними угодами.

Громадяни України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон, зобов'язані дотримувати вимог законодавства країни перебування.

Стаття 25. Зобов'язання держави щодо іноземних туристів та громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів і угод, в яких бере участь Україна.

Держава гарантує захист законних прав та інтересів громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон.

Безпека туристів

Стаття 26. Система забезпечення безпеки туристів

Безпека туристів на території України гарантується державою.

Державний комітет України по туризму разом з заінтересованими міністерствами та відомствами розробляє програму забезпечення захисту та безпеки туристів і організує її виконання.

Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності.

Суб'єкти туристичної діяльності розробляють конкретні заходи щодо забезпечення безпеки туристів, екскурсантів, які беруть участь у туристичних подорожах, походах, змаганнях, запобігання травматизму та нещасним випадкам і несуть відповідальність за їх виконання.

Стаття 27. Забезпечення виконання комплексу заходів з безпеки туристів

З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж з надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;

контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;

надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму.

Стаття 28. Державна спеціальна аварійно-рятувальна служба центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого віднесені питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру

Для запобігання надзвичайним ситуаціям у місцях масового відпочинку та реагування на них і забезпечення безпеки туристів у гірських і спелеологічних районах діє Державна спеціальна аварійно-рятувальна служба центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого віднесені питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Суб'єкти туристичної діяльності, які виявили бажання спеціалізуватися на організації туристичних послуг з використанням активних форм пересування туристів, а також організації масових відпочинків туристів у гірських та спелеологічних районах, повинні, до отримання відповідної ліцензії, укласти в обов'язковому порядку угоду (договір) з Державною спеціальною аварійно-рятувальною службою центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого віднесені питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

(Стаття 28 в редакції Закону № 2470-III від 29.05.2001)

Кадрове і наукове забезпечення туризму

Стаття 29. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів

Державний комітет України по туризму разом з Міністерством освіти України формує мережу навчальних закладів різного рівня для підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для підприємств туристичної індустрії, бере участь у створенні навчальних планів і програм навчання та контролює якість навчального процесу. Введення туризму в програми навчання молоді є важливим елементом її освіти і виховання.

Стаття 30. Науковий центр розвитку туризму

Науковий центр розвитку туризму створюється з метою наукового забезпечення державної політики в галузі туризму, прогнозування і визначення перспектив розвитку та шляхів впровадження її в практику.

Основними функціями наукового центру розвитку туризму є:

проведення наукових, економічних, соціальних, маркетингових та інших аналітичних досліджень в інтересах держави і суб'єктів туристичної діяльності;

координація науково-дослідних робіт з проблем туризму;

розробка проектів національних і регіональних програм розвитку туризму;

інформаційно-рекламна діяльність, створення банку даних туристичної інформації, її комп'ютерна обробка і розповсюдження;

проведення експертиз і надання кваліфікованих висновків для забезпечення атестування, сертифікації і ліцензування суб'єктів туристичної діяльності;

підготовка планів і програм для навчальних закладів різного рівня, що готують кадри для галузі туризму.

Положення про науковий центр розвитку туризму затверджується Державним комітетом України по туризму.

Міжнародне співробітництво

в галузі туризму

Стаття 31. Участь у міжнародних туристичних організаціях

Держава сприяє розширенню та зміцненню міжнародного співробітництва в галузі туризму.

Україна бере участь у діяльності міжнародних туристичних організацій на правах повного чи асоційованого члена або спостерігача.

Правовою основою міжнародного співробітництва в галузі туризму є міжнародні договори України.

Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші норми, ніж ті, що містяться у цьому Законі, то застосовуються норми міжнародного договору.

Стаття 32. Міжнародна діяльність Державного комітету України по туризму

Державний комітет України по туризму представляє і реалізує інтереси України у галузі туризму у відносинах з іншими країнами на міжвідомчому рівні, а також у міжнародних туристичних організаціях, укладає у встановленому порядку міжнародні договори з питань туризму.

За погодженням з Кабінетом Міністрів України Державний комітет України по туризму відкриває в зарубіжних країнах туристичні представництва, які сприяють розширенню зв'язків і розповсюдженню об'єктивної інформації про туристичні можливості України, збільшенню потоку іноземних туристів.

Положення про такі представництва затверджуються Державним комітетом України по туризму.

Відповідальність за порушення законодавства України про туризм

Стаття 33. Відповідальність за порушення законодавства України про туризм

Посадові особи та громадяни, винні в порушенні законодавства про туризм, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

ПРО КУРОРТИ

Закон України від 5 жовтня 2000 року

№ 2026-ПІ

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 50, ст. 435)

(Витяг)

Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони.

Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні:

курорт — освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні;

лікувально-оздоровча місцевість — природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси — ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

загальнопоширені природні лікувальні ресурси — ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

медичний (бальнеологічний) висновок — це висновок, зроблений на підставі медико-біологічних та інших спеціальних досліджень складу та властивостей природних лікувальних ресурсів про можливість їх використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань;

курортна справа — сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів.

Стаття 2. Законодавство про курорти та його завдання

Законодавство про курорти базується на положеннях Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Завданням законодавства про курорти є регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей.

Стаття 3. Принципи державної політики у сфері курортної справи

Державна політика України у сфері курортної справи визначається Верховною Радою України і будується на принципах:

законодавчого визначення умов і порядку організації діяльності курортів;

забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян, в першу чергу для інвалідів, ветеранів війни та праці, учасників бойових дій, громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, дітей, жінок репродуктивного віку, які страждають на гінекологічні

захворювання, хворих на туберкульоз та хворих з травмами і захворюваннями спинного мозку та хребта;

врахування попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку курортів;

економного та раціонального використання природних лікувальних ресурсів і забезпечення їх належної охорони;

сприяння перетворенню санаторно-курортного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки.

Стаття 4. Види курортів

За характером природних лікувальних ресурсів курорти України поділяються на курорти державного та місцевого значення.

До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Стаття 5. Медичний профіль (спеціалізація) курортів

Медичний профіль (спеціалізація) курортів визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів.

За своєю спеціалізацією курорти поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань.

Медичний профіль (спеціалізація) курортів установлюється центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я.

Стаття 6. Природні лікувальні ресурси

До природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода,

природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Створення та розвиток курортів

Стаття 7. Підстава для створення курорту

Підставою для прийняття рішення про оголошення природної території курортною є наявність на ній природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікування людей.

Стаття 8. Клопотання про оголошення природних територій курортними

Підготовку та подання клопотань про оголошення природних територій курортними можуть здійснювати центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші заінтересовані підприємства, установи, організації та громадяни.

Клопотання про оголошення природних територій курортними мають містити обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними; характеристику природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних факторів, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, інших цінностей природних територій, що пропонуються для оголошення; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання та про власників і користувачів природних територій, а також відповідний картографічний матеріал.

Клопотання про оголошення природних територій курортними подаються до відповідних органів виконавчої влади, уповноважених цим Законом здійснювати їх попередній розгляд.

Стаття 9. Розгляд клопотань про оголошення природних територій курортними

Клопотання про оголошення природних територій курортними у місячний термін розглядаються:

щодо природних територій державного значення — спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів з урахуванням пропозицій Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад;

щодо природних територій місцевого значення — відповідними місцевими органами виконавчої влади з питань діяльності курортів.

У разі схвалення клопотання спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів або його місцевий орган погоджує це клопотання з власниками чи користувачами земельних ділянок.

На підставі результатів погодження клопотань відповідно спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів, його місцеві органи забезпечують розроблення проектів оголошення природних територій курортними.

Стаття 10. Експертиза проектів оголошення природних територій курортними

Проекти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-гігієнічній експертизам, які проводяться відповідно до законів України «Про державну екологічну експертизу» і «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».

Стаття 11. Прийняття рішень про оголошення природних територій курортними

У разі позитивного висновку державної екологічної та санітарно-гігієнічної експертиз щодо проектів оголошення природних територій курортними матеріали передаються:

щодо курортів державного значення — спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів до Кабінету Міністрів України;

щодо курортів місцевого значення — місцевими органами виконавчої влади з питань діяльності курортів відповідно до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення приймає Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України.

Рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення приймають Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради за поданням відповідно Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Стаття 12. Забудова курортів

Забудова курортів здійснюється відповідно до затверджених у встановленому законодавством порядку генеральних планів курортів, іншої містобудівної документації.

Будівництво на курортах нових і розширення діючих промислових підприємств та інших об'єктів, не пов'язаних безпосередньо із задоволенням потреб відпочиваючих і місцевого населення, потреб курортного та житлового будівництва, або таких, що можуть негативно впливати на природні лікувальні фактори, забороняється.

Стаття 13. Надання земельних ділянок для створення або розширення курорту

Надання земельних ділянок для створення або розширення курорту здійснюється у порядку, встановленому Земельним кодексом України, на підставі розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання землі та проектів відведення земельних ділянок з урахуванням затверджених округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, схем медичного зонування.

Земельні ділянки курортів використовуються у порядку, визначеному проектом організації використання території та генеральним планом забудови курорту, з дотриманням вимог статей 31, 32 і 33 цього Закону.

Використання природних лікувальних ресурсів

Стаття 15. Використання природних територій для діяльності курортів

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують спеціально визначені природні території, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Стаття 16. Виявлення та облік природних лікувальних ресурсів

Виявлення природних лікувальних ресурсів здійснюється шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курортологічних та інших дослідницьких робіт.

Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я на підставі даних дослідницьких робіт, зазначених у частині першій цієї статті.

Визначені за результатами геолога-розвідувальних робіт експлуатаційні запаси родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ, корисних копалин України і передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства України.

Стаття 17. Надання природних лікувальних ресурсів у користування

Родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, надаються у користування юридичним і фізичним особам для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Підземні лікувальні мінеральні води можуть використовуватися для промислового розливу. Порядок надання у користування таких родовищ визначається Кодексом України про надра та іншими актами законодавства.

Державний нагляд і контроль за додержанням правил і норм використання природних лікувальних ресурсів здійснюють центральні органи виконавчої влади з нагляду за охороною праці, з геології і використання надр, охорони здоров'я, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, інші спеціально уповноважені органи виконавчої влади відповідно до закону.

Стаття 18. Плата за спеціальне використання природних лікувальних ресурсів

Спеціальне використання природних лікувальних ресурсів здійснюється за плату відповідно до Кодексу України про надра.

Нормативи плати за користування природними лікувальними ресурсами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 19. Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших природних лікувальних ресурсів

Розробка родовищ підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюється за спеціальним дозволом (ліцензією) на користування надрами в порядку, визначеному законодавством України.

Мінеральні води, лікувальні грязі, що належать до природних лікувальних ресурсів, видобуваються в обсягах, ліміт яких затверджується Державною комісією України по запасах корисних копалин. Якість природних лікувальних ресурсів регламентується спеціальним медичним

(бальнеологічним) висновком, який визначає кондиційний склад корисних і шкідливих для людини компонентів.

Медичний (бальнеологічний) висновок надається центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я.

Видобуток, підготовка, переробка та використання підземних лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, здійснюються згідно із затвердженими проектами та встановленими центральним органом виконавчої влади з геології та використання надр квотами.

Відповідальність за недотримання затверджених проектами умов і встановлених квот покладається на суб'єкт підприємницької діяльності, який одержав у центральному органі виконавчої влади з геології та використання надр спеціальний дозвіл (ліцензію) на використання надр з метою експлуатації родовищ корисних копалин.

Організація лікування та обслуговування на курортах

Стаття 20. Організація лікування на курортах

Організація лікування на курортах спрямовується на забезпечення громадян природними лікувальними ресурсами і здійснюється відповідно до науково обґрунтованих методик, що розробляються для кожного виду (типу) природних лікувальних ресурсів і затверджуються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я.

Направлення хворих на лікування в санаторно-курортні заклади, незалежно від їх форми власності і відомчого підпорядкування, проводиться відповідно до медичних показань.

Стаття 21. Організація обслуговування на курортах

Організація обслуговування на курортах здійснюється санаторно-курортними закладами різних форм власності, створеними в установленому законодавством України порядку, і спрямовується на забезпечення умов для повноцінного лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань

шляхом прийняття громадянами лікувальних процедур, а також забезпечення належних умов їх проживання, харчування, одержання культурно-побутових послуг.

У разі виникнення у громадян, які прибули на курорт, гострих інфекційних та інших захворювань, а також різкого погіршення здоров'я амбулаторна та стаціонарна медична допомога їм надається закладами охорони здоров'я за місцем розташування курорту в порядку, встановленому законодавством України.

Порядок госпіталізації громадян, які перебувають на курортах, встановлюється центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я.

Стаття 22. Санаторно-курортні заклади

Санаторно-курортні заклади — це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів.

Санаторно-курортні заклади створюються в порядку, передбаченому статтею 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я та іншими нормативно-правовими актами.

Перелік видів санаторно-курортних закладів затверджується центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я.

Напрями спеціалізації санаторно-курортних закладів визначаються центральним органом виконавчої влади з охорони здоров'я з урахуванням лікувальних властивостей природних лікувальних ресурсів курортів.

Типове положення про санаторно-курортний заклад затверджується Кабінетом Міністрів України.

Економічне та фінансове забезпечення організації та функціонування курортів

Стаття 23. Економічні заходи забезпечення організації та функціонування курортів

Економічні заходи забезпечення організації та функціонування курортів передбачають:

ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України, здійснення їх економічної оцінки;

розробку та здійснення програм збереження та розвитку курортної галузі України та забезпечення її державної підтримки;

податкові, митні, кредитні пільги, що надаються у порядку, встановленому законом, і спрямовані на сприяння збереженню та розвитку курортів;

застосування спеціальних платежів та зборів, забезпечення в установленому законодавством порядку компенсації збитків, завданих внаслідок порушення законодавства про курорти;

матеріальне та фінансове забезпечення курортної галузі.

Стаття 24. Економічне обґрунтування розвитку курорту та економічна оцінка його природних лікувальних ресурсів

Економічне обґрунтування розвитку курорту та економічна оцінка його природних лікувальних ресурсів здійснюються відповідно до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України на основі спеціальних методик, що розробляються і затверджуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 25. Фінансове забезпечення курортів

Фінансування курортів державного та місцевого значення, включаючи розвиток транспорту, систем водопостачання та каналізації, телерадіомовлення та зв'язку, енергозабезпечення, проведення

природоохоронних заходів, здійснюється відповідно до державних і місцевих програм за рахунок джерел, передбачених законом України.

Для цієї мети можуть також залучатися кошти позабюджетних і благодійних фондів, кошти підприємств, установ, організацій і громадян.

Стаття 26. Приватизація санаторно-курортних закладів

Приватизація санаторно-курортних закладів, що знаходяться на територіях курортів державного значення, використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій і на момент прийняття цього Закону перебувають у державній або комунальній власності, забороняється.

Приватизація спеціальних санаторно-курортних закладів (дитячих, кардіологічних, пульмонологічних, гінекологічних, для лікування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, для лікування хворих на туберкульоз, хворих з травмами і хворобами спинного мозку та хребта), що знаходяться на територіях курортів місцевого значення, використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій і на момент прийняття цього Закону перебувають у державній або комунальній власності, забороняється. Приватизація інших санаторно-курортних закладів, що знаходяться або створюються на територіях курортів місцевого значення і використовують природні лікувальні ресурси зазначених територій, може здійснюватися в порядку, встановленому законами з питань приватизації, за умови збереження профілю об'єктів, що приватизуються.

Санітарна охорона курортів

Стаття 27. Мета санітарної охорони курортів

Метою санітарної охорони курортів є збереження природних властивостей наявних лікувальних ресурсів, запобігання забрудненню, пошкодженню та передчасному виснаженню цих ресурсів. З цією метою в межах курорту встановлюється округ санітарної (гірничо-санітарної) охорони.

Стаття 28. Поняття округу санітарної охорони

Округ санітарної охорони — це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів.

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо), встановлюються округи гірничо-санітарної охорони.

У разі використання пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів декількома курортами для них може встановлюватись єдиний округ санітарної охорони.

Стаття 29. Порядок встановлення меж та режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Верховною Радою України одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями державного значення.

Межі округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів місцевого значення затверджуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами одночасно з прийняттям рішення про оголошення природних територій курортними територіями місцевого значення.

Режими округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення затверджуються Кабінетом Міністрів України, а курортів місцевого значення — Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідно до статей 31, 32 і 33 цього Закону.

Стаття 30. Зони округу санітарної охорони

Округ санітарної охорони поділяється на три зони: перша зона (зона суворого режиму); друга зона (зона обмежень); третя зона (зона спостережень).

Встановлення меж зон санітарної охорони здійснюється в порядку розроблення проектів землеустрою.

Стаття 31. Перша зона (зона суворого режиму)

Перша зона (зона суворого режиму) охоплює місця виходу на поверхню мінеральних вод, території, на яких розташовані родовища лікувальних грязей, мінеральні озера, лимани, вода яких використовується для лікування, пляжі, а також прибережну смугу моря і прилеглу до пляжів територію шириною не менш як 100 метрів.

На території першої зони (зони суворого режиму) забороняється:

- користування надрами, не пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів, розорювання земель, провадження будь-якої господарської діяльності, а також інші дії, що впливають або можуть вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс;
- прокладення кабелів, у тому числі підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій;
- спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом та охороною природних і лікувальних факторів курорту;
- скидання дренажно-скидних та стічних вод;
- влаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування (ремонт, миття тощо);
- влаштування вигребів (накопичувачів) стічних вод, полігонів рідких і твердих відходів, полів фільтрації та інших споруд для приймання та знешкодження стічних вод і рідких відходів, а також кладовищ і скотомогильників;

- проїзд автотранспорту, не пов'язаний з обслуговуванням цієї території, використанням родовищ лікувальних ресурсів або природоохоронною діяльністю;
- постійне і тимчасове проживання громадян (крім осіб, які безпосередньо забезпечують використання лікувальних факторів).

На території першої зони (зони суворого режиму) дозволяється провадити діяльність, пов'язану з використанням природних лікувальних факторів, на підставі науково обґрунтованих висновків і результатів державної санітарно-гігієнічної та екологічної експертиз виконувати берегоукріплювальні, протизсувні, протиобвальні, протикарстові та протиерозійні роботи, будувати хвилерізи, буни та інші гідротехнічні споруди, а також влаштовувати причали.

Забудова цієї території (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та упорядкування об'єктів містобудування) здійснюється відповідно до законодавства, державних стандартів і норм, затвердженої містобудівної документації.

Стаття 32. Друга зона (зона обмежень)

Друга зона (зона обмежень) охоплює: територію, з якої відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів, місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію, на якій знаходяться санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів; парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних і лікувальних факторів курорту.

На території другої зони (зони обмежень) забороняється:

будівництво об'єктів і споруд, не пов'язаних з безпосереднім задоволенням потреб місцевого населення та громадян, які прибувають на курорт;

проведення гірничих та інших видів робіт, не пов'язаних з безпосереднім упорядкуванням території;

спорудження поглинаючих колодязів, створення полів підземної фільтрації;

забруднення поверхневих водойм під час здійснення будь-яких видів робіт;

влаштування звалищ, гноєсховищ, кладовищ, скотомогильників, а також накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, інших відходів, що призводять до забруднення водойм, ґрунту, ґрунтових вод, повітря;

розміщення складів пестицидів і мінеральних добрив;

здійснення промислової вирубки зелених насаджень, а також будь-яке інше використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних і лікувальних факторів;

скидання у водні об'єкти сміття, стічних, підсланевих і баластних вод, витікання таких вод та інших речовин з транспортних (плавучих) засобів і трубопроводів.

Усі багатоквартирні будинки в межах другої зони (зони обмежень) повинні мати водопровід та каналізацію. Туалети у приватних будинках в обов'язковому порядку мають бути обладнані водонепроникними вигребами. Території тваринницьких ферм асфальтуються і по периметру огорожуються та обладнуються водовідвідними канавами з водонепроникними відстійниками для поверхневих вод. При в'їзді на територію ферм споруджуються капітальні санпропускники з дезінфекційними бар'єрами.

У разі масового поширення небезпечних та карантинних шкідників і хвороб рослин у парках, лісах та інших зелених насадженнях за погодженням з державною санітарно-епідеміологічною службою дозволяється

використання нетоксичних для людини і таких, що швидко розкладаються в навколишньому природному середовищі, пестицидів.

Стаття 33. Третя зона (зона спостережень)

Третя зона (зона спостережень) охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

На території третьої зони (зони спостережень) забороняється:

будівництво підприємств, установ і організацій, діяльність яких може негативно впливати на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод курорту;

спуск на рельєф неочищених промислових та побутових стічних вод, проведення вирубок зелених насаджень (крім санітарних рубок).

Третя зона (зона спостережень) є водночас межею округу санітарної охорони курорту, і на її території дозволяється проведення видів робіт, які не впливатимуть негативно на лікувальні та природні фактори курорту, не погіршуватимуть його ландшафтно-кліматичних, екологічних і санітарно-гігієнічних умов.

Стаття 34. Санітарна охорона водопроводів і джерел водопостачання населених пунктів

Санітарна охорона водопроводів і джерел водопостачання населених пунктів у межах округу санітарної охорони курорту здійснюється в порядку, встановленому законодавством України.

Моніторинг і кадастр природних територій курортів

Стаття 35. Моніторинг природних територій курортів

З метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан довкілля і природних лікувальних ресурсів, прогнозування їх змін під впливом господарської діяльності, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень створюється система державного моніторингу природних територій курортів.

Моніторинг природних територій курортів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища і здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 36. Державний кадастр природних територій курортів України

Державний кадастр природних територій курортів України є системою відомостей про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність.

Державний кадастр природних територій курортів України створюється і ведеться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 37. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України є системою відомостей про кількість, якість та інші важливі з точки зору лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявлені та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання.

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України створюється та ведеться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

***Органи, що здійснюють управління
у сфері діяльності курортів,
та їх повноваження***

Стаття 38. Органи, що здійснюють управління у сфері діяльності курортів

Управління у сфері діяльності курортів здійснюють Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань діяльності курортів, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Стаття 39. Повноваження Кабінету Міністрів України

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері діяльності курортів належать:

- 1) реалізація державної політики у сфері діяльності курортів;
- 2) забезпечення розроблення і виконання державних програм та прогнозів розвитку курортів;
- 3) встановлення норм і правил користування природними лікувальними ресурсами;
- 4) організація ведення державного обліку природних лікувальних ресурсів, лікувально-оздоровчих місцевостей та курортів;
- 5) затвердження режиму округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони курортів державного значення;
- 6) проведення державної експертизи державних програм розвитку курортів і генеральних планів курортів, що мають державне значення, та їх затвердження;
- 7) затвердження порядку ведення моніторингу природних територій курортів і порядку створення та ведення Державного кадастру природних

територій курортів України і Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;

8) затвердження типового положення про санаторно-курортний заклад;

9) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Стаття 40. Повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань діяльності курортів та інших центральних органів виконавчої влади

До повноважень спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань діяльності курортів належать:

1) реалізація державної політики у сфері діяльності курортів;

2) розроблення проектів загальнодержавних програм і прогнозів розвитку курортів;

3) координація діяльності курортних закладів (незалежно від форм власності), пов'язаної з використанням лікувальних ресурсів, а також діяльності підприємств, установ та організацій, які обслуговують курорти;

4) участь у створенні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;

5) організація наукових досліджень з метою розширення курортного потенціалу держави та підвищення ефективності його використання;

6) здійснення контролю за додержанням державних стандартів у сфері санаторно-курортного лікування та відпочинку;

7) ведення Державного кадастру природних територій курортів України;

8) вирішення інших питань у сфері діяльності курортів відповідно до законів України.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у розробці та реалізації державної політики України у сфері курортної справи в межах своєї компетенції, визначеної законами.

ПРО ДЕНЬ ТУРИЗМУ

**Указ
Президента України
від 21 вересня 1998 року № 1047/98**

На підтримку ініціативи Державного комітету України по туризму постановляю :

Установити в Україні День туризму, який відзначати щорічно 27 вересня.

ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ДО 2010 РОКУ

**Указ
Президента України
від 10 серпня 1999 року № 973/99**

З метою створення належних умов для реалізації державної політики у галузі туризму постановляю:

1. Схвалити Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року (додаються).

2. Кабінету Міністрів України:
забезпечити врахування положень Основних напрямів розвитку туризму в Україні до 2010 року при розробці загальнодержавних програм соціального та економічного розвитку;

розробити проект Державної програми розвитку туризму в Україні до 2010 року та внести його на розгляд Верховної Ради України;

виходячи з положень Закону України «Про туризм» вжити заходів щодо створення підрозділів з питань туризму в місцевих органах виконавчої влади.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ

РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

**Схвалено Указом Президента України
від 10 серпня 1999 року № 973/99**

1. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні

Невід'ємною складовою світового туристичного процесу є вітчизняна туристична галузь. Попри всі політичні та соціально-економічні негаразди останніх років індустрія туризму стала тією галуззю народного господарства України, яка з року в рік без залучення державних дотацій стабільно нарощує обсяги виробництва туристичного продукту.

Туризм в Україні може і повинен стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням нашого народу і держави.

Пріоритетним видом туризму для України залишається іноземний (в'їзний) туризм як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державної скарбниці та створення додаткових робочих місць.

Нині Україна має понад 4,5 тис. закладів розміщення туристів і відпочиваючих на 620 тис. місць, але вони потребують модернізації та реконструкції відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, підтримання в належному стані потребують і рекреаційні зони, пам'ятки культури та архітектури України, інші об'єкти туристичних чи екскурсійних послуг.

З урахуванням тенденцій реформування усіх сфер суспільного життя доцільним є розроблення Основних напрямів розвитку туризму в Україні (далі - Основні напрями). Вони мають стати концептуальною базою довгострокової Державної програми розвитку туризму, створення організаційно-правових та економічних засад становлення туризму як високорентабельної галузі економіки, важливого засобу культурного та духовного виховання громадян України, відтворення їх трудового потенціалу.

2. Мета та основні завдання розвитку туризму

Метою розвитку туризму в Україні є створення сприятливого організаційно-правового й економічного середовища для розвитку цієї галузі, формування конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту на основі ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу України, забезпечення її соціально-економічних інтересів і екологічної безпеки.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- впровадити ефективні механізми фінансово-економічного регулювання розвитку галузі туризму;

- визначити шляхи, форми та методи стимулювання розвитку підприємництва в цій сфері;

- створити, з урахуванням соціально-економічних інтересів держави, ефективну модель інвестиційної політики в галузі туризму;

- удосконалити організаційні структури управління галуззю туризму;

- забезпечити раціональне використання та відновлення природного та історико-культурного середовища;

- прийняти екологічні регламенти та затвердити допустимі норми освоєння туристичних ресурсів, розробити механізми їх дії та запровадити в практику управління.

3. Стратегія розвитку галузі туризму

Стратегія розвитку туристичної індустрії в Україні полягає у виробленні державної політики в галузі туризму як одного із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки.

Основу державної політики в галузі туризму повинні складати такі чинники:

- державне стимулювання внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму, в тому числі через удосконалення системи оподаткування;

забезпечення внутрішньої конвертованості туристичних послуг шляхом підвищення їх якості та розширення асортименту, поліпшення умов обслуговування туристів;

поетапна приватизація туристичних об'єктів з їх інфраструктурою;

будівництво нових, реконструкція та модернізація діючих туристичних об'єктів;

державне фінансування відновлення пам'яток архітектури, культури, історії України;

залучення коштів підприємницьких структур, суб'єктів туристичної діяльності для розвитку інфраструктури туризму (шляхи, пункти пропуску, системи водопостачання та каналізації, зв'язок, служби сервісу тощо);

організація приміських зон короткочасного відпочинку, створення нових рекреаційних зон загальнодержавного та місцевого значення;

сприяння організації виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції для забезпечення потреб туристів і відпочиваючих у високоякісних продуктах харчування;

залучення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму);

створення сприятливих умов для розвитку активних видів туризму (оздоровчо-спортивного, екологічного, пригодницького тощо);

державне сприяння просуванню на міжнародний ринок туристичного продукту України через міждержавні угоди та програми;

створення сучасної інформаційно-маркетингової служби у сфері туристичного бізнесу;

проведення науково-дослідних, проектних і пошукових робіт з актуальних проблем розвитку рекреаційно-туристичних господарств, використання природного та історико-культурного потенціалу країни, створення геоінформаційної системи «Туризм в Україні» тощо.

Разом з цим необхідно реалізувати низку науково-організаційних програм з метою забезпечення екологічно допустимих масштабів і темпів розвитку рекреаційно-туристичних зон, зокрема:

- провести комплексні ландшафтно-екологічні та історико-культурні дослідження території України, встановити диференційовані норми туристичного навантаження на довкілля;

- переглянути природо- та пам'яткоохоронні нормативно-правові акти з метою посилення відповідальності за їх порушення;

- обґрунтувати на основі норм антропогенного навантаження гранично допустимі межі сумарної місткості об'єктів, розміщених у туристичних центрах.

Першочерговими практичними кроками у контексті реалізації Основних напрямів слід вважати:

- розроблення нормативно-правової бази з питань туризму, здійснення за участю Державного комітету України по туризму експертиз проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів у цій галузі;

- розроблення стандартів на послуги, що надаються туристам і екскурсантам;

- проведення сертифікації туристичних послуг;

- здійснення паспортизації туристичних підприємств і організацій;

- удосконалення порядку ліцензування суб'єктів туристичного підприємництва;

- запровадження пільгових умов для стимулювання організації відпочинку й оздоровлення дітей та молоді, насамперед дітей-сиріт, дітей-інвалідів, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та інших соціально незахищених груп населення;

- облаштування туристичної інфраструктури у мережі міжнародних транспортних коридорів, що пролягають через територію України;

- налагодження потужної реклами вітчизняного туристичного продукту;

- випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу, створення спеціалізованих видань туристичного профілю (газет, журналів, законодавчих збірників, методичних рекомендацій, тематичних монографій, навчальних посібників, підручників тощо), постійних радіо - та телепрограм;
- забезпечення регулярного проведення в Україні міжнародних і національних туристичних виставок, салонів, бірж, ярмарків, фестивалів, конкурсів тощо, організацію участі вітчизняних виробників туристичного продукту в аналогічних заходах за межами України з метою залучення в Україну щонайбільшого числа іноземних туристів;
- створення сприятливих умов для збільшення туристичних потоків шляхом спрощення, згідно з міжнародною практикою, візових, митних і прикордонних формальностей;
- формування мережі туристичних представництв України за кордоном;
- створення тематичних програм, у яких всебічно, повно та правдиво висвітлюється вітчизняна історія, життя і діяльність видатних українських політичних і військових діячів, народних героїв, митців;
- проведення науково-практичних, методичних конференцій, семінарів та інших заходів для визначення науково обґрунтованих напрямів розвитку туризму;
- підготовку кваліфікованих кадрів у сфері туризму.

4. Фінансове забезпечення Основних напрямів

Комплексне управління реалізацією Основних напрямів покладається на Державний комітет України по туризму, який має співпрацювати з цих питань з місцевими органами виконавчої влади, заінтересованими міністерствами і відомствами.

Основними джерелами фінансування Основних напрямів мають стати:

- кошти туристичних підприємств і організацій, у тому числі й на умовах пайової участі;
- кредитні ресурси;
- іноземні інвестиції;
- державні асигнування на розвиток рекреаційних зон загальнодержавного значення та відновлення історико-культурних пам'яток;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

5. Очікувані результати

Реалізація Основних напрямів стимулюватиме туристичну діяльність в Україні, посилить взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами соціального, економічного та культурного розвитку окремих регіонів і всієї країни. А це, у свою чергу, сприятиме зростанню авторитету України на світовому ринку туристичних послуг, зміцненню економіки країни, наповненню державного бюджету, створенню потужної туристичної галузі, зростанню добробуту українських громадян, збереженню історико-культурної спадщини, піднесенню духовного потенціалу суспільства.

ПРО ПІДТРИМКУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

**Указ Президента України від 2
березня 2001 року № 127/2001**

З метою стимулювання розвитку туризму в Україні, підтримки вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності, створення сучасної туристичної індустрії та зважаючи на міжнародну практику залучення громадських організацій до участі в розбудові туристичної галузі, **п о с т а н о в л я ю :**

1. Підтримати пропозицію Туристичної асоціації України щодо її активної участі у вирішенні питань розвитку туристичної галузі, зокрема:
 - проведенні моніторингу основних напрямів розвитку туризму;

- розробленні стандартів у сфері туристичних послуг, проведенні сертифікації та атестації туристичних підприємств, здійсненні контролю виконання ними умов та правил прийому і обслуговування туристів;

- підготовці проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань туризму;

- забезпеченні захисту прав суб'єктів туристичної діяльності та туристів;

- диверсифікації туристичної діяльності з метою створення додаткових робочих місць, сприяння зайнятості населення;

- організації підготовки та перепідготовки кадрів для підприємств туристичної індустрії;

- розширенні та зміцненні міжнародного співробітництва в галузі туризму, сприянні виходу вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності на світовий ринок туристичних послуг;

- організації інформаційної, рекламної та виставкової діяльності з питань туризму;

відзначенні юридичних та фізичних осіб, які зробили значний внесок у розвиток туристичної галузі.

2. Кабінету Міністрів України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям:

- сприяти розвитку ринку туристичних послуг, створювати рівні можливості на ньому для всіх суб'єктів підприємництва незалежно від форми власності;

- надавати підтримку Туристичній асоціації України, іншим громадським організаціям у здійсненні ними діяльності щодо розвитку туризму.

3. Державному комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державному комітету молодіжної політики, спорту і туризму України систематично висвітлювати питання розвитку туристичної

галузі, організувати випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу.

Розділ II. Аналіз наукових досліджень проблеми туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ

У теперішній час ведуться досить інтенсивні наукові дослідження у галузі туризму і краєзнавства, результати дисертаційних досліджень впроваджуються у практику туристсько-краєзнавчої роботи у вищих навчальних закладах. Зробимо аналіз деяких останніх досліджень у цій сфері.

У 2007 році Конохом А.П. була захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук «Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах».

Автор наголошує, що вирішення завдань професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму гальмується низкою суперечностей, а саме між:

- соціальним замовленням суспільства на вчителя фізичної культури, спроможного професійно і компетентно організувати роботу із спортивно-оздоровчого туризму, і відсутністю такої підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України;
- значним попитом населення на спортивно-оздоровчий туризм та інтенсивним розвитком комерційного (малорухливого, елітного) туризму;
- необхідністю професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих педагогічних навчальних закладах і відсутністю науково-обґрунтованих теоретичних і методичних засад її забезпечення;
- орієнтацією сучасної педагогічної науки і практики на впровадження нових моделей професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму і традиційними змістом, формами і методами такої підготовки;
- необхідністю організації навчально-виховного процесу на засадах гуманізації та гуманітаризації освітньо-виховної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі і не креативними підходами до його

реалізації під час професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури, спорту та туризму;

- потребою врахування особливостей становлення, розвитку вітчизняного спортивно-оздоровчого туризму, зарубіжного досвіду підготовки фахівців цього напрямку та недослідженістю означеної проблеми у вітчизняній педагогічній науці, недооцінкою вищими навчальними закладами досвіду розвинених країн у цій галузі.

Об'єктом дослідження була професійна підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України.

Предмет дослідження: професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму в системі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у вищих педагогічних навчальних закладах.

Мета дослідження: здійснити комплексний науковий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі туризму та фізичної культури і спорту в контексті подальшої розробки та впровадження цілісної системи професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму; розробити і обґрунтувати теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих педагогічних навчальних закладах, організаційно-методичні умови реалізації цього процесу.

Автором була розроблена концепція дослідження, яка полягала у наступному. Професійна підготовка майбутніх фахівців розглядається як цілісна система, що будується на основі органічної єдності загального, особливого й індивідуального. Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму, як загальне, є складовою професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту; як особливе - має свою специфіку, зумовлену особливостями професійної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі; як індивідуальне - відображає залежність ефективності підготовки від особистісних якостей майбутнього фахівця, його психологічної культури, здатності до педагогічної та туристської діяльності.

Професійна підготовка майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму здійснюється в системі професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту. Разом з тим, принципово специфічною ознакою професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму є необхідність інтегративного підходу до формування змісту, відбору форм і методів професійної підготовки, оскільки вона інтегрує в собі як підготовку фахівців з фізичної культури та спорту, так і фахівців туристичної галузі.

Перевага в професійній підготовці майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму має надаватися діяльнішому підходу. Засобами реалізації професійних можливостей майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму в професійній діяльності є їх фізкультурно-педагогічна (формування інтелектуально, фізично і морально розвинутої особистості) та туристська діяльність (менеджер спортивно-оздоровчого туризму). Особливість такої підготовки полягає також у тому, що фізичний розвиток учня, його спортивна та туристська підготовка відбуваються у нерозривній єдності і взаємозумовлюють одна одну, що дозволяє ввести нову функцію професійної діяльності для майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму, а саме - фізкультурно-спортивно-туристську.

Конох А.П. зазначає, що теоретико-методологічною основою професійної підготовки майбутнього фахівця із спортивно-оздоровчого туризму є модель професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму, що відображає цілісний і неперервний процес підготовки фахівців за трьома ступенями, які відповідають освітньо-кваліфікаційним рівням професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму - бакалавр, спеціаліст, магістр; визначає інтегрований зміст, форми і методи такої підготовки; розкриває закономірності та принципи професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму.

Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму за змістом професійної підготовки охоплює цикли таких дисциплін: гуманітарні і соціально-економічні; фундаментальні (медико-

біологічний, спеціально-теоретичний та спеціально-практичний блоки); професійно-орієнтовані; самостійного вибору вищого навчального закладу і студента. Специфіка змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму полягає у введенні до кожного із циклів і блоків спеціальних туристських дисциплін, що викладаються протягом усього терміну професійної підготовки бакалаврів і глибоко вивчаються за програмами спеціаліста і магістра; кожний рівень підготовки має закінчуватися певним видом спеціальної туристської практики, яка спрямована на закріплення, поглиблення і вдосконалення як теоретичних знань з фізичної культури, спорту і туризму, так і формування у студентів необхідних для реалізації у майбутньому професійних функцій, практичних умінь і навичок.

Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму відрізняється від моделі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту тим, що в кожному блоці вивчення традиційних дисциплін поєднується із вивченням дисциплін спеціалізації "спортивно-оздоровчий туризм" та практиками (ознайомча, навчально-педагогічна, виробнича, зимові і літні туристські табори, зльоти, туристські походи, стажування за кордоном), що більшою мірою забезпечує практико-орієнтовану спрямованість останньої і сприяє реалізації діяльнісного підходу до навчання.

Інтеграція теоретичної (професійно-педагогічна) і практичної (фізкультурно-туристська) підготовки відображає сучасний системно-синергетичний підхід (від семінарсько-практичної, лабораторно-польової діяльності до виробничої фізкультурно-туристської та науково-дослідницької діяльності), забезпечує реалізацію операційно-технологічної, мотиваційної та рефлексійної функцій професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму з урахуванням новітніх технологій, форм і методів навчання.

Особливість психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму зумовлюється тим, що такий фахівець має

володіти вміннями і навичками як з фізичної культури і спорту, так і менеджера туристичної галузі. У педагогічній системі "учитель - учень", "тренер - спортсмен", "інструктор - турист" особливого значення набуває особистість фахівця, його діяльність як педагога, який на відміну від праці учителя фізичної культури має певні відмінності (схильність до лідерства або вміння взаємодіяти з неформальним лідером; уміння своєчасно і правильно приймати рішення в різних ситуаціях і, особливо, в екстремальних; володіння такими морально-вольовими якостями, як цілеспрямованість, наполегливість, організованість, терпіння, спостережливість, ініціативність; наявність фундаментальних знань з педагогіки та психології).

Професійна підготовка майбутнього фахівця із спортивно-оздоровчого туризму спрямована на формування його здатності до фізичного розвитку, особистості учня у суб'єкт - суб'єктній взаємодії в системі "учитель - учень", "інструктор з туризму - учень". Досягнення цієї мети можливе за умови підготовки майбутнього фахівця із спортивно-оздоровчого туризму до реалізації в навчально-виховному процесі загально-педагогічних принципів (індивідуалізації, диференціації, вибірковості, оптимальності, варіативності, взаємозалежності) та ідей гуманізації освіти, особистісно-орієнтованого навчання.

Концептуальні положення дослідження ґрунтуються на Законах України "Про фізичну культуру і спорт"(1993 р.), "Про туризм"(1995 р.), Державній програмі розвитку туризму на 2002-2010 рр., Матеріалах Генеральної Асамблеї ВТО (1995 р.).

Реалізація концепції професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму потребує нормативно-правового, організаційно-технічного, фінансового і кадрового забезпечення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором *вперше* визначено і обґрунтовано історичні етапи розвитку спортивно-оздоровчого туризму на теренах України, класифікацію видів спортивно-оздоровчого туризму; розроблено та обґрунтовано концепцію професійної

підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму та модель її реалізації, яка відображає процес професійної підготовки як цілісний і неперервний, визначає зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями - бакалавр, спеціаліст, магістр; критерії ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму; виявлено та обґрунтовано організаційно-методичні умови професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму; *вдосконалено* методики вивчення ефективності професійної підготовки фахівців з фізичної культури і спорту; *подальшого розвитку* набули навчальні плани та робочі програми підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту; принципи відбору змісту їх професійної підготовки.

Теоретичне значення дослідження Конох А.П. полягає в тому, що визначено і теоретично обґрунтовано: історичні етапи становлення й розвитку спортивно-оздоровчого туризму на теренах України; класифікацію видів спортивно-оздоровчого туризму; критерії ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму; організаційно-методичні умови; витлумачено теоретичну сутність поняття "спортивно-оздоровчий туризм"; уточнено зміст понять "спортивний туризм", "оздоровчий туризм". Введено в науковий обіг та обґрунтовано зміст нової функції професійної діяльності фахівців із спортивно-оздоровчого туризму - фізкультурно-спортивно-туристської.

Практичне значення данного дисертаційного дослідження полягає в тому, що розроблено і впроваджено *навчальний план* підготовки фахівців фізичної культури і спорту із спеціалізацією "спортивно-оздоровчий туризм"; *навчальні плани та робочі програми* з дисциплін: "Спортивний туризм", "Рекреаційний туризм", "Туризм з методикою викладання", "Екстремальний туризм", "Методика організації екологічного і спортивного туризму", "Менеджмент і маркетинг в спортивному та екологічному туризмі", "Спортивне орієнтування", "Туристсько-рекреаційні ресурси України", "Фізичне виховання та туристська робота у вищому навчальному закладі", "Організація спортивно-масової та

туристської роботи", "Спортивно-оздоровчий туризм"; *посібники*: "Організація спортивно-масової роботи і екологічного туризму", "Екологічний та спортивний туризм", "Тактика орієнтування, роботи з картами та використання рельєфу під час орієнтування", "Туризм"; *навчально-методичні посібники*: "Міні-словник спортивного туризму і орієнтування", *електронні версії* посібників: "Історія розвитку туризму", "Нестандартне обладнання у фізичній культурі і туризмі", методичних розробок "Організація туризму", "Спортивно-оздоровчий туризм в школі" для керівників, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів фізкультурної та туристської спрямованості. Розроблено і впроваджено програми проведення поетапних педагогічних практик і науково-дослідницької діяльності студентів (літніх туристських таборів, зльотів, туристських маршрутів категорійних і оздоровчої спрямованості, стажування) для студентів вищих навчальних закладів фізкультурної та туристської спрямованості.

Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах фізкультурно-туристського спрямування, покладені в основу створення навчальних курсів, спецкурсів для студентів, авторських програм і навчальних посібників, а також можуть застосовуватися в системі підвищення кваліфікації фізкультурних і туристських кадрів.

Викликає зацікавленість дисертаційного дослідження Бирковича В.І. «Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні». Автором визначено, що до основних пріоритетних важелів прямого впливу держави на розвиток сфери послуг туризму належить на сам перед законодавче та нормативно-правове регулювання туристичного бізнесу.

Визнано, що основними пріоритетними напрямками державної політики в галузі туризму є:

- удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;

- забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць;
- розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму;
- розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;
- створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;
- забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів і малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб.

Визначено, що реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом:

- визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів та програми розвитку туризму;
- визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання й охорони;
- спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму;
- визначення основ безпеки туризму;
- ліцензування в галузі туризму, стандартизації і сертифікації туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;
- спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму;
- встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу;

- організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму;
- визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень та підготовки кадрів у галузі туризму;
- участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Встановлено, що перешкодами реалізації повною мірою державної політики розвитку туризму регіонів є відсутність необхідних фінансових ресурсів, тому першочерговим завданням на сучасному етапі є створення привабливого інвестиційного клімату сфери туризму.

Нестача інвестиційних ресурсів знижує темпи розвитку національного виробництва, що негативно позначається на вирішенні соціальних проблем регіону та конкурентоспроможності туристичної сфери і просуванні її на світовий ринок.

В умовах розвитку Української держави особливо актуальною є проблема розробки та застосування інвестиційної стратегії розвитку регіонів України, а також туристичної сфери як важливої складової. Тому оцінка інвестиційної привабливості розвитку регіонів має бути безпосередньо ув'язана з державною підтримкою і державним управлінням регіонами.

Професійній підготовці майбутніх менеджерів туристичної сфери присвячено дослідження Хмілярчук Н.І. «Педагогічні умови організації навчальної практики майбутніх менеджерів туристичної сфери». Автор зазначає, що у професійній підготовці майбутніх менеджерів туристичної сфери існує низка суперечностей, а саме: між вимогами до рівня підготовки майбутніх менеджерів та їх практичною готовністю до професійної діяльності; між рівнем розвитку міжнародного туризму та недостатнім рівнем оволодіння фахівцями сфери туризму іноземними мовами; між розширенням використання у туристичній сфері електронних джерел інформації та недостатнім рівнем підготовки фахівців в електронно-інформаційній сфері професійної діяльності. Ці суперечності окреслюють проблему теоретичного

і методичного обґрунтування професійної підготовки менеджерів у галузі міжнародного туризму під час навчальної практики.

Дослідження проводилося впродовж 2000-2007 рр. і охоплювало кілька етапів науково-педагогічного пошуку. *На першому етапі* (2000-2002 рр.) виявлено стан організації навчальної практики в процесі підготовки менеджерів для сфери туризму, проаналізовано наукові джерела з даної проблеми, сформульовано гіпотезу, визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та завдання педагогічного експерименту, проведено констатувальний експеримент. *На другому етапі* (2003-2004 рр.) здійснено експериментальну перевірку гіпотези дослідження (обґрунтовано педагогічні умови організації навчальної практики і розроблено моделі організації навчальної практики майбутніх менеджерів сфери туризму), проведено формувальний експеримент (апробовано авторську методику та навчально-методичне забезпечення інтегрованої навчальної практики, проведено їхню корекцію). *На третьому етапі* (2005-2007 рр.) здійснено систематизацію та математичну обробку результатів експерименту, їх аналіз, узагальнення, сформульовано загальні висновки та рекомендації, визначено перспективи подальших досліджень.

Ринок туристичних послуг потребує висококваліфікованих та лабільних фахівців, здатних адаптуватися до швидких змін у функціонуванні галузі. Для своєчасного оновлення відомостей про зміст праці фахівців туристичної сфери вищі навчальні заклади ураховують різні чинники впливу на підвищення якості туристичних послуг та розширення їх асортименту. Функціонування сучасної інформаційно-маркетингової служби у сфері туристичного бізнесу спричинило підготовку фахівців - менеджерів туристичної сфери. В основі відбору на посаду менеджера лежить професійна придатність до виконання управлінських функцій та достатній рівень професійних знань фахівців.

У професійну сферу діяльності майбутніх менеджерів туризму входять різноманітні аспекти управлінської діяльності: складання бізнес-плану,

оцінювання динаміки розвитку підприємства, пошук можливих потенційних закордонних партнерів, підготовка презентацій, поширення спеціалізованої туристичної інформації тощо.

Головними недоліками, що обмежують можливості навчальних закладів щодо планування та проведення практик, відповідних цілям підготовки фахівця, є: обмежені кошти для оплати праці керівників практик від вищих навчальних закладів, безпосередніх керівників практик від підприємства на робочих місцях та на інші потреби та обмежені можливості скерування студентів на практику в туристичні організації.

У професійній педагогіці термін "практична підготовка" традиційно використовують для визначення характеру навчання як складової професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу набуття вмінь і навичок, спрямованих на формування у студентів здатності до кваліфікованої праці за обраним фахом. Така підготовка в галузі туристської освіти є, з одного боку, частиною професійної, а з іншого - практичної освіти, які разом становлять основу всієї професійної освіти.

Практика як складна і цілісна система охоплює такі компоненти: мета, потреба, мотив, предмет, засоби досягнення мети і результат діяльності. Для студентів вищих навчальних закладів України практика є невід'ємною складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців, основним завданням якої є якість практичної підготовленості випускника. Під час практики у студентів закладаються основи досвіду професійної діяльності, практичні вміння і навички, професійні якості. Від ступеня успішності на цьому етапі залежить професійне становлення майбутнього фахівця.

Нормативною базою організації практичного навчання студентів є положення про проведення практики. Вивчення досвіду організації практичної підготовки свідчить про її недостатню ефективність. Зміст та послідовність практики визначається наскрізною програмою, що є основним навчально-методичним документом, який регламентує мету, зміст і

послідовність проведення практики студентів на визначених базах. На основі наскрізної програми керівники практик розробляють робочі програми, в яких послідовність завдань має забезпечувати поступове ускладнення роботи.

Навчальну практику доцільно розглядати як окремий етап професійної підготовки фахівця, метою якого є закріплення первинних професійних знань і вмінь, формування здатності діяти у змінному зовнішньому середовищі. Реалії сьогодення вимагають переосмислення підходів до організації навчальної практики у зв'язку із змінами, що виникають у туристичній галузі, із створенням міжнародних туристичних комплексів (підприємств) та вступом України у Болонський процес. Удосконалення організації навчальної практики майбутніх менеджерів сфери туризму викликане необхідністю підвищення теоретичного та практичного рівнів професійної підготовки фахівців. На ефективність навчальної практики впливає низка чинників, які можна поділити ¹ на дві групи - суб'єктивні та об'єктивні (наявність відповідної навчальної бази, використання практикантом її можливостей, теоретичною розробленістю питань організації навчальної практики в педагогічній літературі тощо). Через вплив останніх мета навчальної практики не завжди досягнута в повному обсязі. У масовій практиці недостатньо використовуються практичні зарубіжні розробки щодо проведення навчальних практик.

Відомо, що в Україні відчутна нестача менеджерів сфери туризму, які працюють на перетині управління, туризму, інформатики та організації. Незадовільний стан їх професійної підготовки зумовлений низкою причин, серед яких можна виділити: недостатній рівень готовності керівників практики до її проведення, відсутність обґрунтованості інноваційних підходів до організації практики, недостатнє забезпечення навчальних закладів організаційно-методичними матеріалами, літературою та аудіовізуальними засобами навчання. Особливості організації навчальної практики майбутніх менеджерів сфери туризму пов'язані із специфікою їх діяльності: володіння 2-3 європейськими мовами з метою вільного спілкування під час надання

туристичних послуг; використання знань з менеджменту з метою прийняття управлінських рішень; володіння комп'ютером, інформаційними технологіями з метою пошуку і систематизації інформації про сферу туризму; використання знань професійно орієнтованих знань. Під час практики необхідно враховувати інтегрований характер діяльності менеджера.

Питанню розробки та створення науково-методичних засад застосування інформаційних технологій у туристичній галузі присвячено дисертаційне дослідження Заневської Л.Г. «Застосування інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності фахівців фізичного виховання». Автором розглянуто стан проблеми використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності фахівців фізичного виховання. Проаналізовано дослідження, які стосуються використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності, а саме: програмне та апаратне забезпечення існуючих операційних та офісних систем; використання систем резервування та бронювання засобами Інтернету; інформаційне забезпечення сфери гостинності та управлінської діяльності у сфері туризму з використанням інформаційних технологій; картографічно-інформаційне забезпечення рекреаційно-туристської діяльності. Встановлено, що бракує відповідних розробок для підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання, які спеціалізуються із СОТ та РОД. Тим не менш, можна констатувати, що формалізовано значну частину навчального матеріалу для фахівців фізичного виховання. З використанням інформаційних технологій розроблені та впроваджені в учбовий процес навчальні системи з фізіології, математичної статистики, спортивної метрології, біомеханіки, санного спорту, східних єдиноборств та інших спортивно-педагогічних дисциплін. Це створює потужне підґрунтя для розробки науково-методичних засад підготовки відповідних фахівців до використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській сфері. Отже, стає можливим вирішення проблеми застосування інформаційних

технологій у рекреаційно-туристській діяльності фахівців фізичного виховання.

Аналіз структури та змісту інформаційного забезпечення системи підготовки фахівців фізичного виховання до рекреаційно-туристської діяльності у ВНЗ фізкультурного профілю показав можливості очно-дистанційного навчання з використанням технологій Інтернету. Розроблено систему додаткової туристичної освіти, структуру та зміст професійної туристичної освіти, багаторівневу систему додаткової туристичної освіти, систему дистанційної освіти для навчання фахівців із залученням новітніх інформаційних технологій, створено систему неперервної освіти фахівців туристичної справи.

Аналіз стану підготовки фахівців фізичного виховання до використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності в Росії. Білорусі, Польщі показав, що для України особливо важливим є досвід Польщі. Напрямки підготовки "Туристика" та "Рекреація" активно розвиваються у всіх польських ВНЗ фізкультурно-туристичного профілю, а підготовка до використання інформаційних технологій посідає в них поважне місце. Навчальні заклади, які готують фахівців спортивно-оздоровчого туризму зазвичай об'єднуються у потужні інформаційні спілки, що дозволяє продуктивно й ефективно використовувати інфраструктуру, науковий потенціал, науково-методичні напрацювання кожного окремого навчального закладу, готувати фахівців різного кваліфікаційного рівня від техніків і бакалаврів до магістрів, застосовуючи багаторівневу систему освіти й перепідготовки кадрів.

Аналіз інформаційного забезпечення спортивно-оздоровчого туризму та рекреаційно-туристської діяльності показав, що Інтернет це — потужне джерело інформаційного забезпечення підготовки фахівців фізичного виховання до рекреаційно-туристської діяльності. Важливим елементом професійних знань та вмінь фахівця фізичного виховання, який займатиметься рекреаційно-туристською діяльністю, має стати спроможність

проводити Інтернет-пошук й контент-аналіз інформаційних ресурсів з відповідного виду туризму для планування та створення віртуальних маршрутів. В рамках спеціалізацій СОТ і РОД майбутнім фахівцям фізичного виховання слід засвоїти знання та практичні навички пошуку, обробки та створення Інтернет ресурсів пішого, водного, кінного, гірського та інших видів туризму. Розмаїття видів туризму спортивно-оздоровчого та рекреаційного спрямування потребує створення спеціальних науково-методичних засад професійної підготовки фахівців в царині інформаційного забезпечення із врахуванням специфічних особливостей кожного з цих видів туризму.

За даними самооцінки студентів спостерігається суттєва різниця між розумінням необхідності, бажанням оволодіти комп'ютерною технікою, сучасними інформаційними технологіями стосовно своєї майбутньої професійної діяльності у спортивно-оздоровчому туризмі, рекреаційній і туристській діяльності, з одного боку, та відповідними теоретичними знаннями й практичними вміннями, з другого боку. Більше половини студентів вважають себе недостатньо підготованими до використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності, що ставить перед ВНЗ фізкультурного профілю відповідні завдання щодо вдосконалення такої підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання.

При розробці науково-методичних засад навчання майбутніх фахівців фізичного виховання спеціалізацій СОТ та РОД особливу увагу слід звернути на оволодіння комп'ютером з набуттям практичних знань та вмінь його використання у майбутній професійній діяльності, використання інформаційних технологій у СОТ і РОД та на вміння використовувати Інтернет.

Можна прийняти таку послідовність викладення навчального матеріалу й відсоток годин за тематичними модулями. Перший модуль "Пошук інформації для розробки маршруту туристського походу": 1) "Пошук Інтернет ресурсів з інформацією про походи, які проводилися раніше в

районі планованого маршруту" - 22 %; 2) "Пошук інформації про природні, культурно-етнічні, релігійні та інші місця походу" -24 %; 3) "Пошук інформації про дороги, стежки, місця для нічлігів, привалів, днівок, складні ділянки походу" — 18 %; 4) "Пошук інформації про населені пункти, транспорт, зв'язок, медичні заклади, способи евакуації з походу" -17 %; 5) "Пошук та відбір інформації природничого характеру (рослинний і тваринний світ, ландшафти)" - 19 %.

Другий модуль "Інформаційні ресурси регіону, в якому планується похід": 1) "Пошук та відбір інформації щодо загальної характеристики місцевості" - 28 %; 2) "Інтернет-прогноз погоди на похід"-27 %; 3) "Пошук та аналіз інформації про екологічну ситуацію (зокрема, радіаційну) на маршруті походу" - 22 %; 4) "Використанім електронних карт при плануванні і проведенні походу" - 23 %.

Третій модуль "Методика використання комп'ютерних програм для визначення енерговитрат учасників походу та калькуляції продуктів": 1) "Засвоєння методики використання комп'ютерної програми для визначення енерговитрат учасників походу" - 32 %; 2) "Засвоєння методики використання комп'ютерної програми для визначення калорійності продуктів на похід" -37 %; 3) "Засвоєння методики використання комп'ютерної програми обчислення вартості продуктів для походу" - 31 %.

На підставі проведених досліджень та експертної оцінки структури та змісту навчального матеріалу зроблено спробу створити науково-методичне забезпечення розробки інформаційної моделі туристського походу, яка передбачає послідовне та логічне використання всього спектру інформаційних технологій. Розробка складається з трьох навчальних модулів, а саме: пошук інформації для планування маршруту туристського походу; інформаційні ресурси регіону, у якому планується похід; методика використання комп'ютерних програм для розробки туристського походу.

Розробка передбачає використання комп'ютерних інформаційних технологій на базі Microsoft Office, а саме: текстового редактора Word,

табличного процесора Excel, СУБД Access, програми для створення Web-сторінок FrontPage-2000, пакета підготовки мультимедійних презентацій PowerPoint. У розробці широко застосовуються технології Інтернету. Інформаційну модель туристського походу впроваджено у навчальний процес у вигляді методичного посібника для фахівців фізичного виховання „Застосування інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності”.

Туристський похід є об'єктом для імітаційного моделювання. Інформаційна модель туристського походу розробляється самими студентами під керівництвом викладача. Розробка передбачає самостійну творчу роботу студента з інформаційними ресурсами Інтернету та офісними технологіями (рис. 2). Нова інформація створюється самим студентом і є результатом його самостійної творчості. Викладач окреслює лише напрямки дослідження, наприклад, створити інформаційну модель водного туристського походу по річці Ворсклі. Технологічна послідовність дій для виконання цього завдання є такою:

- ввести первинні дані для розробки інформаційної моделі походу (річка Ворскла, склад групи 12 осіб, тривалість походу 14 днів);
- провести пошук інформації в Інтернеті з туристичної водної тематики за допомогою пошукових систем (наприклад, Google, Мета, Апорт);

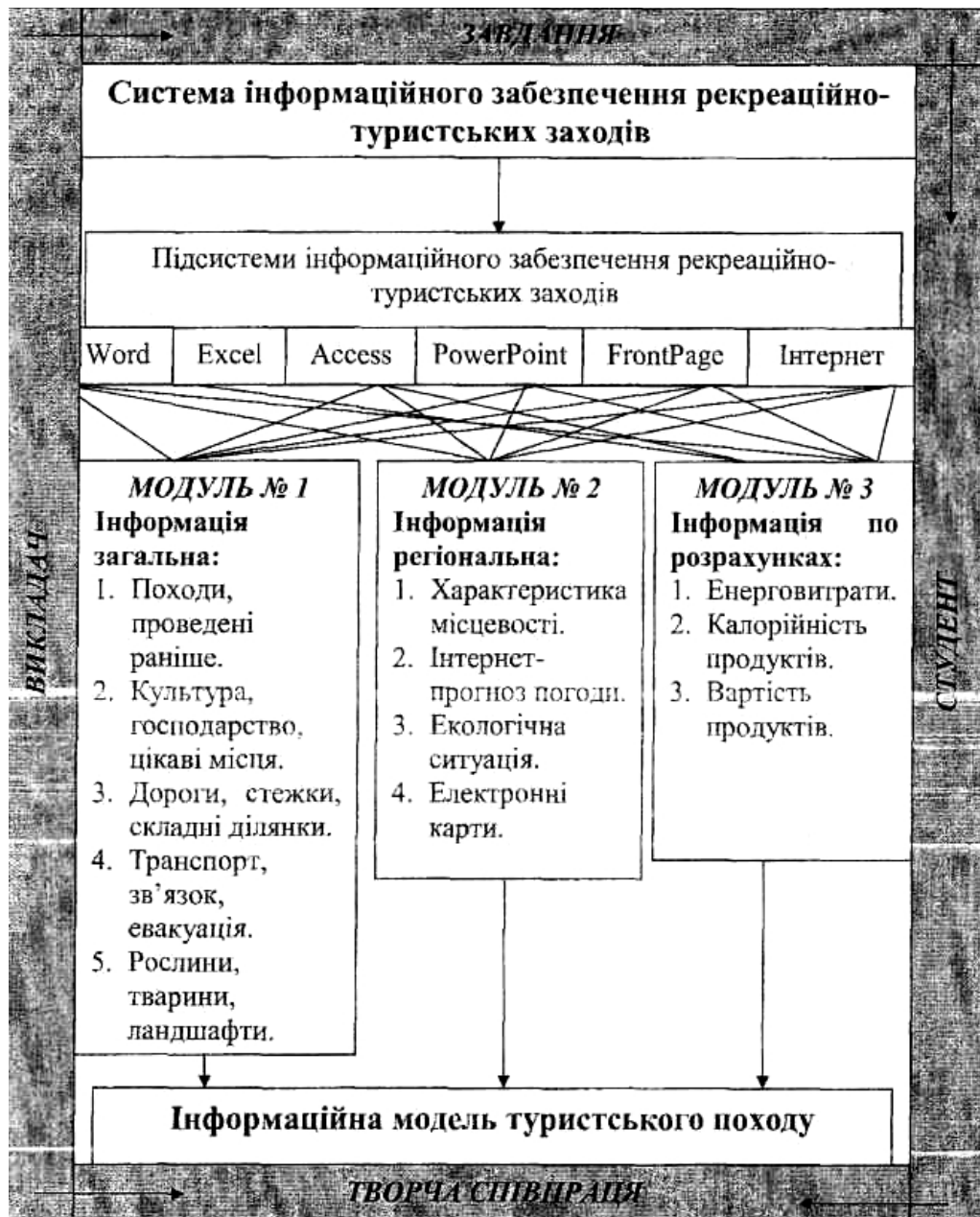

Рис. 1. Структурна схема процесу побудови імітаційної моделі інформаційного забезпечення рекреаційно-туристських заходів

- провести відбір інформації на сайтах wikipedia.org, waterpilgrim.narod.ru, poezdnik.kiev.ua, ukrop.com.ua за наступною тематикою: "Походи, що проведені раніше", "Культура, господарство, цікаві місця", "Дороги, стежки, складні ділянки", "Транспорт, зв'язок, евакуація", "Рослини, тварини, ландшафти", "Характеристика місцевості", "Інтернет-прогноз погоди", "Екологічна ситуація", "Електронні карти місцевості, де планується похід";
- створити текстовий документ Word з описом інформаційної моделі

туристського походу за тематикою трьох означених модулів;

- з використанням Excel програми провести розрахунки енергоємності добової норми продуктів на одну людину, загальної ваги продуктів на похід для всієї групи та вартості продуктів;
- створити бази даних водного туризму з використанням технологій Access;
- розробити веб-сторінку з презентацією туристського походу по річці Ворскла з використанням технологій FrontPage;
- створити презентацію туристського походу з використанням технологій PowerPoint.

Таким чином розробляється віртуальна туристська подорож, в ході створення якої накопичуються нові бази даних, проводяться розрахунки різної складності, створюються комп'ютерні презентації та веб-сторінки. В результаті створено остов системи інформаційного забезпечення рекреаційно-туристських заходів на прикладі розробки інформаційної моделі туристського походу.

Розділ III. Краєзнавство і туризм в історії розвитку педагогічної думки

(за даними О.В.Тімець, В.С.Серебря, Ю.А.Грабовського, А.Л.Шипко)

За даними різноманітних літературних джерел, краєзнавство зародилося в глибоку давнину. Історичні, географічні, етнографічні, біологічні дослідження своєї місцевості краєзнавцями-любителями становили комплекс основ краєзнавства, а з інтенсивним розвитком різних наук почалося диференційоване, детальне вивчення краєзнавства.

Знання про рідний край відіграють особливу роль у вихованні молодшої людини, на що вказувалось у працях А.Дістервега, Т.Кампанелли, Я.Коменського, Т.Мора, Р.Оуена, І.Песталоцці, Ф.Рабле, Ж.-Ж.Руссо та ін. Дидакти всіх часів пов'язували питання про використання місцевого матеріалу з принципами наочності, доступності навчання, з дидактичними правилами: від відомого до невідомого, від близького до далекого.

Інформацію про свій край у далекому минулому містять археологічні знахідки, різні державні документи та літописи, які складали служителі монастирів.

За часів Київської Русі втілювались у життя краєзнавчі ідеї: підлітки залучалися до ремесел і домашньої роботи, вивчали побут, етнічну національну культуру рідного краю, видовий склад та особливості місцевої флори і фауни. Навчальний і виховний вплив на дітей мали промови, написані монахами на честь князів, де звеличувалися їхні воєнні перемоги, описувалися найважливіші мандрівки землепрохідців і купців, усна народна творчість тощо. Формування краєзнавчих понять нерозривно пов'язувалося з образним розкриттям історичних подій, географічних та етнографічних особливостей рідного краю, що підсилювало їхній виховний вплив на дітей.

У XVI-XVII столітті в братських школах південно-західної Русі широко пропагувались краєзнавчі ідеї. Навчальні посібники того часу були

насичені фактами про історичні події, етнографію, географічні особливості рідного краю. З метою засвоєння учнями елементів природничих знань, проводилися спостереження за погодними умовами, сезонними змінами в -природі. Тоді ж у навчальний процес проникають наукові ідеї, які поєднуються з дослідженням навколишнього середовища.

Один із видатних педагогів України другої половини XVII століття А.А Прокопович-Антонський вважав, що яким би сильним не було суспільство, але коли його опорою не є виховання, то воно рано чи пізно буде зруйноване. Він виступав проти зневажливого ставлення до рідної мови і культури та пропагував ідею навчання дітей рідною мовою, застосовуючи елементи знань про рідний край. Велику роль у навчанні, вихованні він відводив учителеві, стверджуючи, що вчитель повинен прищеплювати любов до мови, традицій і звичаїв свого народу, тобто фактично виступав за краєзнавчу основу в освіті.

Творчий підхід до краєзнавчо-педагогічної спадщини дозволяє стверджувати, що одне з чільних місць у ній належить могутньому освітньо-виховному потенціалові української козацької педагогіки, головна мета якої - формування в сім'ї, школі чи в громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина, захисника рідної землі, з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, дійовим патріотизмом, високим рівнем духовності. Тоді в Україні діяли різні типи навчально-виховних закладів (академії, колегіуми, братські, церковні школи, народні професійні школи мистецтв і ремесел, січові й козацькі І школи). Головне місце відводилось ідеям і засобам народної педагогіки, українознавства і краєзнавства. Усі вихованці разом із батьками, педагогами брали активну участь у впровадженні в життя народних традицій, звичаїв, обрядів, досліджували особливості рідного краю, навчалися військової справи, зокрема вміння орієнтуватися на місцевості, складати її прості плани тощо.

Подальший розвиток краєзнавства пов'язаний із запровадженням І викладання в школах географії (початок XVIII ст.). "Розвиток географічних досліджень дав певний поштовх розгортанню краєзнавчої роботи". Один із перших провінційних журналів - "Уединенный пешеходец" - був краєзнавчим. Він видавався в Ярославлі в 1786 р. У цьому ж році в статуті перших російських шкіл, написаному під керівництвом Ф.І.Янковича, говорилося про необхідність збирання природних речей зі всіх трьох царств природи, потрібних для пояснення і очевидного пізнання природної історії, особливо ж усіх домашніх, притаманних тій губернії виробів, у якій знаходиться головне народне училище.

Прогресивні педагоги і вчителі-практики завжди розглядали краєзнавство як одну з форм зв'язку навчання з навколишнім життям. М.В.Ломоносов у 1761 році організував наукове краєзнавче вивчення рідного краю. З І цією метою в різні місця були розіслані анкети з 30 різними-питаннями про особливості рідного краю. Це був перший програмовий краєзнавчий матеріал для вивчення місцевості.

Ідею про необхідність дослідження учнями рідного краю підтримав І А.Дістервег, який закладав в основу розвивального навчання три головних принципи: 1) природовідповідності; 2) культуровідповідності; 3) самодіяльності. Розвиток краєзнавчої діяльності, на його думку, неможливий без обґрунтування цих принципів. З огляду на це А.Дістервег писав: "Де, наприклад, географія вивчається без родинознавства, без створення наочних уявлень засобами карт, малюнків і т. ін., де історія викладається без конкретних життєвих образів, у вигляді абстрактної схеми, яка нав'язується пам'яті... там існує старий, негативний, умертвляючий формалізм".

Я.Ф.Головецький констатує, "як важко подорожувати по нашій батьківщині, точніше, як важко збирати пам'ятки та описувати їх. Немає у нас, як це буває в інших краях, а ні по селах, а ні в містах, ні в містечках письменника, ученого, любителя рідної минувшини. Високопанська

польська еліта байдуже ставиться до краю. Родовиті українці, виховані з наймолодших літ між чужими, вивчені чужинними мовами, так мало знають свою рідну землю, свій рід, його долю й боротьбу, що не вміють їх цінувати, а тим більше - любити... Ми є чужинцями на предковичній нашій землі, у нашій землі, у власній своїй батьківщині". Це свідчить про те, що краєзнавчій роботі тоді не приділялася належна увага.

У другій половині XIX століття важливу роль у поповненні даних про рідний край відіграло "Російське географічне товариство" (1845 р), до якого залучалось і місцеве населення. За основними напрямками роботи цього товариства з метою збирання стародавніх книг, рукописів, усного фольклору в різні куточки України виїжджав великий український поет Тарас Шевченко.

Інтенсивна розробка питань з краєзнавства, яке в ті часи називалося родинознавством і батьківщинознавством, припадає саме на 60-ті роки XIX ст. і пов'язана з іменами К.Д.Ушинського і Н.Х.Весселя, які були авторами перших методичних посібників із краєзнавства. Так, К.Д.Ушинський включив, наприклад, у "Рідне слово" (1861 р.) вказівки щодо "вивчення околиць", а в 1863 р. він запропонував ввести в початкову школу "батьківщинознавство", підкреслюючи, скільки яскравих, правильних, дійсних образів, зовсім конкретних, зберігається в душах дітей після такого живого, наочного, відчутного курсу. З викладанням батьківщинознавства пов'язувалося початкове знайомство дітей з географією, історією, природою, вивченням рідної мови. «К.Д.Ушинський наголошував на значенні краєзнавчої діяльності як засобу і форми навчання та виховання дітей і відводив велику роль у цьому "місцевому елементові" краєзнавства. Це одна з частин його принципу народності у вихованні.

"Вітчизнознавством" називав краєзнавство Н.Х.Вессель і бачив у ньому основу всієї освіти. Він писав про те, що "весь курс навчання

потрібно будувати на базі використання місцевого конкретного матеріалу, тобто на основі краєзнавчого підходу, краєзнавчого принципу".

Ідеї навчання на краєзнавчому принципі знаходять свій подальший розвиток у системі поглядів методистів-географів Д.Д.Семенова, І.Н.Бєлова, М.В.Овчиннікова, методиста з біології А.Я.Герда, який пропонував створювати умови, у яких учень ставав би "маленьким дослідником". Розглядаючи екскурсії в природу як метод викладання біологічних дисциплін у гімназіях та початкових школах, А.Я.Герд обґрунтовує важливість туристсько-краєзнавчої роботи з учнями як засобу навчання та виховання. Поділяючи думку А.Я.Герда, в "Педагогічних нотатках для вчителів" (1864 р.) Д.Д.Семенов доводить необхідність розпочинати викладання географії з вивчення місцевості, де живуть діти, а в третє видання першого російського підручника з географії (1867 р.), написаного П.Н.Белохою, була включена "Програма для вивчення місця проживання, або батьківщини".

На території України краєзнавство набуло свого розквіту в ХІХ столітті. Воно мало різні напрями і було широко представлене в працях учених, письменників, дослідників - Т.Шевченка, П.Куліша, А.Метлинського, Я.Марковича, В.Полетики.

Краєзнавчі ідеї пропагувались у діяльності Кирило-Мефодіївського братства (1845-1847 рр.). У публікаціях кирило-мефодіївців - В.Білозерського, М.Гулака, М.Костомарова, П.Куліша, О.Маркевича, а з квітня 1846 року Тараса Шевченка - піднімаються ідеї українського національного відродження і панславізму, побудови майбутнього суспільства на засадах християнської моралі, зрівняння в правах усіх слов'янських народів щодо їх національної мови, культури й освіти. Члени братства вели активну громадську діяльність, піклувалися про розвиток народної освіти, поширювали ідеї краєзнавчого вивчення міст і сіл України, міста Києва, традицій, історичних пам'яток, мовних діалектів.

У 70-х роках XIX століття у Києві засноване "Товариство Нестора Літописця", а в 1872-1878 роках працювала етнографічно-статистична експедиція П.П.Чубинського, яка започаткувала систематичну краєзнавчу роботу в Україні. Слід вказати на неоціненний вклад у вивчення української регіональної етнографії Ф.К.Вовка, філології - П.Г.Житецького, І.Я.Франка, Лесі Українки, С.В.Руданського, мистецтва - П.Д.Мартиновича, музики - М.В.Лисенка, М.Д.Леонтовича та ін.

Важливо відзначити великий внесок у розвиток краєзнавства "Руської трійці" (М.Шашкевич, В.Вагилевич, Я.Головацький). Під час народознавчих мандрівок членів "Руської трійці" вивчалися ремесла і архітектура, одяг і господарство, торгівля і релігія, розшифровувалися рукописні книги та давні документи. Через краєзнавчі фольклорні, археологічні, лінгвістичні, етнографічні матеріали молоді ентузіасти відкривали для себе і своїх і учасників історичний розвиток свого народу. З другого боку, важливим був і той факт, що складена членами "Руської трійці" програма-опитувальник, якою вони користувалися під час своїх подорожей по краю, засвідчила спробу поставити краєзнавчу роботу на наукову основу. Ця програма з добре продуманою методикою краєзнавчих досліджень була першою досить вдалою програмою в Україні і мала велике значення для вчителів-краєзнавців, а згодом успішно використовувалась у роботі послідовників "Руської трійці".

З огляду на результативність дослідження краєзнавців слід наголосити на тому, що всі вони вважали необхідним вивчення рідного краю учнями, зокрема, під час екскурсій, туристських походів, мандрівок.

Особливу роль краєзнавчій діяльності у навчально-виховному процесі відводив визначний педагог П.Ф.Каптерев: "Безперечно, прийде час, коли навчальні прогулянки й освітні подорожі складуть необхідний і значний елемент виховання, так що людина, яка не бачила достатньо різних куточків своєї батьківщини, не буде вважатися освіченою людиною".

У 1896 році в освіті з'являється нова течія - "локалізація" навчального процесу на всіх етапах при вивченні різних предметів, з якою виступив А.Звягінцев. Він розробив систему вивчення рідного краю: 1) послідовного концентризму - спочатку краєзнавчий матеріал має масштаб свого села, мікрорайону, потім уже району, області, країни – для початкових класів; 2) сполученого концентризму - коли даються приклади по всіх трьох масштабних ареалах: місцевий, районний, обласний.

В Україні на початку ХХ століття визначне місце науковим краєзнавчим дослідженням відводили українські вчені П.А.Тутковський, Л.С.Рудницький. У низці своїх робіт, зокрема "Задачи и пределы географии", "Коротка історія України" (Л.С.Рудницький, 1910), вони спираються на матеріали безпосередніх краєзнавчих досліджень різних регіонів України. П.А.Тутковський наголошував на тому, що потрібно далі вивчати краєвиди, які розкривають надзвичайно цікаві явища з минулого нашої країни і мають важливий вплив на все господарство і побут.

На необхідність дослідження саме своєї місцевості, свого краю вказував перший президент України, академік М.С.Грушевський. Його сучасниця - Софія Русова, яка виявляла інтерес до шкільного краєзнавства, в одній зі своїх публікацій наводить такі слова М.С.Грушевського: "Між завданнями і обов'язками цивілізованої держави звичайно враховується також і збереження та роблення доступними для досвіду й вивчення культурних цінностей, які служать і можуть послужити до пізнання краю та його людності, його сучасного і минулого життя. Потрібні музеї зразків природних багатств краю, історичних споминів, остатків старої техніки, якою проводили колись господарську та промислову працю".

У своїй праці "Мої спомини" С.Ф.Русова вказувала на велике значення українського наукового товариства "Південно-Західна філія Російського географічного товариства" у вивченні етнографії, словесності, історії, мови та економіки країни. Вона зазначала, що діяльність цього товариства "витворила фанатиків національного фольклору і етнографії, серед яких були Новицький з

Катеринослава та Манжура з Харківщини. Діяльність цієї організації захоплювала всі верстви громадянства, ніби національна течія пробігла по Україні разом з зошитами, заповненими українськими народними піснями та казками. З'являлися перші бруньки нової національної свідомості". Цей рух захопив і С.Ф.Русову. Вона їздила по селах і записувала пісні, обряди, казки.

Але, вивчаючи народні обряди, національну поезію, Софія Русова була переконана в тому, що головне значення для навчання і виховання молодих поколінь належить географії і природознавству, історії, філософії та іншим наукам.

У 1911 році, перебуваючи в складі Українського товариства поступовців, С.Ф.Русова публікує підручник "Початкова географія" (тричі перевиданий у 1918 році), який став першою спробою створення систематизованої навчальної книги з цього предмета, оскільки до цього часу в читанках уміщувалися лише окремі статті про різні країни. Цінність "Початкової географії" ще й у тому, що в ній було вміщено матеріал про Україну, особливості її природи, рослинності і тваринного світу, де за основу вивчення покладено відомості про рідний край.

У Львові в 1911 році, виникла українська дитячо-юнацька організація "Пласт". Це сталося через чотири роки після заснування Робертом Бейден-Пауеллом першої скаутської організації в Англії, на батьківщині світового скаутського руху. Одним із засновників українського скаутингу був Петро Франко - син видатного українського письменника Івана Франка. Саме слово "пластун" є дослівним перекладом на українську мову терміна "скаут" (англійською мовою - "розвідник"). Головним напрямом роботи цієї організації було отримання знань з різноманітних галузей: українознавства, мистецтва, спорту, природознавства і, звичайно ж, практичного пластування, яке включає описи методів виживання серед дикої природи, проживання в таборах, першу долікарську допомогу та інші навички.

У розв'язанні проблеми краєзнавчого вивчення особливостей конкретної території нагромаджено певний позитивний досвід роботи різних товариств.

Так, краєзнавством активно займалися гуртки товариства "Просвіта", які створювалися в Україні в 1905-1907 рр. Завдання товариства, як сказано в його статуті, - піднесення культурного рівня і етнографічного добробуту населення України, організація бібліотек, шкіл, поширення знань про свій край, його історію, фольклор. Згодом було відкрито бібліотеки-читальні, торгові склади книг, книжкові кіоски "Просвіти", а також кілька філій бібліотек у селах.

Названі позитивні тенденції в розвитку краєзнавчих досліджень певних територій свідчать про те, що вже на початку нашого століття вивченням своєї місцевості займалися не лише окремі аматори з народу, а також видатні вчені, педагоги і вчителі. Це мало велике значення для подальшого розвитку краєзнавства у сфері шкільної освіти.

Так, на початку 1918 року в журналі "Вільна українська школа", у наказі для директорів шкіл наголошувалося на потребі культурного відродження краю. Цей документ фактично був проектом програми національного виховання, який передбачав викладання в кожній школі української мови, українознавства, організацію гуртків для позашкільного вивчення української літератури, історії, відкриття українських бібліотек, поживавлення театрального життя в школі з використанням драматургічного доробку українського письменництва, організацію літературно-вокальних вечірок, подорожей, екскурсій для молоді, поширення гурткового руху на національній основі.

Широкого розвитку набуло краєзнавство в Україні і в Росії у 20-30 роках ХХ ст. завдяки комплексній системі навчання. У 1918-1922 роках у педагогічній літературі, документах про школу, педагогічній практиці краєзнавство мало назву "Вивчення рідного краю", а з 1922 року увійшло в навчальні програми педагогічних інститутів як спеціальні курси -Краєзнавство", "Основи краєзнавства", "Методика краєзнавства". Але єдиного загальноприйнятого визначення краєзнавства в педагогічній науці в ті часи ще не було.

Краєзнавчий рух 20-30-х років став фундаментом для подальшого розвитку краєзнавства. "Виникають товариства і гуртки з вивчення свого краю,

які охоплюють широкі маси трудящих. Це було викликано потребою вивчення ресурсів для нового будівництва на місцях. Створюється Центральне Бюро Краєзнавства (ЦБК), що перетворилось в організаційний і науково-методичний центр краєзнавчої роботи. При ЦБК організується шкільно-краєзнавча комісія, яка займається питаннями зближення викладання шкільних дисциплін з краєзнавчою роботою, розробляє методiku шкільного краєзнавства. На початку 20-х років відкриваються спеціальні шкільні екскурсійні станції, котрі допомагають школі організовувати і проводити з учнями екскурсії". У шкільних програмах того часу багато годин відводилось екскурсіям з метою вивчення своєї місцевості, а географію пропонувалося вивчати з 3-го класу, починаючи з "Батьківщинознавства", в основі якого лежало ознайомлення з рідним краєм.

Протягом 20-30-х років не припинялася полеміка щодо предмета краєзнавства. Його вважали "науковою дисципліною", "навчальним предметом", "методом навчання і виховання", "способом організації навчального процесу", "дидактичним принципом". Одні автори занадто розширювали межі і функції краєзнавства, інші, навпаки, неправомірно їх звужували. Усе це свідчило, з одного боку, про велику педагогічну цінність краєзнавства, з іншого - про слабкий розвиток його теоретичних засад. Це зумовлено тим, що у 20-ті роки всі навчально-виховні проблеми розв'язувались у ході перебудови всієї педагогічної справи на емпіричному досвіді, фактично без ґрунтовних наукових досліджень.

Отже, ми бачимо якого великого значення надавалося вивченню територій у ті часи. В Україні були особливі тенденції щодо проведення краєзнавчих досліджень. Уже в 1925 році в Харкові була проведена Перша всеукраїнська краєзнавча конференція, яка утворила державний централізований орган - Український комітет краєзнавства, а серед фундаторів і активістів його були відомі діячі української науки та культури Д.Багалій, Д.Яворницький, В.Геринович, М.Криворотченко, Б.Пилипенко, С.Рудницький, М.Шарлемань, М.Яворницький, О.Яната. Краєзнавці, педагоги, дослідники

дійшли згоди стосовно того, що саме під час шкільного навчання мають формуватися вміння вивчати особливості рідного краю.

У 30-ті роки розпочато розробку основ краєзнавства як науки, що сприяло широкому розмаху краєзнавчого руху. За постановою VI сесії Центрального бюро краєзнавства (1926 р.), було визначено, що краєзнавство - це метод синтетичного вивчення якої-небудь певної, обраної за адміністративними, політичними чи господарськими ознаками порівняно невеликої території. З 1923 до 1929 року Центральним бюро краєзнавства видавався журнал "Краєзнавство". На Третій конференції з краєзнавства і туризму (1930 р.) було проголошено про перехід краєзнавчого руху на наукову основу, а при деяких педагогічних інститутах створено кафедри краєзнавства.

Оцінюючи краєзнавчу роботу в ці роки з позицій сьогодення, неможливо не побачити її заполітизованості та суперечливості. З одного боку, значним надбанням педагогічної думки було конструювання якісно нового змісту освіти, де відводилося місце для краєзнавства та враховувалися вікові особливості учнів. А з іншого боку - краєзнавча робота передбачала вивчення "нашої батьківщини", тобто насамперед величезної території. Надмірне захоплення віддаленими територіями "рідного краю" призвело до того, що учні не досліджували особливості свого навколишнього оточення. Ці прорахунки ми вважаємо надто серйозними.

З 30-х до 50-х років розвиток краєзнавства в Україні і в інших республіках характеризувався складністю й суперечливістю, воно набуло вузького прикладного характеру, який виявлявся в тому, що теоретичні надбання були несправедливо забуті. "Незважаючи на значні досягнення в сфері наукового і шкільного краєзнавства, до кінця 30-х років масовий краєзнавчий рух пішов на спад. Краєзнавчій роботі стало приділятися менше уваги. У зв'язку з письмовим розпорядженням Наркомпросу "Про постановку й організацію краєзнавчої роботи" (1937), ініціатива добровольців-краєзнавців і педагогів була скована, ослабла самотійна робота".

Із середини 30-х років, у зв'язку з ліквідацією системи державного краєзнавства, відбувається деякий спад шкільного краєзнавства. У 1937 році було ліквідовано центральні і місцеві краєзнавчі органи, а краєзнавство в середніх школах було відмінено, ним продовжували пійматися лише ентузіасти, поодинокі краєзнавці, любителі, вчителі.

Але, незважаючи на політичні негаразди, у країні залишалися люди, які бачили величезну силу і значення краєзнавства.

Так, С.І. Вавілов, звертаючись на шпальтах газет до учнів, запитував про те, чи відомі їм рослини рідної місцевості, чи знають вони, які з них корисні людині, а які шкідливі. Тим учням, які знають світ тільки з книг, учений радив спостерігати і вивчати природу навколо себе, тому що їхні дослідження можуть принести велику користь ученим, краєзнавчим музеям, різним підприємствам.

Згодом, виходячи з ідеї зв'язку навчання з життям, в одній зі своїх робіт видатний педагог С.Т.Шацький запропонував програму вивчення мікросередовища з метою його педагогізації, яка включала такі розділи: загальні відомості про сім'ю і навколишній світ, економіку, педагогіку сім'ї, і навколишнього світу, режим і організацію вільного часу, ставлення до праці, авторитет батьків та інше. Він підкреслював, що навколишнє середовище, економічні, культурні явища мають великий вплив на розвиток дитини і, запитуючи, чи можна педагогам обійтися без вивчення того середовища, у якому відбуваються важливі для нашого життя зміни, відповідає, що без аналізу середовища педагоги обійтися не можуть. Підтримуючи цю думку, Я.Х.Маніяпов наголошував: "Щоб по справжньому полюбити рідний край, потрібно добре його знати, а для цього треба більше мандрувати. Щоб кожний струмочок, кожна стежина на рідній землі стали дорогими і близькими серцю, потрібно самому обійти її пішки, жадібно цікавлячись усім і в усе вникнувши. І не тільки обійти всю країну як турист, а й намагатись активно брати участь у її перетворенні".

Туристсько-краєзнавча робота лежить в основі педагогічної діяльності А.С.Макаренка. Це висвітлено в ряді його праць, зокрема в роботі "Педагогічній поемі", де говориться: "Щорічний літній похід - це нова традиція, де створюються умови для соціального тренінгу школярів, який полягає у добрих вчинках, справах і звичаях". Щорічно він з вихованцями комуни проводив літні туристські подорожі, перетворюючи їх на важливий елемент освіти - засіб пізнання і виховання. Загалом на чолі з А.С.Макаренком вихованці провели вісім літніх походів: до Москви (1929р.), Криму (1930 р.), на Кавказ (1931 р.), до Бердянська (1932 р.) та ін. Подорож у Макаренка має характер завтрашньої радості; уся побудована ним педагогічна система тримається саме на ній. Завтрашня радість є головним стимулятором мотивів різноманітної діяльності вихованців.

І сьогодні актуальними залишаються положення А.С.Макаренка про краєзнавче вивчення навколишнього середовища дітьми - членами туристської групи. Він поставив краєзнавчо-туристські проблеми в ранг засобу виховання в колективі і через колектив.

На необхідності краєзнавства в освіті наполягав А.Ф.Родін. У книзі "З минулого" він пише: "Нехай юний краєзнавець відкриває давно уже відкриті, досліджує ніби заново вже досліджене, але жодна тема, наприклад, у курсі історії не може бути вивчена самотійно, творчо так, як краєзнавча. У цьому полягає одна з головних причин підвищеного інтересу учнів до краєзнавства"

У роки Великої Вітчизняної війни краєзнавство з відомих причин не могло розвиватися. У післявоєнні роки, незважаючи на широкий інтерес до краєзнавства і дитячого туризму, до деякого часу наукове узагальнення набутого досвіду здійснювалося занадто повільно.

Але вже у книзі "География и родная природа" професор А.А.Половинкін не без підстав вважає, що краєзнавчий матеріал "мало використовується вчителями". Однією з найголовніших причин недостатнього використання краєзнавчого матеріалу "є слабка методична розробка даного питання, особливо для середньої школи". Далі автор продовжує думку про те,

що труднощі широкого застосування краєзнавства в урочній і позакласній роботі зводяться до того, що вчителю-вихователю необхідно вирішити два завдання:

- 1) глибоко вивчити географічні умови своєї місцевості;
- 2) навчитися користуватись краєзнавчим матеріалом у роботі з учнями.

Таким чином, вирішення цих завдань зводиться до того, що вчитель має серйозно оволодіти фактичними знаннями і методами відбору краєзнавчого матеріалу в практичній роботі з школярами, продумати питання доповнення викладеного в підручниках, посібниках місцевим матеріалом.

У 60-х роках краєзнавство знову набуло актуального значення в педагогіці, а тому виникла потреба переглянути деякі принципові питання дидактичного плану саме з краєзнавства. З літературних джерел відомо, що більшість учених, педагогів, краєзнавців-аматорів підтверджували думку про нагальну необхідність дослідження рідного краю. Так, краєзнавець Я.Герштейн писав: "Цінність екскурсійно-туристської роботи не тільки і не стільки в самих походах і екскурсіях, а переважно в її роботі, яка розгортається в період підготовки походу і після його завершення", що є необхідним у шкільній освіті.

Розробці науково-педагогічних проблем шкільного краєзнавства того часу присвячено ряд ґрунтовних праць М.М.Баранського (1960), І.П.Іванова (1966), К.Ф.Строева (1967) та ін.

Так, К.Ф.Строев наголошує на тому, що "сутність шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями з навчально-виховною метою конкретної території свого краю за різними джерелами і здебільшого на основі безпосередніх спостережень під керівництвом учителя". На різнобічності краєзнавчих досліджень наголошував М.М.Баранський. Він зазначав, що "в основу шкільного краєзнавства закладена думка, що своє, близьке і в природі, і в людському житті, і в господарстві зрозуміліше, простіше, ніж чуже і далеке". Учений вважав, що необхідно поєднувати

краєзнавство з іншими науками, зокрема з географією, учитель має такими шляхами:

- 1) наводити приклади з місцевої природи і місцевого господарства;
- 2) вести позакласні гурткові заняття зі шкільного краєзнавства.

Отже, простежується підвищення ролі краєзнавства у навчальній і виховній роботі.

Активна життєдіяльність людей, яка супроводжувалася прагненням якнайбільше взяти з природи задля задоволення своїх потреб, накопиченням надмірних обсягів відходів виробництв, призвела до того, що вже в середині минулого століття була порушена гармонія і рівновага взаємодії людини і природи, яка створювалася тисячоліттями – почала інтенсивно розвиватися глобальна екологічна криза. Пошук способів її пом'якшення поступово формував у науковців думку про необхідність широкого залучення не лише дорослих, а й молоді до охорони навколишнього природного середовища. Тому із 60-х років ХХ ст. в країні багато туристсько-краєзнавчих походів, подорожей, експедицій передбачали поруч із вивченням історії, природи, певної теорії ще й дослідження екологічного стану.

Великого розмаху набула краєзнавча робота в 1960-1980 рр. У той час з метою виконання завдань дослідницького характеру в різні куточки колишнього Радянського Союзу вирушали туристсько-краєзнавчі експедиції учнів, які досліджували територію на державному рівні за напрямками: по місцях бойової слави, географічним, історичним, екологічним та ін., що вимагалось законом "Про зв'язок школи з життям" (1958). Хоч тодішня робота краєзнавців була заполітизованою, але, незважаючи на це, досвід минулих років має бути глибоко вивчений і використаний у процесі підготовки фахівців, а його кращі ідеї втілені в життя сучасної школи.

Великого значення педагогічним основам краєзнавства в навчанні і вихованні школярів надавав В.О.Сухомлинський. Його досвід роботи став взірцем для всіх краєзнавців. Він відкривав перед вихованцем усі джерела любові до Батьківщини: природу рідного краю, рідне село, підприємство,

установу, де працюють батьки. "Кожний тиждень ми присвячували декілька уроків "мандрівкам" до джерел думки і рідного слова - спостереженням. Це було безпосереднє спілкування з природою, без якого криниця розумових сил і нервової енергії швидко пересохла б. Розповіді про природу, про предмети і явища навколишнього світу вже пробудили у дітей допитливість, і я змушений був відповідати на багато запитань".

Ще одним важливим етапом у розвитку краєзнавчого руху стало видання за допомогою багатьох подвижників багатотомної "Історії міст і сіл Української РСР", яка ознаменувала новий етап у роботі краєзнавців-дослідників на місцях. У працях П.Т.Тронька розкриті науково-методичні та організаційні принципи її підготовки. Крім того, його статті "Краєзнавство у відродженні духовності та культури" й "Родовід українського краєзнавства" написані в різних журналах, присвячені завданням і стану краєзнавства в Україні.

У період 80-х років опубліковані праці з методики організації краєзнавчих досліджень (М.Ю.Костриця), туристсько-краєзнавчої роботи (М.П.Крачило), розвитку краєзнавчої культури (В.Біленкін, В.Левін).

У цей період відбувається значний розвиток (поруч з науковим) шкільного краєзнавства, здебільшого в плані позакласної роботи. Зі школярами проводилися різнопланові туристські походи й екскурсії, що передбачали вивчення історії, літературних та історичних пам'яток, збір природних зразків гірських порід, дослідження рослинності і тваринного світу тощо. Велику роль у розвитку краєзнавства того часу відігравали музеї. У багатьох випадках працівники музею і юні краєзнавці готували й видавали довідники, путівники по різних маршрутах конкретних територій. Особливу увагу в краєзнавчій роботі 80-х років було присвячено вивченню подій Великої Вітчизняної війни, виявленню могил невідомих солдатів та збору інформації про події того часу.

З приходом 90-х років, що пов'язані зі здобуттям Україною незалежності, територія для дослідницької краєзнавчої роботи стає більш

компактною, у суспільстві відбувається переоцінка цінностей, проходить переорієнтація на вивчення учнями території, на якій вони безпосередньо проживають.

Важливим етапом у розвитку краєзнавства є заснування в 1991 році республіканської премії Всеукраїнської спілки краєзнавців імені Дмитра Яворницького, яка присуджується щорічно окремим дослідникам чи любителям-краєзнавцям, колективам або організаціям за вагомий внесок у справу вивчення, дослідження й популяризації історико-культурних надбань і природних багатств рідного краю. Це сприяло покращанню й збільшенню краєзнавчих досліджень в Україні.

25 грудня 1996 року в місті Києві відбувся Другий з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців, де були представлені дуже цікаві й актуальні для сьогодення довідкові матеріали про її роботу. Крім того, 90-ті роки характеризуються виходом праці "Репресоване краєзнавство", де висвітлюється стан краєзнавчої роботи в 20-30-ті роки, трагічність долі людей, які ним займалися. Про зацікавленість розвитком та становленням краєзнавства в Україні свідчать сучасні роботи Б.І.Ковбаси, Ю.З.Данилюка, О.В.Савчука, В.О.Пірка та ін.

У Конституції України, зокрема в статтях 11, 54, зафіксовано, що держава буде всіляко сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, культури, чим і займається краєзнавство.

Отже, значення краєзнавства в розвитку освіти і становленні державності України важко переоцінити. Але здійснення краєзнавчих досліджень неможливе без туристських походів, експедицій, екскурсій по рідному краю, що підтверджується думкою М.П.Крачила: "Взаємопов'язаний і комплексний розвиток туризму та краєзнавства становить суть і зміст туристсько-краєзнавчої роботи".

Отже, пізнавальному, дослідницькому краєзнавству великою мірою сприяє туризм. Таким чином, між краєзнавством і туризмом існує тісний зв'язок і єдність цілей, тому в умовах рідного краю туристи часто стають

краєзнавцями, а краєзнавці - туристами. Незважаючи на те, що туризм є складною соціально-економічною системою, працює на забезпечення людини ефективним відпочинком і виконує низку освітніх завдань, при вмілому поєднанні з краєзнавчими дослідженнями туризм виконує виховну і пізнавальну функції. З цього випливає, що таке соціальне явище, як туризм, є багатогранним і впливає на суспільство, на свідомість його членів і особливо на формування свідомості молодих поколінь.

Туризм у своєму розвитку і становленні пройшов п'ять основних етапів:

I - маршрутні мандрівки людини в найдавніші часи – до туристський період;

II - з найдавніших часів до виникнення перших туристських агентств - період зародження туризму як галузі;

III - від виникнення перших турагентств до початку XX століття - період становлення туризму як галузі;

IV - з початку XX століття до 50-х років XX ст. - період формування індустрії туризму;

V - від середини XX століття до наших днів - період масового туризму.

Чинники, що сприяли розвитку туризму, збігаються з чинниками, які лежать в основі розвитку краєзнавства. Виділяємо такі з них:

- 1) розвиток суспільства, виникнення торгівлі, поділ праці;
- 2) поява людей, які не зайняті в суспільному виробництві й управлінні й могли подорожувати;
- 3) виконання віруючими релігійних обрядів і паломництва до святих місць, що сприяло створенню в цих місцях необхідних умов для проживання (тобто це були ті самі послуги, якими забезпечувалися пізніше туристи);
- 4) розвиток культури, науки, мистецтва, що сприяло появі мандрівників, які, подорожуючи, прагнули ознайомитися з визначними пам'ятками мистецтва, а також здобути освіту в інших країнах, вивчати іноземні мови;

- 5) пізнання людиною природи, відкриття ресурсів її впливу на здоров'я людини, що сприяло розвитку подорожей з метою оздоровлення;
- 6) збільшення частки вільного часу, що дало можливість людині раціонально і корисно використати його для пізнання різних куточків світу;
- 7) поява засобів пересування, що скорочують велику відстань між країнами;
- 8) збільшення кількості населення та різні демографічні процеси;
- 9) погіршення екологічного стану довкілля та потреба у його вивченні.

Проаналізовані чинники, свідчать про те, що туризм є невід'ємною частиною в дослідженнях рідного краю.

У науковій літературі сьогодні немає єдиного визначення туризму. Його різнохарактерність пояснюється тим, що цей термін відображає багато функцій подорожування. Це визначає туризм не лише як спосіб проведення вільного часу, а й як форму виховного впливу на особистість. У походах і поїздках, крім відпочинку, зміцнення здоров'я, підвищується загальний культурний рівень мандрівників. Вони дізнаються багато нового й цікавого про територію, де подорожують. Отже, відбувається освітній і виховний вплив на туристів. І.А.Зязюн виділив "найзагальніші підходи до туризму: місце та роль туризму в культурному універсумі життя; розуміння людини й ідеалу освіченості та вихованості на зразках національної та світової культури; вплив туризму на культуру людської свідомості, соціально-гуманістичну та філософсько-світоглядну культуру людини тощо".

Ю.А.Штюрмер так характеризує цей вид діяльності: "Туризм - найбільш масова форма активного відпочинку й оздоровлення трудящих, один із важливих засобів виховання людей".

Про високе соціальне значення туризму йдеться і в словнику української мови: "Туризм - подорожі, які здійснюються за певними маршрутами по своїй країні або за кордоном, поєднують відпочинок з пізнавальною метою, у ряді випадків мають елементи спорту. Туризм одне з

джерел пізнання людиною світу". Ця ж думка підтверджується в енциклопедії: "Туризм - (француз. tourisme, від tour - прогулянка, подорож) подорожі у вільний час, пов'язані з від'їздом за межі місця постійного проживання; один з видів активного відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил людини з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями".

Сучасний дослідник І.Я.Коцан наголошує на тому, що туризм є "засобом пізнання своєї Батьківщини, поглиблення знань, виховання здорової, загартованої людини". Так само вважає і М.П.Крачило: "Туризм - не тільки фізичний розвиток, бадьорість і працездатність, а й відмінний засіб виховання цілеспрямованості, зібраності, прагнення до пізнання. Романтика пізнання - чи не найцінніша особливість туризму" [103. с. 5].

Отже, під туризмом розуміємо добровільні мандрівки, не пов'язані зі зміною постійного місця проживання, які проводяться у вільний, відпускний або канікулярний час для поглиблення знань, відпочинку, зміцнення здоров'я, у спортивних цілях чи для ознайомлення з новими місцями.

Можна виділити головні функції сучасного туризму, які мають педагогічне значення.

- Виховна. Кожна туристська подорож надає молодій людині певного досвіду терплячого долаття незручностей, виховує любов і повагу до людей, до рідного краю, учить з повагою ставитися до традицій, вірувань, світогляду інших народів.
- Розвивальна. Відбувається розвиток пізнавальної активності, формування світогляду, забезпечення можливості адекватного самопізнання, озброєння комунікативними навичками і вміннями.
- Пізнавальна. Функція, яка полягає в пізнанні світу, накопиченні досвіду, формуванні світогляду кожного мандрівника. Здійснюючи похід чи екскурсію по рідному краю, юні краєзнавці отримують знання про географічні, історичні, екологічні та інші особливості довкілля. Вчаться зберігати їх для наступних поколінь. Усе це сприяє розвитку науки, культури,

мистецтва та інших галузей людського суспільства.

- Соціалізуюча. Відбувається оволодіння навичками взаємодії з іншими людьми, правилами поведінки в колективі.
- Рекреаційна. Туристські подорожі сприяють поліпшенню фізичного і психічного здоров'я юних дослідників, дарують нові враження.

Отже, виділення функцій туризму, які мають педагогічне значення, ще раз підкреслює необхідність проведення туристських походів, експедицій, екскурсій, під час яких учні під керівництвом учителя здійснюють пошук, обґрунтування і розкриття всієї сукупності важливої інформації, зосередженої на території рідного краю, і отримують комплексну картину життя цієї території у природничо-історичному, соціально-економічному аспектах.

В.І.Курилова виділила дві групи мотивів, які спонукають людей до здійснення туристських заходів: 1) перша група зумовлюється бажанням людей відновити фізичні та психічні сили - мотив відновлення працездатності; 2) друга група - потребою людини в русі, зміні місця свого перебування - мотив міграції. На нашу думку, ще одним, досить суттєвим мотивом, що спонукає людей до подорожування, є бажання пізнати світ, розширити свій кругозір, стати більш освіченими, мати можливість спілкуватись і взаємодіяти з іншими людьми.

Тому без туризму, подорожей та пов'язаних із цим справ, порівнянь, спостережень, що мають місце в навчально-виховному процесі, неможливо досягти повноцінності освіти й виховання. Адже туризм і невід'ємне від нього подорожування зміцнюють, наочно підтверджують структуру чинників, що досліджуються в рідному краї і впливають на обсяг та ефективність отриманих учнями знань, умінь і навичок.

Отже, "дитячий самодіяльний туризм - один з ефективних засобів всебічного розвитку особистості, а тому туристсько-краєзнавча робота у школі має стати масовою. Вона допоможе дати учням глибокі та міцні знання основ наук, сформувати високі моральні якості, підготувати їх до життя".

Отже, на нашу думку, у навчально-виховній діяльності поєднання краєзнавчої й туристської роботи є обов'язковим. Адже роль туризму, який функціонально розглядається як елемент процесу дослідження рідного краю є дуже суттєвою, оскільки завдяки йому а процесі історичного розвитку нагромаджуються, змінюються й збагачуються духовні здобутки людини, а найбільші надбання передаються з покоління в покоління. Пізнавальний туризм, що виховує, базується на глибокому культурному фундаменті, починаючись від знання рідної культури в системі мікросередовища, через посилення знань про рідну країну – до глобальних питань людського існування.

Взаємопов'язаний і комплексний розвиток краєзнавства й туризму визначає суть і зміст туристсько-краєзнавчої діяльності: "Виключно важлива роль належить тому освітньо-виховному комплексу знань, що їх об'єднує поняття краєзнавства (всебічного вивчення місцевості, на якій проживають і яка уточнює поняття "рідний край") і туризму як засобу, який допомагає реалізувати краєзнавчо-народознавчий напрям і активно впливає на формування здорового способу життя і високих моральних якостей людини". Крім того, у краєзнавчій освіті туризм відіграє вагоме значення, тому що основною його перевагою є масовість. Саме це дає широкому спілкуванню (комунікації) людини з людиною, передачі історичних і культурних цінностей.

Шкільна туристсько-краєзнавча діяльність є формою раціональної системи зв'язків навчання і виховання. Адже через краєзнавчо-туристську діяльність учитель творить особистість учня, впливаючи на нього засобами емоційно забарвленого міжособистісного спілкування, причому чинить це досить ґрунтовно, створюючи умови для пізнання учнем себе як особи і світу. Наскільки успішно ці можливості будуть реалізовані, багато в чому залежить від підготовленості самого учителя як керівника краєзнавчо-туристською роботою.

На думку вчених-краєзнавців М.Ю.Костриці й В.В.Обозного, "учителі застосовують різноманітні форми краєзнавчо-туристичної роботи з учнями, пам'ятаючи, що краєзнавство не існує без туризму, а туризм – без краєзнавства. Адже тільки туризм надає шкільному краєзнавству дійового, творчого, суспільного характеру". Визначення шкільної туристсько-краєзнавчої діяльності дає О.О.Остапець, підкреслюючи, що "це туристсько-краєзнавча діяльність вводить підрастаючі покоління в соціальне середовище (макросередовище), знайомить з ним, чим значно прискорює процес виховання". Крім того, автор наголошує на тому, що туристсько-краєзнавча робота є засобом гармонійного розвитку підлітків і юнацтва, характерним структурним компонентом якого є похід, подорож, екскурсія.

У сучасних дослідженнях використовується таке визначення: "Туристсько-краєзнавча діяльність розуміється як інтегративна та складова форма навчально-виховного процесу, що сприяє вибору оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів всебічного впливу на особистість".

Отже, туристсько-краєзнавча робота - це "об'єктивна потреба суспільства пов'язувати навчально-виховний процес з актуальними питаннями соціально-економічного будівництва, культурно-духовного відродження народу України з підготовкою учнів до суспільно корисної роботи і трудової діяльності". Туристсько-краєзнавча робота розглядається в проекції на вікові групи: з молодшими школярами проводяться екскурсії на околиці міста, села, спостереження за погодою - виконуються краєзнавчі завдання, які не передбачають складних досліджень і довготривалих переходів. Для старших школярів планується виконання різнобічних складних досліджень рідного краю та багатоденні піші й транспортні переміщення. Якщо розглядати краєзнавство і туризм у ракурсі тих цілей, які ставилися перед освітою в різні роки, то можна виділити часові проміжки, коли змінювалися їхні провідні завдання:

- з глибокої давнини до XVIII століття переважним є напрямок,

спрямований на вивчення елементів природи;

- з XVIII до середини XIX століття переважають народознавчі аспекти;
- із середини XIX століття до середини XX століття - історико-краєзнавчий напрямок;
- з середини XX століття до 90-х років - починає розвиватись екологічний напрямок;
- із 90-х років XX століття переважає комплекс різних напрямків туристсько-краєзнавчої роботи: історичний, географічний, екологічний, біологічний та ін.

Аналіз науково-педагогічної і методичної літератури та практики навчально-виховної роботи школи дає змогу стверджувати, що туристсько-краєзнавча діяльність покликана виконувати такі завдання:

- сприяти відродженню духовності, національної свідомості, любові до рідної країни;
- виховувати повагу до людини, її праці, допомагати у свідомому виборі професії під час спостережень і екскурсій;
- підвищувати результативність навчання й виховання за допомогою яскравих прикладів з навколишнього середовища;
- збагачувати досвідом спільної діяльності, спілкування;
- здійснювати особистісний розвиток кожного учня, допомагати в оволодінні навичками самообслуговування;
- оздоровлювати учнів, зміцнювати їх фізично і морально, вчити норм поведінки в колективі;
- навчити раціонально, без заподіяння шкоди природі збирати колекції, цінні природні матеріали;
- розвивати вміння поповнювати зібраними під час походів і екскурсій матеріалами краєзнавчі музеї чи куточки, створювати нові;
- навчити постійно стежити за екологічним станом довкілля та вчасно знайомити з результатами досліджень громадськість.

Особливої актуальності туристсько-краєзнавча робота набуває в наш час. Вона передбачає дослідження своєї місцевості в переплетенні з вивченням глобальних і регіональних особливостей довкілля, створює умови для використання краєзнавчого матеріалу вчителями в навчально-виховній роботі школи та забезпечує застосування набутих знань, умінь і навичок (як результат безпосереднього дослідження рідного краю) з метою особистісного розвитку школярів, збагачення їхнього життєвого досвіду.

Отже, піднесення на якісно новий рівень туристсько-краєзнавчої діяльності сьогодні є дійовим засобом для поєднання навчання і виховання молодих поколінь з культурно-духовним відродженням народу.

Аспекти розвитку історичного краєзнавства

У 80-90-ті роки ХХ ст. історичне краєзнавство в Україні стало важливим фактором відродження національно-історичної пам'яті українського народу. Значно зросла кількість дослідників з історико-краєзнавчої тематики, розширилось коло наукових проблем, які вони вивчають. Чітко окреслились сучасні актуальні тенденції в краєзнавстві.

По-перше, власне історичне краєзнавство виділилось із загального краєзнавства. Сталась переорієнтація об'єктів дослідження. Відомо, що ще Постановою Раднаркому РРФСР від 30 березня 1931 р. перед краєзнавцями ставилось завдання "вивчення продуктивних сил і природних багатств країни, вишукування додаткових місцевих ресурсів". Так зване географічне краєзнавство перейшло у відання спеціалізованих наукових установ із вивчення продуктивних сил. Історичне ж краєзнавство значно розширило свої функції і стало масовим.

По-друге, історичне краєзнавство стимулювало регіональні дослідження, сприяло відродженню інтересу саме до місцевої, "малої історії", нагадувало про власні традиції, в тім числі самостійного, незалежного життя. За великим рахунком, історичне краєзнавство причетне до утворення незалежних держав на території СРСР.

По-третє, в 90-і роки у історичному краєзнавстві стався суттєвий поворот до науковості. Аматорство, самодіяльність відіграло свою важливу роль і передало естафету науковцям. Розробляються питання методології історичного краєзнавства, його історіографії, взаємодії із іншим спеціальними історичними дисциплінами.

По-четверте, значно збагатились функції історичного краєзнавства, поглибилось наше розуміння його об'єкту і предмету дослідження. Навіть у компартійному органі журналі "Комуніст" писали про значення історії, краєзнавства, вивчення традицій для відродження пам'яті (через вживання обережного терміну "колективна пам'ять"). Ю.Афанасьєв писав: "Створюючи майбутнє, не можна обійтися без уроків минулого, вмілого звернення до нього, до історії як колективної пам'яті народу... Розумне звернення до колективної пам'яті стало найбільш стійкою нашою культурною традицією... Як амнезія втрата пам'яті руйнує індивідуальну особистість людини, так історична амнезія руйнує суспільну свідомість, варваризує і позбавляє сенсу життя суспільство". А тому, на думку патріарха нашого українського краєзнавства П.Т. Тронька, "історичне краєзнавство саме та сфера, де легко забезпечується плідна співпраця і корисна взаємодія різних поколінь. Пенсіонерів і учнів однаково цікаво відчувати свою причетність до Історії. Справа лише за розумною організацією пошукової і дослідницької роботи, в якій кожний небайдужий знайде своє місце. А зроблене спільними зусиллями залишаться нащадкам, які підхоплять і понесуть далі естафету знань і надій". Отже, історичне краєзнавство дозволяє підтримувати безперервність етнічної еволюції, спадкоємність народного досвіду, передавати накопичене багатство національних цінностей наступним поколінням. А це і є функціонування національно-історичної пам'яті народу. Яка, до речі, не може бути абстрактною, груповою чи "колективною", а саме етнічною, національною. Історичне краєзнавство актуалізує гігантський виховний потенціал "малої історії" і створює сприятливий психологічний фон для формування

особистості. Краєзнавство тому і користується такою популярністю і любов'ю у народі, що відгукується на найтонші рухи людської душі.

Вищезазначені тенденції краєзнавства не тільки розширили функції історичного краєзнавства, а і перетворили його у синтетичну науку. Відповідно і джерельна база історичного краєзнавства набуває характеру, ознак самостійного, видокремленого предмету дослідження, бо має багатогалузеве походження і різноманітні види. Підтвердженням значного наукового інтересу до джерелознавчих проблем історичного краєзнавства є той факт, що на останній IX Всеукраїнській краєзнавчій конференції (28-29 вересня, Дніпропетровськ) "Історичне краєзнавство на межі тисячоліть: досвід, проблеми, перспективи" працювала окрема наукова секція (із семи) за темою "Джерельна база історико-краєзнавчих досліджень". На попередній, VIII конференції (23-24 вересня 1997 р., Харків), працювала об'єднана секція (із 6 всього) "Історіографія, джерелознавство та допоміжні дисципліни у вивченні історії краю". Слід зазначити, що й матеріали засідань інших секцій, зокрема на IX конференції, напрямку і! "Видатні постаті краєзнавчого руху", теж містять значний джерельний і джерелознавчий потенціал, адже біографії вчених, аматорів-краєзнавців теж слід вважати цінним історичним джерелом.

Іншою причиною, що зумовлює актуальність і необхідність глибоких джерелознавчих досліджень у галузі історичного краєзнавства, є більший, вільніший, ніж раніше, доступ до традиційних та нових джерел інформації та фахова спроможність спеціалістів адекватно їх опрацювати та ввести в науковий обіг. З цього приводу академік П.Т. Тронько зауважував: "Для всебічного розвитку краєзнавства, глибокого вивчення сторінок історії рідного краю, написання його повноцінного і правдивого літопису тепер, як ніколи, створені сприятливі умови. Відкритий доступ до архівних документів, використання яких в умовах тоталітарного режиму було заборонене, дає можливість ученим і краєзнавцям по-новому, з залученням раніше невідомих документів і матеріалів, з позицій правди дослідити

сторінки місцевої історії, усунути білі і чорні плями, суб'єктивні нашарування, що мали місце в багатьох працях вчених і краєзнавців. Нові обрії, що їх відкрила перед краєзнавцями незалежність, вимагають і нових підходів, нових форм і методів роботи".

Однією із актуальних проблем дослідження джерельної бази сучасного історичного краєзнавства є не тільки суттєва зміна кількісних показників і організаційних форм, а і якісні зміни у теоретичних підходах до її вивчення. Це відбувається завдяки змінам у методології історичних наукових досліджень: заідеологізованість, політизованість у постановці проблем (ленінські місця, пам'ятники вождю пролетаріату, ім'я Леніна на карті рідного краю і т.п.) відходять у минуле, натомість на перший план висуваються об'єктивність і гуманістичний характер досліджень. Значно розширилась структура джерельної бази, більше уваги приділяється дослідниками проблемам вірогідності та автентичності носіїв інформації. Відомо, що історичними джерелами стають лише ті носії інформації, в яких сама інформація, "що міститься в них, буде структурована в результаті цілеспрямованої діяльності дослідника і подана нам у вигляді знань про якісну своєрідність певної системи, тобто про її структуру і функції. Тому актуалізація і публікація, оприлюднення будь-якої інформації про "містилице" знань із краєзнавчого руху вже стає науковим фактом, що невинно розширює структуру джерельної бази.

Опрацювання нового масиву історичних джерел змушує історичне краєзнавство співпрацювати не тільки зі джерелознавством та джерелознавцями, а й з іншими спеціальними історичними дисциплінами.

Архівознавство орієнтує на використання усіх видів архівних матеріалів не тільки письмових, а й фото-, кіно-, фотодокументів. Це значно збагачує джерельну базу краєзнавчих досліджень.

Археографія допомагає краєзнавцям правильно, тобто відповідно до затверджених норм, публікувати різноманітні історичні джерела, що є сьогодні в розпорядженні вчених та аматорів. Археографічні видання

вдосконалюють джерелознавчу основу досліджень, вносять більше елементів науковості замість публіцистичності, що переважали в перші роки незалежності України.

Геральдика давно і традиційно пов'язувалась із напрямками саме історико-краєзнавчих досліджень. Вивчення гербів як історичних джерел збагачує соціально-економічну і культурно-мистецьку історію, допомагає зайняти

Основні джерела історичного краєзнавства можна згрупувати за такими основними видами і підвидами (так звана традиційна структура):

1. Археологічні джерела з історії рідного краю: а) археологічні пам'ятники; б) археологічні розкопки і розвідки, їх описання і публікація; в) археологічні музеї. 2. Етнографічні матеріали: а) фольклор; б) житло, побут; в) одяг, прикраси. 3. Пам'ятники архітектури. 4. Пам'ятники образотворчого мистецтва: а) пам'ятники мистецтва; б) прикладне мистецтво; в) скульптура; г) народні традиційні ремесла і промисли. 5. Письмові джерела: а) рукопис; б) книги; в) періодична преса. 6. Усні джерела: а) топоніми і антропоніми; б) усна народна творчість. 7. Архіви та їх фонди.

У 1993-1995 рр. Центр досліджень усної історії та культури (м. Київ) під керівництвом Вільяма Нолла з участю науковців Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, Черкаського обласного краєзнавчого музею провели великомасштабні польові дослідження за темою "Усна історія української селянської культури 1920-1930 років". В результаті досліджень цього своєрідного історичного джерела була опублікована унікальна книга "Трансформація громадянського суспільства" (1999 р.), яка значно розширила документальну базу для дослідження такої складної проблеми, як моральний стан українського суспільства в 1930-і роки, духовне і культурне життя народу в цей період. Автори дослідження переконливо підтвердили ті висновки, які робились до цього переважно історіософами на основі конкретно-історичних праць та формально-логічних конструкцій, за що їх постійно звинувачували у відсутності міцної (традиційної у нашому

розумінні) джерельної бази. Живий народний голос, усна історія українців, глибока народна пам'ять, багатий етнографічний та фольклорний матеріал історичної Черкащини, що увійшов до згаданої книги, продемонстрували переваги подібної співпраці істориків-краєзнавців, етнографів та джерелознавців у розширенні джерельної бази "малої історії" та можливості робити на їх основі глибокі наукові та світоглядні висновки.

Відомий теоретик джерелознавства С.О. Шмідт виділяв джерелознавчий аспект у окремий, особливий напрямок досліджень. Наочно реалізацію цього напрямку можна продемонструвати на прикладі формування історико-краєзнавчих відділів музеїв. За оцінкою С.В.Абросимової "історико-краєзнавчий профіль місцевих музеїв, їх поліфункціональність, унікальні колекції визначили різнобічну краєзнавчу діяльність цих культурних закладів, передусім формування комплексної джерельної бази для краєзнавчих студій. Саме музейні збірки є одним з основних компонентів в структурі джерельної бази краєзнавства (як конкретних історико-краєзнавчих досліджень, так й історіографії краєзнавства)". На прикладі Дніпропетровського історичного музею можна продемонструвати весь джерельний комплекс, що є у розпорядженні істориків-краєзнавців: писемні джерела (рукописи, документи губернських канцелярій, родинні архіви, карти, плани); колекції з археології, геральдики, сфрагістики, нумізматики, кераміки, одягу, зброї, живопису, фотографій та ін.; колекції церковних матеріалів; етнографічні колекції; колекція запорозьких матеріалів.

Актуальною проблемою дослідження джерельної бази історичного краєзнавства на сучасному етапі є використання епістолярної спадщини. Епістолярна спадщина (приватне листування) поряд із джерелами мемуарного характеру набуває особливої актуальності в зв'язку із зверненням істориків до вивчення ролі людини в історії, що поверне вітчизняну історичну науку в лоно європейської, або, за влучним висловом

Н.М. Яковенко треба "спробувати звести історію з п'єдесталу науки про суспільство до рангу науки про людину в суспільстві".

Розділ IV. Передовий досвід організації туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ України

В Україні склалася і успішно діє система юнацького туризму і краєзнавства, яка є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу у ВНЗ. Правовою основою цього напрямку роботи є Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо забезпечення, функціонування та розвитку освіти в Україні (від 04.07.07р. № 1013/ 2005), розпорядження КМУ від 12.05.2005р. № 298-р "Про затвердження заходів щодо державної підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму" та наказ МОН від 11.06.2004р. № 473 на його виконання , наказ МОН від 11.05.2004р. № 379 "Про затвердження Положення про Всеукраїнську координаційно-методичну раду з питань розвитку дитячого-юнацького туризму, краєзнавства й екскурсій," затверджений наказом Мін'юсту від 26.05.2004р. № 379 (підготовлений з метою сприяння реалізації Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки), Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки (постанова КМУ від 29.04.2002р. № 583), Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року (постанова КМУ від 10.06.2002 р. № 789).

На виконання зазначених нормативних документів розроблені і затверджені регіональні програми туризму і краєзнавства. В них приділена значна увага питанням розвитку дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, вдосконаленню матеріально-технічної бази центрів туризму і краєзнавства учнівської та студентської молоді. Передбачено ряд завдань, які реалізуються в ході навчального процесу, організації науково-дослідної, дослідницько-пошукової роботи.

У вищих педагогічних навчальних закладах та класичних університетах туристсько-краєзнавча робота реалізується в ході вивчення таких дисциплін, як "Основи екології", "Історичне краєзнавство", "Історія рідного краю", "Літературне краєзнавство", "Краєзнавчо-туристична діяльність", "Основи краєзнавчо-туристської діяльності", "Туристичні ресурси українського регіону", "Основи

екскурсознавства", "Основи музеезнавства". "Археологія України", "Етнографія", "Туризм", "Основи туризму", "Організаційно-туристська робота", "Етнологія" тощо.

У розрізі спеціальностей ця робота більш різноманітна. Так, наприклад, студенти спеціальності "Історія" мають можливість поглиблено вивчити предмети із спеціалізації "Українознавство", "Краєзнавчо-туристської роботи" (Вінницький державний педагогічний університет, Харківський національний педагогічний університет, Житомирський державний університет).

До навчальних програм підготовки бакалавр спеціальності "Фізична культура", "Фізична реабілітація" введенні дисципліни "Організація краєзнавчо-туристської діяльності (4 курс) та "Організація і методика туризму та рекреаційно-оздоровчої роботи (3 і 4 курси)", (Харківський національний педагогічний університет, Дрогобицький державний педагогічний університет, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди).

З 1999 року на природничо-географічних факультетах введено навчальну дисципліну "Краєзнавство і туризм", на філологічних "Регіональне краєзнавство". З 2004 року на економічних факультетах відкрито спеціальність "Туризм", а для студентів-фізкультурників обов'язковою для вивчення стала дисципліна "Основи туризму", що передбачає озброєння вчителя методикою різнобічного вивчення навчальної дійсності, правилами й формами проведення туристичних акцій (Уманський державний педагогічний університет, Харківський національний університет, Ніжинський державний університет).

В університетах та інститутах фізичної культури, факультетах фізичного виховання педагогічних університетів на першому курсі першого й другого семестру читається дисципліна "Основи краєзнавчо-туристської діяльності" обсягом 108 годин. На другому курсі проводиться табірний збір по пам'ятних місцях певних областей. На четвертому курсі читається

дисципліна "Організаційно-туристська робота" обсягом 54 години. Зокрема, в інституті історії і права Миколаївського державного університету читаються нормативні курси "Археологія України", "Етнографія", "Історичне краєзнавство", які передбачають ознайомлення студентів з різними аспектами теорії і практики туристсько-краєзнавчої роботи.

На I-III курсах Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника викладається курс "Історичне краєзнавство, мовознавство і туризм", який складається з лекційних годин, відповідно до розробленої на кафедрі історії України програми, та проведення семінарських і лабораторних занять в Народному музеї освіти Прикарпаття (вузівському) та краєзнавчому відділі обласної наукової бібліотеки ім. І. Франка. На ці заняття запрошуються відомі краєзнавці-практики. З пізнавальною та навчальною метою використовуються перш за все інші вузівські музеї, такі як археології Прикарпаття, історико-меморіальний музей С. Бандери в с. Старий Угринів. Крім того в поточному навчальному році в університеті введена нова спеціальність "Етнологія" і відповідно створена кафедра етнології і археології. Всі студенти I курсу обов'язково пишуть реферати з історії свого населеного пункту згідно примірного плану написання краєзнавчої роботи, а також проходять влітку археологічну практику, переважно на базі Національного історико-краєзнавчого заповідника "Давній Галич". На II курсі студенти продовжують вивчення курсів "Історичне краєзнавство" та "Етнографія", а також проходять архівну та музейну практику в обласних установах, згідно розроблених програм.

На III-V курсах кафедрою історії України здійснюється спеціалізація з історичного краєзнавства, яка передбачає підготовку і захист курсових робіт з історії населених пунктів і завершується написанням бакалаврських, дипломних, магістерських, а пізніше і аспірантами цілої

низки науково-дослідних та дисертаційних робіт з краєзнавчої проблематики.

Туристсько-краєзнавча діяльність Національного педагогічного університету імені В. П. Драгоманова здійснюється на кафедрі географії України та краєзнавства в структурі Інституту природничо-географічної освіти та екології.

У науковому пошуку кафедри, відповідно до концепції сталого розвитку, здійснюється розробка напрямів і механізмів узгодження і гармонізації різних складових збалансованого розвитку українського суспільства на регіонально-місцевому рівні. З цих позицій завдання краєзнавчого пошуку та краєзнавчої освіти спрямовуються на пізнання унікальної моделі "локального", а підготовка фахівців у педагогічному вищому навчальному закладі - на уміння моделювати освітньо-культуротворче середовище та здійснювати краєзнавчо-орієнтований педагогічний процес.

З метою широкого запровадження краєзнавчого напрямку у роботу закладів освіти, кафедра розробила науково-дослідні теми: "Виховання учнів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності"; "Краєзнавство і туризм у навчально-виховному процесі педагогічного вузу", "Географічно-краєзнавча діяльність школи і педагогічного вузу в нових умовах державотворення України", "Географічно-краєзнавча підготовка фахівців в умовах реформування вищої педагогічної освіти". У даний час кафедра працює над темою "Розробка наукових основ туристсько-географічного напрямків та підготовки фахівців для сфери туризму у педагогічних вищих навчальних закладах" (у форматі Болонського процесу). Розроблена і впроваджена організаційно-методична система краєзнавчого навчання, виховання та професійної орієнтації здібної учнівської молоді в системі Малої академії наук України. За участю кафедри створено секцію географічного краєзнавства у Київській МАН "Дослідник" і постійно надається їй організаційна науково методична

підтримка зокрема, у проведенні щорічних конкурсів - захистів учнівських пошуково-дослідницьких робіт (щорічно до 200 робіт). За ініціативою МОН України кафедра брала участь у розробці змісту другого етапу краєзнавчої програми "Моя земля - земля моїх батьків".

Розроблена і впроваджена система краєзнавчо-туристичної підготовки студентів географічних спеціальностей у педагогічних навчальних закладах. На цій основі розширено підготовку у педагогічних ВНЗ фахівців за спеціалізацією "Організатор краєзнавчо-туристської роботи".

У 2007 році на історичному факультеті Волинського державного університету відкрито нову спеціальність «Музейна справа і охорона пам'яток історії та культури».

На кафедрі археології та державознавства спільно з кафедрою теорії та методики викладання Волинського інституту післядипломної освіти розроблено програму факультативного курсу для загальноосвітньої школи "Волинознавство", який запроваджено обласним управлінням освіти і науки з 2005/2006 навчального року.

Практична підготовка студентів історичного факультету проходить під час краєзнавчо-туристичної практики на III курсі. Практика проходить відповідно до програми підготовки інструкторів дитячого та юнацького туризму, затвердженої Міністерством освіти і науки України (№2 від 23.10.2003р). Після проходження практики та участі в подорожі студенти отримують посвідчення інструкторів дитячо-юнацького туризму встановленого зразка.

Аналогічна роботи проводиться у всіх вищих педагогічних навчальних закладах.

У тематичних переліках курсових, дипломних та магістратських робіт передбачено дослідження краєзнавчого характеру (історія населених пунктів, дослідження діяльності видатних політиків і

громадських діячів, вчених і митців, життя яких пов'язане з збереженням духовних скарбів народу)

Окрім того, студенти вищих педагогічних навчальних закладів проходять музичну, архівну та археологічну практики (вивчення та впорядкування експозицій краєзнавчих музеїв, фондів Державних, обласних архівів, проведення археологічних розкопок — залишків давніх поселень).

Навчально-польові практики студентів мають широку палітру краєзнавчо-туристських завдань: вивчення географічних, біологічних особливостей міст, його околиць, регіонів України, здійснення розкопок давніх поселень спільно з науковцями НАН України (археологічна практика), ознайомлення з особливостями культури і побуту населення регіонів (етнографічна практика), проведення багатоденних туристських походів, подорожей, екскурсій (туристсько-правознавча практика). За результатами проходження практики, камеральної обробки зібраного матеріалу студенти виконують індивідуальні навчально-дослідні завдання, курсові роботи, дипломні проекти.

Своїм різноманіттям вражають дипломні роботи студентів Уманського державного педагогічного університету. їх тематика і змістовне наповнення дають можливість гордитись за нове покоління педагогів - пошуковців, педагогів-дослідників. Окремі з них уже сьогодні є гарними дослідниками ("Географічні аспекти розвитку трипільської культури Тальянського поселення" - Ріпко Олена, "Сучасні географічні особливості розвитку туризму в різних областях України" - Шкрабак Катерина, "Ретроспективний огляд та сучасна сфера розвитку туризму центральної України" - Туценко Олена, "Туристсько-краєзнавче вивчення рідного краю школярами" - М'яківська Оксана, "Міжнародний туризм та його значення у розвитку освіти в Україні" - Тодорошина Наталія та інші).

Заслуговує на увагу розроблена карта відвідування і вивчення об'єктів студентами Вінницького державного педагогічного університету, які проходять польову практику. Карта об'єктів практики розроблена з врахуванням історичних місць та наближених районів помешкань студентів. Такий підхід у реалізації завдань туристсько-краєзнавчого напрямку потребує досконалого вивчення та поширення серед вищих навчальних закладів, як досвіду роботи з розробки матеріалів, так і інноваційних технологій навчання.

У ході навчальної роботи у ВНЗ передбачається ознайомлення студентів з різноманітними підприємствами, установами, організаціями, особливостями його функціонування розвитку, специфікою технологічного процесу. З цією метою організовуються і проводяться екологічні рейди, екологічні стежини, експедиції, одноденні і багатоденні походи з кураторами груп. Наприклад, студенти Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту кожен рік знайомляться з архітектурними пам'ятниками духовної культури краю - Мукачівським монастирем, чоловічим монастирем в с.Рокошино, жіночим монастирем в с.Домбоки, церквами Мукачівського, Свалявського, Воловецького, Міжгірського, Хустського районів. Проводяться екскурсії до замків Закарпаття, Софіївського собору, Києво-Печерської лаври, Марійського палацу, Києво-Могилянської академії. Частими гостями вони є і в місцевих санаторіях "Карпати", "Синяк", "Поляна", "Сонячне Закарпаття", "Джерело", "Гірська тиша", "Шиян".

Найбільш популярним серед студентської молоді Інституту туризму і менеджменту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника - є походи по Чорногірському хребті, по Горчанах, по Попутсько-Буковинських Карпатах.

Студенти факультету філології та журналістики Миколаївського державного університету беруть участь у походах по Східному Криму: Феодосія - Планерське - Білостаниція- Кара-Даг- Судак - Привітне

-Старий Крим; і по Південно-Західному Криму: Мармурова печера -Ангарський перевал - Алушта - Масандрівський палац - Воронцовський палац - Ялта - Семііз - Кацевелі -Мангун - Кале - Сімферополь. Студентами цього факультету знято два фільми, організовано дві телепередачі, випущено 4 фотогазети, пов'язаних із походами.

За результатами значної кількості подорожей студентами Чернігівського державного педагогічного університету розроблені багатоденні маршрути: Качанівка - Тростянець - Сокиришиці - Густиня-Прилуки; Чернігів - Остер - Лемеші - Козелець - Домівка – Ніжин. Водні маршрути по річках Снев, Сейм, Удай.

Основною метою у цьому напрямку роботи є виховання у студентської молоді дбайливого ставлення до природи рідного краю та духовних надбань всіх націй української держави, розширення і поглиблення знань учасників експедицій з історії, народознавства, природничих дисциплін. Окрім того екскурсії розширюють світогляд студентів, дають можливість краще пізнати свій край.

Доброю традицією стало проводити заняття не тільки на природі, але й в музеї природи Харківського національного університету імені В.Н. Казаріна та в ботанічному саду, де студенти поглиблюють свої знання про рослинність парків, скверів, вулиць міста, вчать описувати основні види рослин і тварин, їх біологічні особливості. На допомогу студентам розроблені авторськими колективами викладачів методичні рекомендації щодо проведення навчальної практики з природознавства і краєзнавства, а також надруковані навчальні посібники: "Природа Харківщини", в якому міститься цікавий матеріал про тваринний і рослинний світ, корисні копалини, природні та кліматичні умови Харківської області. Також проводяться екскурсії в музей води з метою ознайомлення з водопостачанням міста і області; ознайомлення з метеорологічною станцією; ознайомлення з роботою спеціальних метеорологічних приладів.

Щоб виявити особливості кожної пори року, зміни в неживій і живій природі, проводяться екскурсії в природу, наприклад, взимку студенти вчать розпізнавати дерева і кущі по кроні, корі та бруньках; навесні - ознайомлюються з раньоквітучими квітковими рослинами, особливостями їх пристосування до умов навколишнього середовища; восени - виявляють зміни, які відбуваються у навколишньому середовищі у зв'язку із зниженням температури повітря тощо. Всі ці знання студенти можуть використовувати в початковій школі під час проведення пробних занять з предмету "Я і Україна, під час вивчення розділу "Рідний край" та позакласних заходах.

На кафедрі природничих дисциплін облаштовано краєзнавчий куточок "Знай, люби, бережи", де зібрана колекція рідкісних комах Харківської області.

Із позааудиторних заходів використовуються походи до "Фітобару", де студенти ознайомлюються з цілющими властивостями лікарських рослин областей України, вчать складати чайні суміші трав, ознайомлюються з традиціями і ритуалами вживання чаю; організовують виставки ("Щедроті твої, Слобожанщино", "Замість ялини - гілка", фотовиставка "Рапсодії Слобожанщини", свята), ботанічні та зоологічні вікторини, брей-ринг".

На кафедрі соціально-економічних дисциплін працює творча студентська група "Краяни", яка є ініціатором проведення в університеті позакультурних виховних заходів "Моя земля - земля моїх батьків"; "Україно моя, калинова земля" тощо.

Цікавим за змістом є походи, у яких студенти отримують завдання по збору інформації про район подорожі. З цією метою студентам рекомендується добре ознайомитися з краєзнавчою літературою по району подорожі, туристськими схемами, довідниками. У результаті цієї роботи учасники походу мають чітку уяву про район подорожі, його краєзнавчі об'єкти, рельєф, можливі перешкоди, зручний пункт початку і

закінчення маршруту. Розроблений план походу і графік руху по маршруту переноситься потім на сторінки маршрутного листа. Після проведення походів підводяться підсумки. Керівники походів здають звіти, учасники оформляють краєзнавчий матеріал про похід.

Краєзнавчо-туристська робота зі студентами передбачає виконання не лише дослідницьких, а й практичних завдань. Для формування цих умінь студенти готують наукові повідомлення для виступів на конференціях. Виступаючи публічно, постійно поновлюють свої знання про природу, історію, економічний стан, видатних людей рідного краю. Найбільш підготовлені студенти, які для поглиблення своїх знань навчались на "Курсах екскурсоводів", виступають в ролі екскурсовода. Вони знайомлять екскурсантів з історико-культурними та природними пам'ятками історичних місць. Зазвичай одну екскурсію проводять декілька студентів, розділивши її на підтеми.

У вищих педагогічних навчальних закладах крім навчальної роботи, активізується робота й краєзнавчих клубів. Зокрема, у Прикарпатському університеті створений і успішно діє краєзнавчо-туристичний клуб "Етнолог". Головна мета діяльності клубу це поглиблення набуття знань та вмінь з практичного мандрування, організації етнографічних експедицій та подорожей. Клуб об'єднує не тільки студентів, а й викладачів історичного факультету. За роки існування "Етнолога", членами клубу пройдено сотні кілометрів стежками Гірського Криму, Карпат, розроблений та впроваджений перший етап проекту "Фортеці та замки Західної України", проведена етнографічна розвідка "Різдво в Карпатах". Відроджуються етнографічні свята.

Студентами університету розроблено декілька цікавих екскурсій по рідному краю. Серед них найбільшою популярністю користуються такі: "Польський слід в історії - "Станіславові", "Іван Франко та Прикарпаття", "Стежками Олекси Довбуша", "Галич - столиця Галицького-Волинського держави", "Літературне Прикарпаття".

Туристсько-краєзнавчі дослідження є також важливим напрямком наукової роботи вищих педагогічних навчальних закладів. Наприклад, працівниками кафедри географії Ніжинського державного університету наукові дослідження з даної тематики проводяться в рамках комплексної науково-дослідної теми "Соціально-економічні та екологічні проблеми Чернігівщини", а також держбюджетної наукової теми "Депресивні аграрні особливості розвитку та санації території Полісся".

Щорічно з туристсько-краєзнавчої тематики студентами-географами виконується та захищається кілька дипломних та магістерських робіт.

Значна робота ведеться у розрізі співпраці вищих навчальних закладів з державними та громадськими організаціями. Зокрема, протягом багатьох років на основі спільної "Угоди" здійснюється плідна співпраця факультету фізичного виховання та спорту Херсонської обласної федерації спортивного туризму і Херсонського державного університету з обласним Центром туристсько-краєзнавчої роботи, зі школярами м. Херсону та області. Студенти постійно залучаються до організації та суддівства туристських змагань школярів, до виконання обов'язків заступника керівника туристської групи, до проведення науково-дослідної роботи тощо.

З метою підготовки майбутніх фахівців до наукової, дослідно-експериментальної роботи студенти виконують дослідження з питань спортивного туризму і приймають участь у роботі науково-практичних конференцій: "Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя", "Молода спортивна наука України", "Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти", "Актуальні проблеми юнацького спорту".

З метою інтеграції зусиль науковців, які працюють на різних кафедрах університету і за його межами для дослідження різних аспектів розвитку туризму в умовах Українського Причорномор'я була створена науково-дослідна лабораторія педагогіки дитячо-юнацького туризму Херсонського державного університету.

Лабораторія працює в умовах відсутності постійного складу, шляхом створення тимчасових творчих колективів.

Основними напрямками діяльності науковців є :

- Вивчення психолого-педагогічних основ туризму.
- Методика дитячо-юнацького туризму та краєзнавства.
- Допрофесійна підготовка учнів загальноосвітніх шкіл з професій туристичної галузі.
- Зміст, форми та методи підготовки інструкторів дитячо - юнацького туризму.
- Вивчення туристичних ресурсів.
- Проблема адаптації туристичних ресурсів до різних сегментів туристичного ринку.
- Стратегічне планування розвитку туристичної галузі.

За період діяльності лабораторії уточнено характер туризму дітей у різні періоди їхнього розвитку, поняття учнівського краєзнавства та його місце в навчально-виховному процесі.

У результаті співпраці Херсонського державного університету з науковцями Уманського державного педагогічного університету видано навчальний посібник для студентів "Туристсько-краєзнавча робота у вищому педагогічному навчальному закладі: організаційні та методичні аспекти".

Фахівцями зазначених університетів розроблено та експериментально апробовано програму підготовки інструкторів дитячо-юнацького екологічного туризму.

У рамках співпраці з Херсонською загальноосвітньою школою I-III ступенів №57 проводиться експериментальна робота "Допрофесійна підготовка учнів загальноосвітньої школи з професій туристичної галузі". Розроблено програму "Туризм" для 5-10 класів загальноосвітньої школи, яка проходить апробацію.

У рамках співпраці з Херсонським обласним центром туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді проводиться робота по

перепідготовці інструкторів дитячо-юнацького туризму та краєзнавчої роботи.

Відповідно до завдань Чернігівської обласної програми розвитку краєзнавства на період до 2010р. (розпорядження Чернігівської обласної державної адміністрації №481 від 2 жовтня 2002р.), при кафедрі географії Ніжинського педагогічного університету створено наукову лабораторію з краєзнавчо-туристичних досліджень.

Головною метою її створення була активізація регіональних краєзнавчих досліджень, створення на базі природничо-географічного факультету науково-методичного осередку обласних туристично-краєзнавчих досліджень з вивчення історії, природи, населення та господарства поліського регіону і можливостей розвитку туризму.

Викладачі, науковці і студенти Волинського державного університету беруть участь у здійсненні Програми розвитку краєзнавства у Волинській області на період до 2010р., яка затверджена Волинською обласною радою та обласною державною адміністрацією у 2002 році.

Працівниками Волинського державного університету імені Лесі Українки здійснюються також комплексні краєзнавчі дослідження території західноукраїнського Полісся. Виконуються держбюджетні теми "Природа та екологія Західного Полісся", "Основи раціонального природокористування та охорона природи західного Полісся".

Спільно з Волинським краєзнавчим музеєм, Державним архівом Волинської області, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Волинським обласним товариством краєзнавців та іншими зацікавленими установами проводяться краєзнавчі конференції "Минуле і сучасне Волині та Полісся", яких з 2006р. проведено 14. Один раз у два роки проводяться Міжнародні науково-практичні конференції "Природа західного Полісся та прилеглих територій" та "Природа й екологія західного Полісся".

Друкується науковий збірник "Природа Західного Полісся та прилеглих територій".

За участю працівників Волинського університету випущено атлас "Історія і культура Волинської області" Підготовлена до друку серія науково-краєзнавчих монографій "Геологічна будова і корисні копалини Західного Полісся", "Клімат Західного Полісся", "Рельєф Західного Полісся", "Озера Західного Полісся", "Річки Західного Полісся", "Рослинний світ Західного Полісся", "Тваринний світ Західного Полісся", "Ґрунти Західного Полісся", "Ландшафти Західного Полісся", "Меліоративні системи Західного Полісся", "Природоохоронні об'єкти Західного Полісся". Готується до друку "Географічна енциклопедія Волинської області"(у 2-х томах).

У краєзнавчій роботі Слов'янський державний педагогічний університет тісно співпрацює з органами освіти м. Слов'янська та Слов'янського району, з обласною організацією Всеукраїнської Спілки краєзнавців, з бібліотеками та музеями краю, з низкою громадських організацій.

Особливою активністю у краєзнавчій справі відмічена робота Донецької облдержадміністрації, яка затвердила заходи щодо відзначення 75-річчя від дня утворення Донецької області. У зв'язку з цим на кожному факультеті Слов'янського державного університету проведено конкурс стінних газет та плакатів, зустрічі з відомими письменниками-земляками, краєзнавцями, старожилами рідного краю.

Кафедрою етнології Вінницького державного педагогічного університету проводяться зустрічі з відомими подолянами, сучасниками:

- зустріч з заслуженим журналістом України, телеведучою програм „Будьмо знайомі" і „Дивоцвіти" Ганною Секрет з переглядом її авторського фільму „Молитва до Сонця" (про відомого кобзаря В.М. Перепелюка із смт — Вороновиці, Вінницького району);
- зустрічі з членами Вінницького обласного осередку Національної

- спілки майстрів народного мистецтва Галиною Данилюк та Оленою Данисюк - майстринями-вишивальницями;
- зустрічі з членом Вінницького обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва Людмилою Філінською — майстром з гончарства,; ученицею відомого в Україні гончара із села Крижинці Тульчинського району. Луцишиною О.Г. (дитяча керамічна іграшка);
 - зустріч з відомою фольклористкою, писанкаркою А. Мудлою жителькою с. Яринці Тиврівського району Вінницької обл.;
 - зустрічі з майстрами спорту, призерами та учасниками олімпійських ігор: Павлом Хникінним, Оленою Балабановою, Наталією Добринською, Андрієм Соколовським.

Викладачі Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника підтримують зв'язки з обласними організаціями : Українське товариство охорони пам'яток історії та культури", "Всеукраїнська спілка краєзнавців". Є лауреатами історико-краєзнавчих премій імені І. Вагилевича, І. Крип'якевича, Д. Яворницького. З їхньої ініціативи підготовлено та видано «Довідник краєзнавців Прикарпаття». «Вчені-краєзнавці Прикарпатського університету імені В. Стефаника», «Лауреати премії академіка Івана Крип'якевича» та ряд інших. Підготовлено і опубліковано навчально-методичний посібник «Історичне краєзнавство», опубліковані матеріали III, IV і V історико-краєзнавчих конференцій. Виходить у світ при підтримці освітян журнал «Краєзнавець Прикарпаття», де публікують свої матеріали викладачі, аспіранти та студенти.. На сторінках цього видання регулярно висвітлюється не лише хронологія подій краю, але й практично вся бібліографія історико-краєзнавчих видань. Колектив Інституту бере активну участь у підготовці «Зводу пам'яток історії та культури», «Енциклопедії Івано-Франківська», «Некрополі Прикарпаття» та ін.

На основі розгортання туристсько-краєзнавчого напряму співробітництва, Національний педагогічний університет імені М.П.

Драгоманова підтримує тісні зв'язки з лабораторією географічної освіти Інституту педагогіки АПН України, школами Святошинського району м. Києва, Київською Малою академією наук "Дослідник", Національними еколого-натуралістичним центром учнівської молоді та іншими установами.

З метою інтеграції зусиль науковців які працюють на різних кафедрах університету і за його межами для дослідження різних аспектів розвитку туризму в умовах Українського Причорномор'я була створена науково-дослідна лабораторія педагогіки дитячо-юнацького туризму Херсонського державного університету.

Відпрацьовано методику розробки планів стратегічного розвитку туризму територіальними громадами. У 2005 році завершено розробку плану стратегічного розвитку м. Гола Пристань. У рамках співпраці з Херсонською обласною державною адміністрацією проводиться робота по розробці плану стратегічного розвитку туристично-рекреаційного комплексу Херсонської області на 2007-2015 роки.

Проводиться робота по розробці та впровадженню системи дидактичного супроводу розвитку сільського туризму. У співавторстві з експертом бізнес-інкубатора розвитку сільського туризму в умовах Таврійської степової культури розроблено критерії категоризації сільських садиб, які приймають туристів.

У 2006 році започатковано роботу Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства АПН України і Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини з теми "Педагогічне краєзнавство в навчально-виховному процесі середньої і вищої школи". За рік роботи співробітниками Центру визначено і теоретично обґрунтовано системостворюючі ідеї, принципи побудови, провідні функції, структурні компоненти педагогічного краєзнавства як ефективного засобу професійної підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі та важливої складової позакласної виховної роботи з учнями

різного віку в загальноосвітній школі; з'ясовано роль педагогічного краєзнавства у розвитку та становленні педагогічної думки і шкільництва на Черкащині і в Україні; виявлено й охарактеризовано міжпредметні зв'язки в застосуванні педагогічного краєзнавства як навчального предмета з навчальними дисциплінами загальноосвітньої школи і курсами та спецкурсами у вищих навчальних закладах. Практичним утіленням результатів науково-дослідної роботи співробітників Центру є видання спільно з Відділенням часопису "Історико-педагогічного альманаху" і публікація 27 науково-методичних статей. Аналогічна робота проводиться у багатьох вищих навчальних закладах.

У Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс з професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання за спеціалізацією «Організація краєзнавчо-туристичної роботи» (програми викладання курсу спортивно-оздоровчого туризму, робочі навчальні плани (V розділ), посібники і методичні рекомендації). У навчально-виховний процес зі студентами факультету фізичного виховання включені такі види туризму – пішохідний, водний, велосипедний, гірський. Розроблені маршрути походів різної категорії складності.

Пішохідний туризм.

Походи вихідного дня

1. Вознесенський собор – пл. Возз'єднання – Михайлівська церква (музей етнографії) –р. Трубіж – пагорб Слави – р. Трубіж – Вознесенський собор (5 км).

2. Пл. Борисоглібська – р. Трубіж – музей під відкритим небом – ур. Марченкові луки – р. Трубіж, правий берег – пл. Борисоглібська (7 км).

3. Пл. Борисоглібська – р. Трубіж – музей під відкритим небом – лісове озеро – ур. Марченкові луки – р. Трубіж, правий берег – пл.. Борисоглібська (10 км).

4. Пл.. Борисоглібська – р. Трубіж, правий берег – мк-н «Лагері» – ур. Козинські горби – хата лісника – лісове озеро – музей під відкритим небом – р. Трубіж – пл.. Борисоглібська (13 км).

Походи двуденні

1. Пл.. Борисоглібська – р. Трубіж, правий берег – мк-н «Лагері» – ур. Козинські горби – ур. Чаплин – ур. Підкова – могила невідомого солдата - лісове озеро – музей під відкритим небом – пл. Борисоглібська (23 км).

2. Автовокзал – вул..Б.Хмельницького – ЗОШ №5 – р. Карань – ур. Підгайки – канал – спорт. база «Переяславль» (27 км).

Походи триденні

1. Педуніверситет – р. Трубіж – м-н Борисівка – м-н Комуна – ур. Підгайки – ур. Чубуки – канал – спорт. База «Переяславль» - ур. Підкова – могила невідомого солдата – ур. Пеньки – лісове озеро – педуніверситет (44 км).

2. Педуніверситет – річний порт – ур. Гать – с. Циблі – ур. Біле озеро – с. Ліпляве – м. Канів (46 км).

3. Річний порт – м. Канів (річним транспортом) - с.Бобриця – ур. Тальбергова дача – ур. Бучак – ур. Рожена криниця – с. Григорівка (42 км).

Походи симиденні

1. Педуніверситет – с. Циблі – с. Ліпляве – м. Канів – с. Пекарі – с. Сокирне – м. Черкаси (126 км).

2. Педуніверситет – с. Циблі – с. Ліпляве – м. Канів – с. Бобриця – с. Григорівка – с.В.Букрин – с.Ходорів – с. Б.Щученка – м.Ржищів (135 км).

Водний туризм

Одноденні

1. м.Переяслав-Хмельницький – Київське водосховище – с. Циблі – м. Переяслав-Хмельницький (35 км).
2. м. Переяслав-Хмельницький – Київське водосховище – м. Канів (53 км).

Велосипедний туризм (рівнинний)

Одноденні

1. м.Переяслав-Хмельницький – Ташань – м.Переяслав-Хмельницький (60 км).
2. Педуніверситет – с. Борисівка – музей під відкритим небом – с. Жовтнєве – педуніверситет (60 км).

Тривалість вісім днів (першої категорії складності)

1. м. Переяслав-Хмельницький – м. Черкаси – м. Канів – м. Переяслав-Хмельницький (250 км).
2. м. Переяслав-Хмельницький – м. Чигирин – м. Переяслав-Хмельницький (250 км).

Тривалість десять днів (другої категорії складності)

1. м. Переяслав-Хмельницький – м. Біла Церква – м. Умань – м. Богуслав – м. Переяслав-Хмельницький (450 км).
2. м. Переяслав-Хмельницький – м. Пирятин – с. Сквородинівка (Харківська обл.) – м.Переяслав-Хмельницький (450 км).

Тривалість дванадцять днів (третьої категорії складності)

1. м. Сімферополь – м. Бахчисарай – м. Севастополь – г. Ай-Петрі – м. Ялта – м. Судак – м. Феодосія – коса Арабатська стрілка – м.Генічеськ – м.Мелітополь (750 км).

Велосипедний туризм (гірський)

1. м. Сімферополь – м.Севастополь – м.Ялта – г.Ай-Петрі – г.Елізі-Бурун – г.Кемаль – Егерек – м. Щелкіно (800 км)

2. м. Івано-Франківськ – м. Калуш – с. Долина – с. Сколе – с. Східниця – с. Нижні ворота – с. Славське – м. Міжгір'я – м. Рахів – с. Кvasи – м. Ясиня – г. Петрос – г. Говерла – Чорногорський хребет – м. Коломия – м. Івано-Франківськ (1050 км).

З метою здійснення заходів щодо виховання студентської молоді на традиціях і звичаях українського народу, вивченні його історичної та культурної спадщини, а також для ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу регіону у Переяслав-Хмельницькому ДПУ створена навчально-методична лабораторія «Педагогічні основи оздоровчо-спортивної туристської і краєзнавчої роботи» (положення про лабораторію у розділі V).

Основна діяльність лабораторії спрямована на створення і запровадження у вищих навчальних закладах регіону багатоступеневої системи спортивного і оздоровчого туризму і краєзнавчої роботи в світлі підготовки майбутніх вчителів до організації і проведення активної туристської діяльності в шкільних і позашкільних закладах з метою формування і утвердження серед учнів здорового способу життя, виховання патріотизму і любові до рідного краю (програма науково-дослідницької роботи лабораторії подана у розділі V).

Починаючи з 2001 року у Переяслав-Хмельницькому ДПУ проводяться науково-практичні конференції, які присвячені проблемам туризму і краєзнавства. З 2002 року конференції набули статус міжнародних. Учасниками конференцій, крім вітчизняних фахівців були представники Білорусії, Росії, Казахстану, Ізраїлю, Швейцарії. Матеріали конференції видаються у спеціальному випуску «Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди».

Започатковано ряд міжнародних проектів в галузі туризму, краєзнавства та екології спільно з науковцями Росії, Білорусії, Канади, Польщі, Угорщини. Викладачами інституту підготовлені і

опубліковані навчально-методичні посібники з туризму та оздоровчої роботи: «Туризм: учебн. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. «физическое воспитание» (автор – Пангелов Б.П.); «Формування здорового способу життя у дітей в навчально-виховних закладах засобами туристської роботи» (автори – Пангелов Б.П., Горбенко М.І.); «Підготовка і проведення туристських подорожей та екскурсій з учнівською молоддю» (автори – Пангелов Б.П., Близнюк А.І.).

Навчання організації та проведення туристсько-краєзнавчої роботи у загальноосвітньої школи здійснюється не тільки з майбутніми вчителями фізичної культури, але і на інших факультетах університету. Для студентів педагогічного, історичного та філологічного факультетів був розроблений і впроваджений у навчально-виховний процес курс «Основи туризму і краєзнавства» (укладачі – Чернов Б.О., Пангелов Б.П.).

Проблематика туристсько-краєзнавчої роботи є предметом досліджень багатьох викладачів університету. Захищені наступні дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата наук: Танана С.М. «Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до організації краєзнавчої роботи» (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти); Лопатинська В.В. «Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю» (13.00.07 – теорія і методика виховання); Поліщук В.В. «Розвиток розумових і фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання з елементами туризму» (24.00.01 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення).

Традиційною стала практика суддівства студентами університету краєзнавчо-туристичних змагань учнів різного рівня. Студентські суддівські бригади обслуговують районні, обласні, Всеукраїнські змагання не лише серед молоді, а й серед педагогічних працівників.

З огляду на те, що ООН, ЮНЕСКО, Всесвітня туристична організація визнали XXI століття-століттям туризму Міністерством освіти і науки передбачена системна робота в напрямку "Туризм". Відбулися парламентські слухання з цього питання. Ухвалено два закони про туризм - у 1995 і 2003 роках. Вийшли Укази Президента, прийнято урядові рішення. Україна стала членом Всесвітньої туристської організації, а значна частина класичних університетів членами Ділової ради цієї організації. Постало питання про підготовку кадрів, які повинні обслуговувати людей, що подорожують. Виходячи з цього, у 2002 році Кабмін України ухвалив Державну програму розвитку туризму до 2010 року, де разом з іншими питаннями передбачено запровадження спеціальностей у цій сфері. Відпрацьовані стандарти на рівні молодшого спеціаліста і бакалавра, які введені в дію наказом МОН України. Розробляються стандарти кваліфікаційного рівня "спеціаліст", "магістр". Визначено перелік вимог щодо підготовки фахівців спеціальності "Туризм, „Туристсько-краєзнавча робота". У 140 навчальних закладів I-IV рівнів акредитації надано право на таку підготовку. Передбачено, що ВНЗ, які готують фахівців, повинні мати лабораторії: навчальні готелі, ресторани, навчальні турфірми, лінгафонні кабінети з вивчення іноземних мов, кафедри спортивного туризму та інше.

Завершується робота над Законом України "Про сільський туризм", куди свої зміни і доповнення внесли ВНЗ. Звернута увага на розпорошеність зусиль щодо підготовки фахівців галузі. Частина навчальних закладів сьогодні працює під патронатом Міністерства культури і туризму (частина залишається у сфері Міністерства освіти і науки, а , частина — у галузевих міністерствах).

Розділ V. Нормативно-методичне забезпечення туристсько-краєзнавчої роботи у ВНЗ

ПРОГРАМА КУРСУ

«ОСНОВИ ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА»

Програму курсу «Основи туризму і краєзнавства» розроблено відповідно до закону України «Про туризм» (1995), «Програми розвитку туризму в Україні до 2005 року» (1997) та Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття).

Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) передбачає розвиток позашкільної освіти шляхом розгортання широкої мережі гуртків, клубів за інтересами, творчих об'єднань. Важливе місце у формуванні особистості дітей та підлітків належить туризму і краєзнавству. У процесі активного пізнання історії і географії рідного краю, витоків національної культури, знання свого родоводу, історичних та культурних надбань предків у юних туристів-краєзнавців виховується почуття чуйності, доброти, дбайливого ставлення й поваги до історії та природи рідного краю.

Оздоровчо-спортивний туризм є одним із видів фізичної культури, що займає особливе місце серед засобів виховання учнів. Характерною особливістю є чітка система поступового зростання туристського досвіду, спортивної майстерності та розвитку творчих краєзнавчих здібностей. Оздоровчо-спортивний туризм базується на громадських засадах, об'єднує учнівську і студентську молодь. Туристи самостійно обирають у рідному краї регіон походу, розробляють маршрут, визначають краєзнавчі об'єкти для дослідження, самі забезпечують себе в поході. Тому цей вид активного відпочинку дістав назву самодіяльного туризму.

Для організації занять туризмом справді оздоровчим, пізнавальним і безпечним для здоров'я учнів необхідно налагодити систему навчання для досконалого оволодіння знаннями, уміннями та навичками з питань туристської техніки і тактики. Тому в системі навчання майбутніх учителів і передбачено вивчення курсу «Основи туризму і краєзнавства». Оволодіння основами туристсько-краєзнавчої роботи дозволить майбутнім учителям

добре орієнтуватись у виборі форм і засобів профілактичного оздоровлення сучасних учнів, особливо з ослабленим здоров'ям, та втілення в повсякдення учнів здорового способу життя.

Дана програма курсу «Основи туризму і краєзнавства» складена для підготовки майбутніх учителів зі спеціальностей: початкове навчання, біологія, українська мова та література, історія.

Згідно з навчальним планом, затвердженим у 2000 році, цей курс читається в III та VII семестрах. На нього відведено 36 годин аудиторних, 8 індивідуальних і 28 годин на самостійну роботу студентів. У навчальному плані передбачено заліковий 3-денний похід.

Програма складена з таким розрахунком, щоб одночасно зі стислим висвітленням сучасних відомостей про спортивно-оздоровчий туризм максимально розкрити й питання шкільного краєзнавства. Програма складається із 7 розділів, з яких 6-й має 5 великих підрозділів. Групування питань туризму і краєзнавства в межах відведеної невеликої кількості часу дозволяє викласти основні відомості сучасних питань туристсько-краєзнавчої роботи в школі і сформулювати практичні вміння й навички, необхідні майбутнім учителям. Програма курсу «Основи туризму і краєзнавства» передбачає комплексне вивчення рідного краю, його екологічні аспекти, розвиває відчуття патріотизму. Тому туристсько-краєзнавчу діяльність нині необхідно розглядати не як окремий аспект, а як новий зміст навчання майбутніх учителів початкової школи, адже засобами туристсько-краєзнавчої діяльності вирішуються такі завдання:

- відродження духовності, моральності, народних традицій і звичаїв;
- дослідження географічних особливостей рідного краю;
- вивчення історії рідного краю, дослідження її нерозкритих сторінок;
- спілкування з природою, а також виховання потреби оберігати й примножувати її;
- засвоєння народного світосприймання і психології, народної культури народу України як складника національної і загальної культури;

- вивчення традицій національної пісенної культури, народної архітектури, народного побуту й одягу;
- перебування на свіжому повітрі у природних умовах рідного краю, достатнє фізичне навантаження зміцнює і розвиває всі органи та системи організму, формує в учнів рухові навички і практичні життєво необхідні вміння, допомагає рости учням здоровими, усебічно розвиненими;
- у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності як засобу формування здорового способу життя створюється автономне соціальне середовище, яке дозволяє змінювати спосіб життя учнів, формується висока духовність, піднесеність почуттів, доброта, чуйність, любов до всього живого у світі через пізнання краси рідного краю.

Питання методики туристсько-краєзнавчої роботи в школі органічно включаються в усі теоретичні і практичні питання. Водночас оволодіння основами краєзнавства й оздоровчо спортивного туризму дозволить майбутнім учителям добре орієнтуватись у виборі форм і засобів профілактичного оздоровлення учнів, а також забезпечить їх необхідним обсягом знань для проведення краєзнавчо-туристської роботи в школі та втілення в побут учнів здорового способу життя, задоволення їхніх потреб та самореалізації.

Під час залікового туристського походу студенти закріплюють теоретичні знання з туризму і краєзнавства, спостерігають за природою і життям людей, набувають навичок організації і проведення екскурсій у природу, вчаться збирати та оформляти краєзнавчі матеріали.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «ОСНОВИ ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА»

1. Історія розвитку туризму і краєзнавства в Україні

Поняття про фізичну культуру, спорт і туризм. Історія виникнення туристсько-краєзнавчої діяльності в Україні і передумови створення перших туристсько-краєзнавчих організацій. Основні етапи розвитку туризму в Україні та у світі. Традиції туризму. Етика взаємовідносин у групі та з

іншими туристськими групами. Єдина спортивна класифікація України. Її значення для розвитку спорту і підвищення майстерності спортсменів. Значок «Мандрівник України». Розрядні норми та вимоги до туризму. Категорійні та ступеневі туристсько-краєзнавчі походи. Види туризму.

Соціальні функції спортивно-оздоровчого туризму, його характеристика як відпочинку, пізнання і спорту. Роль оздоровчого туризму у формуванні особистості майбутнього вчителя і здорового способу життя, в ефективному використанні вільного часу, у патріотичному й екологічному вихованні.

ОРІЄНТОВНИЙ РОЗПОДІЛ ГОДИН НА ВИВЧЕННЯ ОСНОВНИХ РОЗДІЛІВ

№ теми	Теми занять	Кількість годин для занять		
		Теоретичні	Практичні	Разом
1	Історія розвитку туризму і краєзнавства. Туризм як соціальне явище	4	—	4
2	Рекреаційний потенціал регіонів України в розвитку оздоровчо-спортивного та спортивного туризму і пізнавальних охорон	4		4
3	Основні історико-географічні та екологічні відомості про свій край і район запланованого туристського походу	2		2
4	Дослідницька краєзнавча та суспільно корисна робота з охорони природи під час туристського походу. Елементарні спостереження на маршруті	2		2
5	Топографічна підготовка учасників походу. Орієнтування на місцевості	2	8	10
6	Підготовка і проведення туристського походу:			
	6. 1. Туристське спорядження.	2		2
	6.2. Режим харчування в поході і добір продуктів.	-	2	2
	6.3. Тактика і техніка руху групи, подолання природних перешкод.			
	Організація безпеки під час походу	2	-	2
	6.4. Організація привалів та ночівель учасників походу.	2	-	2
	6.5. Гігієна туристів. Надання першої долікарняної допомоги	2	2	4
7	Звітна документація. Підбиття підсумків походу	2	—	2
	Разом	24	12	36

2. Рекреаційний потенціал регіонів України

Класифіковані туристські маршрути України і країн СНД. Рекреаційний потенціал України, Київської області і Переяславщини в розробці

регіональних спортивно-оздоровчих маршрутів з різних видів туризму та екскурсій і прогулянок. Екскурсійні об'єкти: пам'ятки природи, архітектури, історії, мистецтва, музеї. Екскурсія як процес пізнання.

3. Основні історико-географічні та екологічні відомості про свій край

Поняття «краєзнавство», «рідний край», «довкілля». Краєзнавче дослідження рідного краю — основа пізнання своєї країни. Краєзнавчі матеріали — основа розробки запланованих туристських маршрутів.

Виявлення нових і впорядкування наявних (виходячи з можливостей групи і часу походу) природних та історико-культурних пам'яток, їх опис, нанесення їхнього місцезнаходження на карту.

Правила поведінки в природі і правила відвідування заповідних територій.

4. Дослідницька краєзнавча і суспільно корисна робота в поході

Види дослідницької краєзнавчої роботи в туристському поході. Методи краєзнавчих досліджень і найпростіші спостереження за природою в туристському поході.

Суспільно корисна робота туристів у поході.

5. Топографічна підготовка учасників походу

Місцевість і її топографічні елементи. Різноманітність місцевостей. Способи вивчення місцевості. Зображення місцевості на планах і картах. Загальне поняття про топографічні карти. Топографічні карти України. Туристсько-краєзнавчі карти і схеми, їхні особливості.

Значення топографічної підготовки для туристів і вміння орієнтуватися в поході. Компас. Азимут. Рух за заданим напрямом. Орієнтування на місцевості за допомогою топографічної карти, компаса, місцевих предметів.

6. Підготовка і проведення туристського походу

6.1. Туристське спорядження

Загальні вимоги до туристського спорядження: групового та індивідуального. Укладання рюкзака.

Спеціальне туристське спорядження для забезпечення безаварійного проходження маршруту і проведення краєзнавчих спостережень.

Користування спорядженням, його транспортування, зберігання і ремонт.

6.2. Режим харчування в поході і добір продуктів

Значення правильної організації харчування в туристському поході. Режим харчування і калорійність їжі залежно від складності та умов туристського походу.

Приблизний набір продуктів харчування для походу. Вимоги до їхньої якості. Упаковка і транспортування.

Приготування їжі в похідних умовах. Використання грибів, ягід, овочів і фруктів. Облік витрат продуктів.

Водно-сольовий режим у поході. Способи очищення та знезараження води.

6.3. Тактика і техніка руху групи, подолання природних перешкод

Побудова тактичного плану проведення походу. Розподіл часу і сил туристів. Порядок руху в оптимальному темпі. Режим доби.

Види природних перешкод. Техніка руху стежками, крутосхилами, осипищами, болотяною місцевістю, лісовими хащами, у горах. Види і способи страхування. Забезпечення безпеки при організації біваку.

6.4. Організація привалів та ночівель учасників походу

Загальні правила вибору місця та організації привалів і ночівель групи. Робота з установа наметів, розпалювання вогнища, приготування їжі. Місце для вогнища. Правила протипожежної безпеки. Безпека і комфорт привалів і ночівель.

Порядок і чистота на місці привалу і ночівлі.

Громадська корисна і краєзнавча робота в поході, на привалі і денній зупинці.

6.5. Гігієна туристів. Надання першої долікарняної допомоги

Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до туриста в поході. Заходи загальної та індивідуальної профілактики. Гігієнічні вимоги до одягу і взуття туриста. Основні правила самоконтролю.

Вміст санітарної сумки. Ліки «лісової та польової аптеки». Перша долікарняна допомога потерпілому при різних травмах. Способи транспортування потерпілого в поході.

7. Звітна документація. Підсумки походу

Ведення групового та індивідуального щоденника в поході. Значення звіту про туристсько-краєзнавчий похід. Основні розділи звіту, додатки. Характерні недоліки звітів. Зберігання звітів.

Список літератури

1. Дубогай О., Рухова активність — запорука здорового життя дитини / О. Дубогай, Н. Фролова. // Формування здорового способу життя у студентської та учнівської молоді засобами туристської роботи // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. - К., 2001. - С. 52-54.
2. Круцевич Т.Ю. Історія розвитку фізичної рекреації: навч.посіб. / Т.Ю. Круцевич, Н.Є. Пангелова, С.Б. Пангелов. — К.: Академвидав, 2013. — 160с.
3. Онищенко Н. Формування здорового способу життя в молодших школярів засобами дитячих громадських організацій / Н.Онищенко // Там само. — С. 19—21.
4. Пангелов Б.П. Формування здорового способу життя у дітей в навчально-виховних закладах малого міста засобами туристської роботи: Метод рекомендації для студентів, учителів шкіл і батьків. / Б.П. Пангелов, Т.г. лазенко — Переяслав-Хмельницький, 2000. — 56 с.
5. Тисовська О.Р. Програми педагогічних інститутів. Педагогічні основи краєзнавчої роботи в початковій школі. / О.Р. Тисовська, Б.О. Чернов — Переяслав-Хмельницький, 1993. — 8 с.
6. Тімець О. Щодо сучасної підготовки майбутніх учителів до краєзнавчо-туристської роботи з учнями / О. Тімець // Формування здорового способу

- життя у студентської та учнівської молоді засобами туристської роботи: Матеріали, Всеукр. наук.-практ. конф. — К., 2001. — С. 112—115.
7. Чернов Б. Проблеми підготовки майбутніх вчителів до туристсько-краєзнавчої роботи в школі / Б. Чернов, Б. Пангелов // Там само. - С. 108-112.
 8. Шандра І. Туристські походи як форма валеологічного виховання учнів молодших класів / І. Шандра, К. Коцур // Там само. - С. 81-64.

РАБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

«Туризм та методика викладання»

1. Мета і завдання дисципліни, її місце в навчальному процесі.

Курс туризму передбачає вивчення студентами теорії та методики викладання туризму та туристсько-краєзнавчої роботи, оволодіння технічними навичками елементів туризму, спортивного орієнтування, надбання необхідних знань, умінь та навичок для самостійної роботи з туризму та спортивного орієнтування в школі та позашкільних закладах.

Основні завдання вивчення дисципліни.

1. Оволодіти знаннями про навчальну роботу з туризму в дитячих установах.
2. Вивчити основи техніки туризму і спортивного орієнтування.
3. Оволодіти методикою викладання туризму в школі.
4. Вивчити методику організації, проведення та суддівства змагань з туризму та спортивного орієнтування.
5. Оволодіти методикою проведення краєзнавчої роботи.
6. Оволодіти методикою проведення туристських подорожей з учнями та студентською молоддю України.
7. Оволодіти основами топографічної підготовки туриста.

Орієнтовний розподіл курсу за розділами, темами і видами занять.

№ п/п	Назви розділів занять за темами	Види занять, кількість годин	
			З них

		Всього (год.)	Лекції (год.)	Семін. (год.)	Практ. (год.)	Самост. (год.)
1.	Шкільний туризм, його місце в системі виховання всебічно розвиненої особистості. Туристські можливості рідного краю.	6	2			4
2.	Організація туристської подорожі	12	2	6		4
3.	Харчування в подорожі	10	2	2	2	4
4.	Пішохідний туризм	28	2	2	12+8	4
5.	Лижний туризм	14	2	2	4	6
6.	Топографічна підготовка	16	4	2	4	6
7.	Медична підготовка туриста	10	2	2		6
8.	Туристське багатоборство (Правила змагань).	12	4	2		6
9.	Правила проведення змагань з туристського багатоборства з видів туризму (Пішохідний тур.).	16	4	2		10
10.	Штрафи за порушення техніки (Пішохідний туризм).	14	2	2		10
11.	Методичні рекомендації щодо проходження та суддівства етапів «смуги перешкод», індивідуальне проходження.	30	4	2	20	4
12.	Методичні рекомендації щодо командного проходження та суддівства етапів "крос походу" з самонаведенням та зняття перил.	30	4	2	20	4
13.	Організація та проведення ступеневих туристських подорожей.	42	2	2	4+24	10
14.	Особливості організації та проведення вело подорожей.	38	4	4	12 + 8	10
15.	Особливості організації та проведення водних подорожей.	36	4	4	10+8	10
16.	Гірський туризм особливості організації.	20	2	4	10	4
17.	Звіт про туристську подорож	26	2	4		20
18.	Планування туристсько-краєзнавчої роботи в школі та туристського гуртка.	26	2	4		20
19.	Методика викладання туризму.	48	2	4	20	22
20.	Організація та проведення категор турист. Подорожі.		2	6	20+56	22
		540	54	58	242	185

Туризм став невід'ємною частиною програми з фізичного виховання в Вузах та фізичної культури в школах. Він забезпечує базову підготовку майбутніх вчителів фізичної культури, інструкторів туризму, здатних організувати та провести на високому професійному рівні урок з туризму, туристський похід, змагання та масовий оздоровчий захід.

Вивчення цієї дисципліни базується на знаннях з анатомії та фізіології людини, педагогіки та психології, медицини та гігієни, географії, історія України, ботаніки та зоології.

№ п/п	Назва розділів і тем лекцій їх зміст (тема, мета, провідна ідея, основні проблеми, основні поняття) тема мета, корот. зміст семін. та практич. заняття.	К-ть годин	Календ. строк	Назва, короткий зміст розділів тем, винесених на самостійне опрацювання.	К-ть годин	Література до розділів (р. IV)	Засоби навчання (р. IV)	Методи і форми поточного і підсумкового контролю.
1.	Тема Шкільний туризм, його місце в системі виховання всебічно розвинутої особистості. Туристські можливості рідного краю. Мета: Ознайомити з основами шкільного туризму. Ознайомити з можливостями регіону, України, сусідніх країн в проведенні туристської роботи. Основні поняття: світогляд, пізнавальні інтереси, пам'ятники історії та культури, краєзнавство. Природні фактори, маршрут, потенціал. Зміст: вплив туризму на організм школяра, виховне значення, розвиток до пізнавальних інтересів та здібностей на основі краєзнавства, організація навчального процесу. Географічне положення краю; вибір виду туризму; туристські маршрути Переяславщини.	2	1 сем.	Вплив на здоров'я тур. подорожей, збереження пам'яток історії та культури. Окремі спортивні маршрути України та сусідніх держав.	2 2	1У.1 (1,2,3,4,11, 16) 1У.2 (6,7,8,9,24, 29,35,37).	1У.3 (1,2)	Написання реферату на тему: "Туристські можливості рідного краю".
2.	Тема: Організація туристської подорожі. Мета: Ознайомити з принципами проведення туристичних подорожей, з організацією та підготовкою. Основні поняття: цілі подорожей,	2	1 сем.	Обов'язки та права керівників та заступників. Робота та	2	1У.1(1,2,3 5,7,8,12,14, 16,17.)	1У.3 (1,2,5.7, 8,9,21.)	

3.	комплектування групи, вибір маршруту, розподіл обов'язків, туристське впорядження, фізична підготовка, туристські документи. Зміст: підбір та підготовка туристського спорядження, вибір маршруту, обов'язки членів групи, підбір маршруту. Семінар: Комплектування групи, вибір маршруту, розподіл обов'язків, туристська документація. Мета: закріпити знання з порядку комплектувати групу., вибирання маршруту, розподілу обов'язків, оформлення документів. Зміст: скласти маршрут подорожі, визначити її ціль, розподілити обов'язки ,оформити туристські документи.	6	1 сем.	повноваження МКК, відмітки КРС	2	1У.2(5,6,7, 22,30,31,32	ІУ.3(1,2,5)	Усне фронтальне опитування.
	Тема: Харчування в подорожі Мета: Ознайомити з організацією харчування в подорожі та режимом харчування на маршруті. Основні поняття: меню розкладка, калорійність, рецепт. Зміст: Організація та режим харчування на маршруті; калорійність харчування в залежності від умов подорожі; приготування їжі в похідних умовах, облік витрат продуктів; режим похід, страв; вогнище його типи.	2	1 сем.	Облік витрат продуктів, калорійність харчування	4	ІУ.1(1,2,3, 11,12,14,16 ІУ.2(4,7,22, 28,31,32,36,3 8,40.).	1У.3(1,2)	
	Семінар: Організація харчування в подорожі.	2					ІУ.3	Усне фронтальне опитування.

4.	Мета: закріпити знання з теми: "Організація харчування в подорожі". Зміст: скласти меню розкладку; та рецепти страв з даного меню - розкладки Практичні: Організація харчування в подорожі. Мета: Навчити діям по забезпеченню харчування в подорожі. Тема: Пішохідний туризм.	2	1 сем.	Склад ремонтного набору.	4	ІУ.1(1,2,3,5, 7,8,9,10,11.)	(1,2)	Поточне оцінювання
	Мета: ознайомити з пішохідним туризмом як одним із видів туризму його специфікою. Основні поняття: Техніка та тактика пішохідного туризму, подолання перешкод, основні туристські вузли, організація ночівлі, безпека подорожі. Зміст: пішохідний туризм, особливості підготовки подорожі, особливості спорядження, техніка руху, подолання перешкод, правила безпеки.	2	1 сем.				ІУ.3(10, 11,12,13, 21.)	
	Семінар: Організація пішохідної подорожі. Мета: закріпити знання з теми "пішохідний туризм". Зміст: Спорядження туриста пішохідника, його техніка та тактика, безпека в подорожі.	2	1 сем.				ІУ.2(8,9,10, 13,22,25,26, 28,33,34,35, 36,38.)	
	Практичні: Навчитися користуватись га припинення тур. спорядження в подорожі; закріплення туристських навичок в подорожі.	12+ +8					ІУ.3(1,2,5)	Усне фронтальне опитування.
							ІУ.3(1,2,4,7, 8,9,10,11,1 3,12,19,20, 21.)	Поточне оцінювання. Залік з туристської подорожі.

5.	Тема: Лижний туризм. Мета: Ознайомити з специфікою лижного туризму, як одного з виду тур. подорожей, його організацією та проведенням. Основні поняття: Спорядження туриста лижника, техніка та тактика зуху в лижній подорожі, зимовий бівак, безпека лижних подорожей. Зміст: Лижний туризм, особливості підготовки, подолання перешкод, організація зимового біваку, правила безпеки. Семінар: Організація лижної подорожі. Мета: закріпити знання з теми "лижний туризм". Зміст: Спорядження туриста лижника, його техніка та тактика, зимовий бівак; безпека подорожі. Практичні: Навчитись користуватися га використовувати спорядження туриста-лижника, навчитись техніці руху на лижах..	2	2 сем.	Саморобне спорядження лижника туриста.	6	1У1(1,2,3,5, 7,12,14,16.)	1У3(1,2,5)	Усне фронтальне опитування.
						1У2(11,13, 16,22,27,28, 40.)		
		2	2 сем.				1У3(1,2.)	
		4	2 сем.				1У3(1,2,21, 56,54,55,56)	Поточне опитування
6.	Тема: Топографічна підготовка. Мета: Ознайомити з топографією. Основні поняття: топографія, азимут, масштаб, "Легенда", компас, місцезнаходження. Зміст: поняття про топографію, масштаби карт; умовні знаки орієнтування, опис маршруту "Легенда", правила роботи з картою, рух по азимуту; визначення свого місцезнаходження, поновлення втраченого орієнтиру.	4	2 сем.	Розробка маршруту дистанції "Легенда".	6	1У1(6,9ДЗ, 18.)	1У3(1,2.)	
						1У2(1,2,3,12, 14.).		

7.	Семінар: Орієнтування на місцевості. Мета: Закріпити знання по темі "орієнтування на місцевості". Зміст: масштаби карт, умовні знаки, компас його будова, топографічні плани, туристські карти та схеми, спортивні карти та схеми. Практичні: Топографія та спортивне орієнтування.	2	2 сем.	Нетрадиційні методи лікування хвороб та травми.	6	1У.1(1,3,11, 16.) 1У.2(4,13,36 40.).	1У3(1,2,)	Усне фронтальне опитування. Поточне опитування Усне фронтальне опитування.
	Мета: навчитись користуватись компасом та картою, орієнтуватись на місцевості за допомогою карти та компасу.	4	2 сем.				1У3(1,2,6, 14,15,16,17 18,21.)	
	Тема: Медична підготовка туриста. Мета: Ознайомити з основними поняттями медичної підготовки туриста. Основні поняття: травми та захворювання, гігієна, аптечка. Зміст: Можливі захворювання та травми під час проведення тур.подорожі, перша допомога, профілактика, гігієна туриста, склад аптечки, способи транспортування потерпілого.	2	2 сем.				1У3(1,2,).	
	Семінар: Медична допомога туриста. Мета: засвоїти знання з медичної підготовки туриста Зміст: можливі захворювання та травми, перша допомога, профілактика травм, симптоми та ознаки можливих захворювань та травм.	2	2 сем.				1У3(1,2, 57.)	

10.	Мета: Закріпити знання правил проходження технічних етапів. Зміст: технічні етапи "Смуги перешкод", "крос-походу", елементи дистанції "Рятувальні роботи, зміст "Спеціальних завдань". Тема: Штрафи за порушення ТПТ. Мета: Ознайомити з можливими порушеннями та штрафами за них. Зміст: групи порушень, характер порушень, штрафні бали, пояснення порушень; можливі порушення на етапах; умови відсутності порушень. Семінар: Штрафи за порушення.	2	3 сем.	Вивчення таблиці штрафів	10	1У.1(1,6,8,9, 11,18.). 1У.2(2,3,19, 23,24,30,39).	1У.№(1,2)	Усне фронтальне опитування.
	Мета: Засвоїти можливі порушення. Зміст: групи порушень; характер порушень; штрафи та бали; пояснення порушень; можливі порушення на етапах, умови відсутності порушень.	2	3 сем.				1У.(1,2).	
	Тема: Методичні рекомендації щодо проходження "смуги перешкод" та суддівства, індивід, проходження. Мета: Дати методичні рекомендації до етапів "смуги перешкоди". Основні поняття: "Смуга перешкод", етапи " "підйом-траверс", " спуск", подолання болота по купинах, жердинах; навісна переправа, подолання водної перешкоди по бревну. Зміст: Технічний та тактичний опис етапів смуги перешкод. Семінар: Технічні етапи смуги перешкод..	4	4 сем.				1У.3(1,2)	
11.				Розвиток фізичних якостей туриста.	4	1У.1(1,6,8,9, 11,18,) 1У.2(2,3,19, 23,24,30,39).		

12.	Мета: Закріпити теоретичні знання з техніки подолання та суддівства технічних етапів "смуги перешкод". Зміст: Опис технічних етапів "смуги перешкод" індивід, проходження.. Практичні: Технічні етапи "смуги перешкод".	2	4 сем.				1У.3(1,2)	
	Мета: опанувати прийомами проходження тех. етапів "смуги перешкод". Зміст: технічні етапи " підйом по схилу", спуск по схилу", "траверс схилу", подолання болота по купинах", "подолання болота по жердинах", "навісна переправа через річку" "переправа через річку по колоді".	20	4 сем.				1У.3(1,2,34, 5,7,13,21,22 23,24,25,26, 27,28,29,30)	Усне фронтальне опитування.
	Тема: Методичні рекомендації щодо командного проходження та суддівства етапів крос походу", з самонаведенням та зняттям перил. Мета: Дати методичні рекомендації щодо командного проходження та суддівства технічних етапів "крос-похід" Основні поняття: "Крос-похід", етапи "підйом по схилу," " спуск по схилу", "траверс схилу", навісна переправа через воду (скельні ділянки), подолання річки по колоді. Зміст: технічний та тактичний опис етапів. "Крос-похід".	4	4 сем.	Розвиток фізичних якостей туриста.	4	1У.1(1,6,8,9, 11Д8,).	1У.2(2,3,19, 23,24,30,39)	1У.3(1,2). Поточне оцінювання

13.	Семінар: Технічні етапи дистанції Крос-похід". Мета: закріпити теоретичні знання з техніки подолання та суддівства технічних етапів на дистанції "Крос-похід". Зміст: опис технічних етапів "крос-походу", командне проходження. Практичні: технічні етапи "крос-походу", командне проходження.	2	4 сем.				1У.3(1,2,4	Усне фронтальне опитування.
	Мета: опанувати прийомами командного проходження технічних етапів " крос-похід, з самонаведенням та зняттям перил. Зміст: Технічні етапи "підйом по схилу", "спуск по схилу", "траверс схилу", "подолання болота по жердинах, навісна переправа через річку, переправа через річку по колоді, крутопохила переправа.	20	4 сем.				1У.3(1,2,3, 4,5,32,33, 34,35,36, 37,38,39, 40,41,42,43 ,44).	Поточне оцінювання
	Тема: Організація та проведення ступеневих подорожей. Мета: Ознайомити з організацією та проведенням, підготовкою ступеневої подорожі. Основні поняття: протяжність, складання маршруту, схоженість групи, тактика та техніка подорожі, план графік маршруту. Зміст: поняття тактики та техніки походу, залежність їх від природних умов, та освоєності району, складання плану графіку походу; підбір та підготовка спорядження, меню розкладка.	2	4 сем.	Підготовка до подорожі.	10	1У.1(1,2,3,5, 7,8,12,14,16, 17).	1У.3(1,2)	

14.	Семінар: Організація та проведення ступеневих подорожей. Мета: Закріпити знання, підготування та проведення ступеневої подорожі. Зміст: Спорядження, складання плану графіку подорожі, комплектування групи, розподіл обов'язків, меню розкладка, кошторис. Практичні: Підготовка до ступеневих подорожей.	2	4 сем.	Техніка руху на велосипеді по різних дорогах й в різних умовах.	10	1У2(5,6,7, 22,30,31,32).	1У3(1,2).	Усне фронтальне опитування.
	Мета: навчити тактиці та техніці в подорожі, складання плану-графіка подорожі.	4+24	4 сем.				1У3(1,2,3,4, 5,6,7,8,9,10, 11,12,13,14-18,20,44,64).	Поточне оцінювання Залік з 3-х денної подорожі.
	Тема: Особливості організації та проведення велопоходжень. Мета: Ознайомити з методикою організації та проведення велопоходжень. Зміст: Особливості велотуризму; правила дорожнього руху, велосипед його будова, регулювання, тех. обслуговування, техніка та тактика велопоходжень, спорядження велотуриста., перешкоди в велопоходжі, орієнтування, безпека походу.	4	5 сем.			1У1(1,2,3А 12,17).	1У3(1,2)	
	Семінар: Велотуризм. Мета: Закріпити знання по темі велотуризм. Зміст: правила дорожнього руху, велосипед його підготовка до походу, спорядження, тактика, орієнтування, безпека походу.	4	5 сем.				1У3(1,2).	Усне фронтальне опитування.

15.	Практичні: Підготовка та проходження велоподорожі. Техніка руху на велосипеді. Мета: навчитись техніки руху на велосипеді. Зміст: Гальмування, перемикання швидкості, тех. поворотів, гех. подолання підйомів, спусків, рух по різним дорогам. Тема: Особливості організації та проведення водних подорожей.	12+8	5 сем.	Визначення тур. районів для водних подорожей.	10	1У-1(1,2,3, 12,16,17,). 1У2(8,9,10, 29,39).	1У.№(1,2, 46,47,51).	Поточне оцінювання.
	Мета: Ознайомити з специфікою організації та проведення водних подорожей. Зміст: особливості водного туризму; елементи річкової лоції; Суда для подорожі, техніка та тактика; перешкоди на річках, правила безпеки. Семінар: Водний туризм.	4	6 сем.				1У.3(1,2.).	Усне фронтальне опитування.
	Мета: Закріпити знання по темі водний туризм. Зміст: суд а для водного туризму їх види, спорядження туриста водника, техніка та тактика подорожі, безпека в подорожі. Практичні: Підготовка та проходження водної подорожі; техніка веслування.	4					1У.3(1,2.)	
16	Мета: навчитись техніці веслування підготовка до водної подорожі. Тема: Гірський туризм особливості організації.	10+8					1У.3(1,2, 48,49,52.)	Поточне оцінювання. Залік з 1 -но денної подорожі.

17	Мета: Ознайомити з специфікою подорожей в горах (гірських), їх організацією. Основні поняття: Спорядження в гірській подорожі, техніка та тактика руху на різних ділянках гірського рельєфу, переправа через гірські річки; небезпека в горах. Зміст: гірський туризм, особливості підготовки, подолання перешкод організація бівуаку, правила безпеки. Семінар: Гірський туризм.	2	7сем.	Визначення тур. районів для проведення гірських подорожей.	4	1У.1(1,2,3,7, 12.) 1У.2(8,9,13, 21,22,28,30, 31,32,41).	1У.3.(1,2.)	
	Мета: Закріпити теоретичні знання з теми гірський туризм. Зміст: Особливості подорожей в горах упорядження, техніка та тактика подолання перешкод, рух на різних ділянках гірського рельєфу.	4	7 сем.				1.3(1,2,)	Усне фронтальне опитування.
	Практичні: Навчитись використовувати спорядження (гірське); долати перешкоди, рухатись на різних ділянках гірського рельєфу.	10	7сем.				1У.3(1,2,3, 4,58,59).	Поточне оцінювання.
	Тема: Звіт про туристську подорож. Мета: ознайомити з методикою складання звіту. Основні поняття: Анотація, технічний опис, графік руху, картографічний матеріал, фотозвіт. Звіт: Умови проведення та суддівства заочної першості на кращу туристсько-краєзнавчу подорож; технічна складність та проходження маршруту; тактична складність та проходження маршруту; тактична побудова та	2	8 сем.	Зміст та структурні елементи звіту. Складання звіту.	20		1У.3(1,2).	

18.	виконання походу і краєзнавча робота; рекомендації та загальні положення до складання звіту. Семінар: Звіт про туристську подорож. Мета: засвоїти загальні положення, зміст та структуру письмового звіту. Зміст: титульний аркуш, анотація, довідкові відомості, технічний опис маршруту, картографічний матеріал, матеріали краєзнавчої роботи, маршрутні документи, фотозвіт.	4	8 сем.	Особливості навчальних програм туристських об'єднань міст та областей України.	20	1У.1(1,2,3 10,11,12).	1У.3(1,2, 60.).	Усне фронтальне опитування.
	Тема: Планування туристсько-краєзнавчої роботи в школі та роботи туристського гуртка. Мета: Ознайомити з основними положеннями планування. Зміст: основні документи планування; зміст, доступність та наглядність плану; розподіл учбового матеріалу; примірний план-конспект заняття.	2	8 сем.				1У.3(1,2,)	
	Семінар: Планування туристсько-краєзнавчої роботи. Мета: засвоїти основи планування туристсько-краєзнавчої роботи. Зміст: основні документи планування; розподіл навчального матеріалу; план-конспект заняття.	4	8 сем.				1У.3(1,2,61 , 62.).	
19.	Тема: Методика викладання туризму в школі. Мета: ознайомити з методикою викладання туризму в школі.	2	8 сем.	Теорія та методика викладання туризму.	22	1У(1,2,3,6,11, 12).	1У.3(1,2.)	Усне фронтальне опитування.

20	Зміст: навчальні програми; форми та методи навчання туризму; планування роботи; підготовка вчителя; матеріальне забезпечення; форми обліку та контролю. Семінар: Методика викладання туризму в школі. Мета: засвоїти методику викладання туризму у школі. Зміст: скласти навчальні програми, плани робіт, форми обліку та контролю, підготовка вчителя. Практичні: Опанувати прийомами та навчальними програмами з туризму, формами та методами навчання. Тема: Організація та проведення категорійної подорожі. Мета: Ознайомити з організацією та проведенням категорійної подорожі Основні поняття: траверс, вертикальні перила, жердини, маятник. Зміст: Особливості комплектації групи фізичної підготовки ,туристський досвід, психологічна сумісність учасників; роль лідера, використання страховки; самостраховки; орган. переправ; забезпечення безпеки. Семінар:. Організація та проведення катег. подорожей. Мета: оволодіти теоретичним матеріалом з теми "організація та проведення категор. подорожі.	4	8 сем.	Правила проведення подорожей з учнівською та студентською молоддю	22	1	У2(2,23,33 , 34).	1У3(1,2,63	Усне фронтальне опитування.
		20	8сем.						Поточне оцінювання.
		2	8 сем				1У1(1,2,3,5, 7,8,12,14,16. 17.).	1У3(1,2.)	
		6					1У2(5,6.7, 22,30,31,32.	1У3(1,2.)	Усне фронтальне опитування.

20	Зміст: Особливості комплектування групи, вибір маршруту, туристський досвід, психологічна сумісність, спорядження, забезпечення безпеки; склад, меншовки. Практичні: Підготовка та проходження категорійної подорожі.	20+ 56п					1У.3(1,2,15,20,30,32,45,65.).	Поточне оцінювання. Залік з 7-ми денної подорожі. Екзамен з курсу "Туризм та методика викладання.
----	---	------------	--	--	--	--	-------------------------------	--

4. Навчально - методичний матеріал з дисципліни.

4.1 Основна література.

1. Бардин К.Б. Азбука туризма. / К.Б. Бардин – М.: Просвещение, 1972. – 171с.
2. Берман А.Е. Юный турист./ А.Е. Берман - М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
3. Вахлас К.И. Спутник туриста./ К.И. Вахлас – К.: Здоровье, 1983. – 123 с.
4. Вербa И.А. Туристские краеведческие кружки в школе. / И.А. Вербa – М.. Просвещение, 1988. – 181 с.
5. Ганопольский В.И. Времена года, или Приглашение к путешествию. / В.И. Ганопольский – Минск: Полымя, 1981. – 123 с.
6. Ганопольский И.В. Туризм и спортивное ориентирование. / В.И. Ганопольский // Учебник для институтов и техникумов физкультуры. М.: ФиС, 1987. – 257 с.
7. Гранилыников Ю.В. Семейный туризм / Ю.В. Гранилыников – М.: ФиС, 1983. – 112 с.
8. Кодыш Э.Н. Соревнование туриста. Пешеходный туризм./ Э.Н. Кодыш – М.: ФиС, 1990. – 172 с.
9. Куприн А.М. Методика топографической подготовки. / А.М.Куприн – М.: Педагогика , 1975. – 105 с.
11. Курилова В.И. Туризм. Учебное пособие для педагогических институтов / В.И. Курилова – М.: Просвещение, 1988. – 214 с.
- 12 . Моргунов Б.П. Туризм / Б.П. Моргунов – М.: Просвещение, 1978. – 193 с.
15. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе / А.А. Остапец – М.: Педагогика, 1985. – 253 с.
16. Потресов А.С. Спутник юного туриста / А.С. Потресов – М., 1967.
17. Следопыт. Библиотека туриста. - М.: Просвещение, 1976. – 151 с.
18. Ганопольский В.И. Туризм и спортивное ориентирование / Учебник для институтов и техникумов физической культуры / В.И. Ганопольский – М.: Просвещение, 1987. – 231 с.

4.2. Додаткова література

1. Алешин В.М. Карта в спортивном ориентировании./ В.М. Алешин – М.: Просвещение, 1983. – 93 с.
2. Алешин В.М. Соревнования по спортивному ориентированию. / В.М. Алешин, Н.Н. Калиткин - М.: Просвещение, 1974. – 89 с.
3. Алешин В.М. Судейство соревнований по ориентированию на местности / В.М. Алешин, Е.И. Иванов, А. А. Колесников – М.: ФиС, 1970. – 87 с.
4. Бринк Й.Ю. Ателье туриста. / Й.Ю. Бринк, М.П. Бондарец – М.: ФиС, 1990. – 78 с.
5. Булгаков Л.А. Велосипедный туризм для всех./ Л.А. Булгаков – М.: ФиС, 1984. – 111 с.
6. Васильев И.В. В помощь организаторам и инструкторам туризма./ И.В. Васильев – М.: Просвещение, 1978. – 131 с.
7. Волков Н. Спортивные походы в горах. / Н. Волков – М.: ФиС, 1974. – 123 с.
8. Данилова Н.А. Климат и отдых в нашей стране./ Н.А. Данилова - М.: Мысль, 1980. – 153 с.
9. Данилова Н.А. Природа и наше здоровье. / Н.А. Данилова - М.: Мысль, 1977. – 78 с.
10. Елаховский С.Б. Спортивное ориентирование на лыжах./ С.Б. Елаховский – М.: ФиС, 1981. – 107 с.
11. Иванов Е.И. Начальная подготовка ориентировщика. / Е.И. Иванов - М.: ФиС, 1985. – 125 с.
12. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста . / А.А. Кострубов - М.: Медицина, 1988. – 164 с.
13. Куприн А.М. С картой и компасом. / А.Н. Куприн – М.: ФиС, 1981. – 133 с.
14. Куприн А.Н. Занимательная топография. / А.Н. Куприн – М.: ФиС, 1977. – 117 с.

15. Лосев А.С. Тренировка ориентировщиков-разрядников./ А.С. Лосев - М.: Просвещение, 1984. – 131 с.
16. Лукоянов П.И. Зимние спортивные походы / П.И. Лукоянов – М.: ФиС, 1988. – 145 с.
17. Мельчуков А.Е. В мире ориентиров / А.Е. Мельчуков – М.: ФиС, 1999. – 75 с.
18. Методические рекомендации по организации соревнований по технике водного туризма. / Под ред. Н.С. Борисова - М.: Просвещение, 1977. – 118 с.
19. Огородников В.И. Подготовка спортсменов ориентировщиков./ В.И. Огородников, А.И. Кирчо, Л.А. Крохин – М.: ФиС, 1978. – 95 с.
20. Пиратинский А.Е. Подготовка скалолаза./ А.Е. Пиратинский - М.: Просвещение, 2003. – 151 с.
21. Попчиковский В.Ю. Организация и проведение туристских походов./ В.Ю. Попчиковский – М.: ФиС, 1987. – 131 с.
22. Програми педагогічних університетів з краєзнавчого циклу дисциплін / Укл. В.В. Обозний. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 2008. – 321 с.
23. Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності: Зб. Наук.статей / За ред. А.Й Канської. – К.: ІЗМН, 1996. – 317 с.
24. Прус І.Т. Краєзнавча робота в школі / І.Т. Прус. – К.: Рад. школа, 1984. – 129 с.
25. Романько Р.В. Краеведение в системе вузовской подготовке будущего учителя литературы. – Дис ... канд.пед.наук : 13.00.01. / Р.В. Романько. – К. : 1992. – 187 с.
26. Серба Т.В. Ситуаційні задачі як метод навчання і контролю знань у гуртках спортивного туризму: навч. посіб. / Т.В.Серба. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. 178 с.
27. Скалій О.В. Основы туризма: навч. посіб. / О.В. Скалій. – Т.: Астон-прес,

2003. – 235 с.

28. Туристично-краєзнавча робота у вищому педагогічному навчальному закладі: навч. посіб. / О.В. Тімець, В.С. Серебрій, Ю.А. Грабовськеий, А.Л. Шипко. – Умань: Візаві, 2008. 387 с.

29. Федорченко В.К. Туристський словник-довідник / В.К. Федорченко, І.М. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. – 571 с.

4.3. ЗАСОБИ НАВЧАННЯ

1. Вивчення літературних джерел.
2. Опрацювання періодичних видань.
3. Загальнорозвиваючі вправи.
4. Підготовка місць занять.
5. Використання наочності.
6. Розробка дистанцій письмово.
7. Встановлення та складання намету.
8. Складання рюкзака.
9. Ремонт спорядження.
10. Розпалювання вогнища.
11. Підготовчі дії по забезпеченню приготування страви.
12. Приготування страви.
13. Прибирання місця проведення занять.
14. Користування компасом.
15. Користування компасом та картою.
16. Проходження дистанції « Заданий напрямок».
17. Проходження дистанції «Легенда», «Рух по азимуту».
18. Проходження дистанції «Лінія», «Маркірована траса».
19. Проходження одноденного туристського походу.
20. Складання кошторису витрат на проведення туристської подорожі.
21. В'язання туристських вузлів.

- 22.Засоби самостраховки.
- 23.Подолання технічного етапу «Навісна переправа через річку».
- 24.Подолання технічного етапу « Підйом по скельній ділянці або схилу».
- 25.По додання технічного етапу « Траверс скельної ділянки або схилу».
26. По додання технічного етапу « Спуск по вертикальних перилах».
27. По додання технічного етапу « Спуск по схилу».
- 28.Подолання технічного етапу «Переправа через річку по колоді».
- 29.Подолання технічного етапу « Рух по жердинах», « Рух по купинах».
- 30.Суддівство змагань.
31. Проходження 3-х денного туристського походу.
32. Подолання командою етапу « Навісна переправа через річку».
33. Подолання командою етапу « Підйом по схилу».
34. Подолання командою етапу « траверс схилу».
- 35.Засоби командної страховки.
36. Подолання командою етапу « Спуск по вертикальних перилах».
- 37.Подолання командою етапу « Переправа через річку по колоді».
- 38.Наведення перил на етапі « Переправа через річку по колоді.»
- 39.Подолання командою етапу « Жердини».
40. Подолання командою етапу « Маятник».
- 41.Наведення перил на етапі «Спуск по вертикальних перилах».
- 42.Наведення перил на етапі « Траверс схилу».
- 43.Наведення перил на етапі « Підйом по схилу».
- 44.Наведення перил на етапі « Навісна переправа через річку».
- 45.Участь у 7-ми денній туристській подорожі.
- 46.Їзда на велосипеді.
- 47.Проходження дистанції « Фігурне водіння».
- 48.Веслування на катамарані.
49. Проходження воріт.
- 50.Проходження « Короткої дистанції».
- 51.Участь у велосипедній туристській подорожі.

- 52. Участь у водній туристській подорожі.
- 53. Техніка руху на лижах.
- 54. Техніка подолання підйомів та спусків на лижах.
- 55. Техніка поворотів на лижах.
- 56. Техніка гальмування на лижах.
- 57. Способи транспортування потерпілого.
- 58. Користування льодорубом.
- 59. Рух на різних ділянках гірського рельєфу.
- 60. Написання та оформлення звіту про туристську подорож.
- 61. Скласти план - конспект заняття (туристсько-краєзнавчого).
- 62. Скласти план на рік туристсько-краєзнавчої роботи.
- 63. Скласти план розподілу навчального матеріалу з туризму на семестр в ЗОШ або для туристської шкільної секції.
- 64. Складання меню - розкладки 3-х денної подорожі.
- 65. Складання меню - розкладки 7-ми денної подорожі.

5. ВИМОГИ ДО РІВНЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА ПО СЕМЕСТРАХ

5.1. Вимоги до знань

1-2 семестри. Знати місце і значення туризму в системі фізичного виховання; особливості організації і проведення ступеневих подорожей; особливості організації та проведення пішохідних та лижних подорожей; особливості харчування в подорожі. Знати особливості топографічної підготовки; прийоми медичної допомоги.

3 семестр. Знати правила змагань з туристського багатоборства (пішохідний туризм); класифікацію; технічні етапи смуги перешкод; правила суддівства.

4 семестр. Знати методичні рекомендації щодо проходження етапів «Смуга перешкод» (індивідуальне проходження); методичні рекомендації щодо командного проходження етапів «Крос - походу» з самонаведенням та

зняттям перил.

5-6 семестри. Знати особливості організації та проведення велоподорожі; специфіку похідного спорядження велоподорожі; орієнтування у велоподорожі. Знати особливості організації та методику проведення водної подорожі; елементи річкової лоції; суда для водного туризму; особливості техніки і тактики водної подорожі.

7-8 семестри. Знати особливості організації та методику проведення гірської подорожі; особливості подорожі в горах; спорядження в гірському туризмі; можливу небезпеку в горах. Знати методику планування туристсько-краєзнавчої роботи в школі; організацію та методику проведення категорійної подорожі.

5.2. Вимоги до навичок і вмінь

1-2 семестри : оволодіти технікою встановлення та складання намету, складання рюкзака, технічне проходження дистанцій орієнтування: "Заданий напрямок", "Легенда", "Лінія", "Маркірована траса" та в'язання вузлів; обладнувати місця для приготування їжі, участь в одноденній подорожі.

3-4 семестри: оволодіти технікою наведення та подолання технічних етапів: " Навісна переправа", " Підйом по схилу", "Спуск по схилу", "Траверс схилу, " " Переправа через річку по колоді", " Крутопохила переправа"; виконати контрольні нормативи, участь у 3-х денній подорожі.

5 семестр: оволодіти технікою велотуризму, участь в одноденній велоподорожі.

6 семестр: оволодіти технікою водного туризму; участь в одноденній водній подорожі.

7-8 семестри: оволодіти технікою елементів гірського туризму; участь в категорійній пішохідній подорожі; виконання контрольних нормативів; оволодіти методикою планування туристсько-краєзнавчої роботи в школі та в гуртках.

ПЛАНИ

Семінарських занять з дисципліни « Туризм та методика викладання»

1 курс

1. Організація туристської подорожі (6 год.)

- 1.1. Цілі туристських подорожей.
- 1.2. Комплектування групи.
- 1.3. Вибір маршруту.
- 1.4. Туристське спорядження.
- 1.5. Розподіл обов'язків.
- 1.6. Туристська документація.
- 1.7. Правила проведення подорожей з учнівською та студентською молоддю України.
 - а) вимоги щодо формування туристських груп учнівської та студентської молоді;
 - б) обов'язки і права керівника та заступника туристської групи (подорожі) учнівської та студентської молоді;
 - в) обов'язки та права учасника туристської подорожі з учнівською та студентською молоддю;
 - г) оформлення маршрутної документації

2. Організація харчування в подорожі (2 год.)

- 2.1. Підготовка харчів до подорожі.
- 2.2. Транспортування продуктів та упаковка продуктів харчування.
- 2.3. Форми харчування в подорожі.
- 2.4. Складання меню - розкладки 1 - 3 - денної подорожі.

3. Пішохідний туризм (2 год)

- 3.1. Пішохідний туризм, як один із видів туризму.
- 3.2. Техніка та тактика пішохідного туризму.
- 3.3. Спорядження туриста пішохідника.
- 3.4. Організація ночівлі в подорожі.
- 3.5. Безпека в подорожі.

4. Лижний туризм (2 год.)

- 4.1. Особливості лижного туризму.
- 4.2. Спорядження туриста - лижника.
- 4.3. Організація зимового бівуака.
- 4.4. Безпека лижних походів.

5. Орієнтування на місцевості (2 год.).

- 5.1. Масштаби карт.
- 5.2. Визначення свого місцезнаходження.
- 5.3. Рух по азимуту.
- 5.4. Поновлення втраченого орієнтира.

6. Медична підготовка туриста (2.год.)

- 6.1. Профілактика травм та захворювань, гігієнічні правила туриста.
- 6.2. Можливі захворювання та травми , їх симптоми та ознаки.
- 6.3. Перша допомога потерпілому чи при захворюванні.
- 6.4. Склад медичної аптечки.

2 КУРС.

1 .Правила змагань з туристського багатоборства.(Т.Б) (2.год.).

- 1.1. Види змагань з ТБ .
- 1.2. Положення.
- 1.3. Заявки.
- 1.4. Суддівство.

2.Правила змагань з ТБ (пішохідний туризм). (2. год.)

- 2.1. Опис технічних етапів «Смути перешкод».
- 2.2. Особливості постановки дистанції «Крос-похід»
- 2.3. Елементи дистанції "Рятувальні роботи".
- 2.4. Зміст " Спеціальних завдань".

3. Штрафи за порушення техніки. (2 год.)

- 3.1. Група порушень, характер порушень, штрафи, бали.
- 3.2. Пояснення порушень.
- 3.3. Умови відсутності порушень.

3.4.Зміст приміток таблиці.

3.5.Можливі порушення на етапі.

4.Технічні етапи " Смуги перешкод". (2 год.)

4.1.Опис технічного етапу " Переправа через річку по колоді"
індивідуальне проходження.

4.2.Опис технічного етапу "Навісна переправа через річку"
індивідуальне проходження.

4.3. Опис технічного етапу " Підйом по скельній ділянці або схилу"
індивідуальне проходження.

4.4. Опис технічного етапу " Траверс схилу або скельної ділянки"
індивідуальне проходження.

4.5.Опис технічного етапу " Спуск по схилу".

4.6.Опис технічного етапу " Рух по жердинах " "Рух по купинах".

5. Технічні етапи " Крос - походу" з самонаведенням та зняттям перил. (2 год.).

5.1.Опис технічного етапу (командне подолання (К.П.) " Навісна переправа".

5.2.Опис технічного етапу " Підйом по схилу" К.П.

5.3.Опис технічного етапу " Траверс схилу" К.П.

5.4.Опис технічного етапу " Переправа через річку по колоді К.П.

5.5.Опис технічного етапу " Навісна переправа". К.П.

5.6.Опис технічного етапу " Жердини" К.П.

6. Організація та проведення ступеневих подорожей (2 год.).

6.1. Спорядження.

6.2.Складання графіку руху.

6.3.Складання меню - розкладки.

6.4.Кошторис.

6.5.Правила проведення туристських подорожей.

6.6.Комплектація групи.

6.7. Безпека подорожі.

3 курс

1. Велотуризм.

- 1.1. Специфіка подорожей на велосипеді (4 год.).
- 1.2. Правила дорожнього руху.
- 1.3. Велосипед для подорожі, його підготовка.
- 1.4. Техніка руху на велосипеді.
- 1.5. Тактика велопоходів.
- 1.6. Рух по різних дорогах.
- 1.7. Безпека велопоходів.
- 1.8. Спорядження в велопоході.

2. Водний туризм. (4 год.).

- 2.1. Специфіка подорожей на воді.
- 2.2. Суда для водного туризму.
- 2.3. Спорядження для подорожей на воді.
- 2.4. Техніка та тактика водної подорожі.
- 2.5. Річкова лодка.
- 2.6. Безпека подорожей.

4 курс

1. Гірський туризм.

- 1.1. Особливості подорожей в горах.
- 1.2. Спорядження в гірській подорожі.
- 1.3. Перешкоди на гірських маршрутах.
- 1.4. Небезпека на гірських маршрутах.
- 1.5. Рух по різних ділянках гірського рельєфу.
- 1.6. Переправа через гірські річки.

2. Звіт про туристську подорож. (4 год.).

- 2.1. Загальні положення.
- 2.2. Зміст та структурні елементи письмового звіту:
 - титульний аркуш;
 - анотація, зміст;

- довідкові відомості про подорож;
- відомості про район подорожі;
- технічний опис маршруту та графік руху;
- картографічний матеріал, фотографії;
- опис краєзнавчої роботи на маршруті;
- маршрутні документи;
- додатки, підсумки, рекомендації.

3. Планування туристсько-краєзнавчої роботи (4 год.).

3.1.Документи планування.

3.2.Розподіл навчального матеріалу.

3.3.3.План - конспект заняття.

4. Методика викладання туризму в школі (4 год.).

4.1.Навчальні програми.

4.2.Навчальні плани.

4.3.Форми обліку та контролю.

4.4.Методи навчання.

5. Організація та проведення категорійних подорожей (6 год.).

5.1.Особливості комплектування групи.

5.2.Вибір маршруту.

5.3.Туристський досвід.

5.4.Психологічна сумісність.

5.5.Спорядження.

5.6.Складання меню - розкладки на 7 - ми денну подорож.

5.7.Кошторис подорожі.

5.8.Правила проведення подорожей.

5.9.Безпека подорожі.

ПЛАНИ

Практичних занять з дисципліни «Туризм та методика викладання».

1 курс

Практичне заняття 1

1. Ознайомити з місцем проведення занять , технікою безпеки та правилами поведінки на туристському майданчику під час занять.
2. Ознайомити з способами розпалювання вогнищ.
3. Виконати дії по забезпеченню приготування їжі (обладнання кострового).

Практичне заняття 2

1. Навчитись складати та встановлювати намет.
2. Ознайомлення з особливостями суддівства.
3. Навчитись зав'язувати туристські вузли: " прямий", "зустрічний", "грейпвайн", "ткацький".

Практичне заняття 3

1. Навчитись складати рюкзак.
2. Самостійне встановлення та складання намету (на час).
3. Навчитись в'язати туристські вузли: "простий провідник", "шведський провідник", "подвійний провідник", "серединний провідник". Закріпити -"прямий", "зустрічний", "ткацький", "гріпвайн".

Практичне заняття 4

1. Самостійне складання рюкзака (на час).
2. Самостійне встановлення та складання намету (за контрольний час).
3. Навчитись в'язати туристські вузли: "академічний", "брамшкотовий", закріпити - "прямий", "Зустрічний", "ткацький", "грейпвайн", "простий провідник", "шведський провідник"," серединний провідник", "подвійний провідник".

Практичне заняття 5

1. Навчитись одягати й користуватись страхувальною системою.
2. Самостійне складання рюкзака (за контрольний час).

3. Навчитись в'язати туристські вузли: "стремено", "схоплюючий", "Булін", "удавку". Закріпити - "академічний", "брамшкотовий", "прямий", "Зустрічний", "грейпвайн", "ткацький", "простий провідник", "шведський провідник", "серединний провідник", "подвійний провідник" (на час).

Практичне заняття 6

1. Самостійне одягання страхувальної системи (на час).
2. Навчитись обладнувати кострове.
3. В'язання вивчених вузлів (на час).

Практичне заняття 7

1. Самостійне одягання страхувальної системи (контрольний час).
2. Обладнання кострового (на час).
3. В'язання вивчених вузлів (контрольний час).

Практичне заняття 8

1. Навчити техніці руху на лижах:
 - а) подолання підйомів та спусків;
 - б) техніка поворотів (на місці та при русі);
 - в) техніка гальмування;
 - г) лижні кроки.

Практичне заняття 9

1. Закріпити техніку руху на лижах, проходження лижної дистанції з використанням технічних навичок.

Практичне заняття 10

1. Навчитись користуватись компасом.
2. Навчитись користуватись компасом та картою.
3. Навчитись вимірювати відстані на карті та на місцевості.

Практичне заняття 11

1. Ознайомити з видом орієнтування "Заданий напрямок".
2. Навчити проходити дану дистанцію.
3. Пройти учбову дистанцію.

4. Виконати вправи на постановку та знаходження К.П.

Практичне заняття 12

1. Туристський одноденний пішохідний похід:

- закріплення навичок орієнтування на місцевості,
- обладнання та приготування їжі,
- виконання правил охорони природи,
- ознайомлення з пам'ятниками історії та культури.

2 курс

Практичне заняття 1

1. Повторити в'язання туристських вузлів (розучених).
2. Повторити одягання та використання страхувальної системи.
3. Навчитись в'язати туристські вузли: "бахмана", "карабінну петлю".

Практичне заняття 2

1. Навчити засобам самостраховки.
2. Навчити подоланню технічного етапу "Спуск по схилу".
3. Самостійне проходження технічного етапу.

Практичне заняття 3

1. Повторити засоби самостраховки.
2. Закріпити навички подолання технічного етапу "Спуск по схилу" (на час).
3. Навчити подоланню технічного етапу "Підйом по схилу".

Практичне заняття 4

1. Закріпити навички подолання технічного етапу "Підйом по схилу" (на час).
2. Навички подолання технічного етапу "Траверс схилу".

Практичне заняття 5

1. Закріпити навички подолання технічного етапу "Траверс схилу" (на час).
2. Навчити подоланню технічного етапу: "Рух по жердинах".

Практичне заняття 6

1. Закріпити навички подолання технічного етапу "Рух по жердинах" (на час).

2. Навчити подоланню технічного етапу " Рух по купинах ".

Практичне заняття 7

1. Закріпити навички подолання технічного етапу " Рух по купинах" (на час)
2. Навчити подоланню технічного етапу: "Навісна переправа через річку".

Практичне заняття 8

1. Закріпити навички подолання технічного етапу "Навісна переправа через річку" (на час).
1. Навчити подоланню технічного етапу " Маятник".

Практичне заняття 9

1. Закріпити навички подолання технічного етапу " Маятник" (на час).
2. Навчити подоланню технічного етапу "Колода".

Практичне заняття 10

1. Закріпити навички подолання технічного " Колода " (на час).
2. Навчити користуватись "альпенштоком" та "льодорубом".

Практичне заняття 11

1. Закріпити навички користування " альпенштоком", та "льодорубом".
2. Навчити засобам " командної страховки"

Практичне заняття 12

1. Навчити організовувати та виготовляти "Полістпастну систему".
1. Навчити подоланню командою технічного етапу "Навісна переправа через річку" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 13

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Навісна переправа через річку" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Спуск по вертикальних перилах" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 14

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Спуск по вертикальних перилах" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Підйом по схилу" з

самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 15

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Підйом по схилу" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Траверс схилу" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 16

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Траверс схилу" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Переправа через річку по колоді" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 17

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Переправа через річку по колоді" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Маятник" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 18

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Маятник" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити подоланню командою технічного етапу "Крутопохила переправа" з самонаведенням та зняттям перил.

Практичне заняття 19

1. Закріпити навички подолання командою технічного етапу "Крутопохила переправа" з самонаведенням та зняттям перил (на час).
2. Навчити способам транспортування потерпілого.

Практичне заняття 20

1. Закріпити способи транспортування та надання першої допомоги потерпілому.
2. Навчити транспортувати потерпілого через різні перешкоди.

Практичне заняття 21

1. Ознайомити з прийомами туристичного спорядження.
2. Складання кошторису 3-х денної подорожі.

Практичне заняття 22

1. Оформлення похідної документації.
2. Складання меню-розкладки для 3-х денної подорожі.

Практичне заняття 23

Туристський 3-х денний пішохідний похід.

- рух групи в пішому поході;
- крок, темп, інтервал протягом подорожі;
- подолання природних перешкод;
- техніка безпеки;
- техніка розбивання бівуака;
- приготування їжі.

ІІІ КУРС

Практичне заняття 1

1. Ознайомлення з типами велосипедів.
2. Підбір велосипеда (індивідуальний).

Практичне заняття 2

1. Підготовка велосипеда до занять.
2. Техніка гальмування.

Практичне заняття 3

1. Закріпити техніку гальмування.
2. Навчити перемиканню швидкостей.

Практичне заняття 4

1. Закріпити навички перемикання швидкостей.
2. Навчити техніки поворотів.

Практичне заняття 5

1. Закріпити навички з техніки поворотів.
2. Навчити техніки їзди в групі (попарно, на колесі) з використанням техніки гальмування, поворотів, перемикання швидкостей.

Практичне заняття 6

1. Ознайомити з елементами дистанції "Фігурне водіння".
2. Навчити проходженню дистанції "Фігурне водіння".

Практичне заняття 7

Велосипедна одноденна туристична подорож.

Практичне заняття 8

1. Ознайомити з технікою посадки та висадки з човна.
2. Навчити техніки відчалювання та причалювання до берега.

Практичне заняття 9

1. Закріпити навички відчалювання та причалювання до берега.
2. Навчити техніки веслування.

Практичне заняття 10

1. Закріпити техніку веслування.
2. Навчити техніки поворотів.

Практичне заняття 11

1. Закріпити техніку поворотів.
2. Ознайомити з технікою проходження "воріт".

Практичне заняття 12

1. Закріпити техніку проходження воріт.
2. Ознайомити з технікою проходження короткої дистанції.
3. Навчити проходженню короткої дистанції.

Практичне заняття 13

Водна одноденна туристська подорож.

ІУ КУРС

Практичне заняття 1

1. Закріпити навички користування льодорубом.
2. Навчити техніки руху по трав'яним схилам.

Практичне заняття 2

1. Закріпити навички техніки руху по трав'яним схилам.
2. Навчити техніки руху по моренам та висипам.

Практичне заняття 3

1. Закріпити техніку руху по моренам та висипам.
2. Навчити техніки руху по скелям.

Практичне заняття 4

1. Закріпити техніку руху по скелям.
2. Навчити техніки руху по льодовиках.

Практичне заняття 5

1. Закріпити техніку руху по льодовиках.
2. Навчити техніки руху по снігу та фірну.

Практичне заняття 6

Самостійне проведення занять з теми: "Туристське спорядження"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття.

Практичне заняття 7

Самостійне проведення занять з теми: "Туризм та безпека"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття.

Практичне заняття 8

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "спуск по схилу", "підйом по схилу".

Практичне заняття 9

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "траверс схилу".

Практичне заняття 10

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "маятник".

Практичне заняття 11

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "рух по жердинам", "рух по купинах".

Практичне заняття 12

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути спеціальні завдання: установка та складання намету.

Практичне заняття 13

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "навісна переправа через річку".

Практичне заняття 14

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття
- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "подолання річки по колоді".

Практичне заняття 15

Самостійне проведення занять з теми: "ТПТ (змагання)"

- підготовка місць занять;
- складання плану-конспекту заняття

- розглянути технічні етапи "смуги перешкод": "переправа через річку вброд".

Практичне заняття 16

1. Закріпити навички з встановлення намету.
2. Закріпити навички зі складання рюкзака.

Практичне заняття 17

1. Закріпити навички з розпалювання вогнища.
2. Закріпити навички з підготовки місця для приготування їжі та дії по забезпеченню приготування їжі.

Практичне заняття 18

1. Скласти меню розкладку на 7-ми денну подорож.
2. Скласти кошторис 7-ми денної подорожі.

Практичне заняття 19

1. Скласти маршрут 7-ми денної подорожі.
2. Скласти графік руху 7-ми денної подорожі.

Практичне заняття 20

1. Закріпити навички з техніки руху пішохідної подорожі.
2. Закріпити навички з техніки подолання перешкод.

Практичне заняття 21

Підготувати і оформити туристські документи для категорійної подорожі.

Практичне заняття 22

Туристський 7-ми денний пішохідний похід.

- закріплення практичних умінь та навичок з туристської техніки, тактики.

- організація похідного життя,
- краєзнавчі дослідження на маршруті,
- згуртовування студентського колективу.

Практичне заняття 23

1. Скласти звіт про туристську подорож;

- титульний аркуш,
- анотація,
- зміст.

Практичне заняття 24

1. Скласти звіт про туристську подорож ;

- довідкові відомості про подорож,
- відомості про район подорожі;
- технічний опис маршруту та графік руху.

Практичне заняття 25

1. Скласти звіт про туристську подорож;

- картографічний матеріал ;
- фото звіт;
- опис краєзнавчої роботи на маршруті.

Практичне заняття 26

1. скласти звіт про туристську подорож ;

- маршрутні документи ;
- джерела інформації;
- додатки , підпункти , рекомендації.

Завдання для самостійної роботи

№	Теми завдань	Семе стр	Годи ни
1	Вплив туристських подорожей на здоров'я людини. Збереження пам'яток історії, культури, природи в туристських подорожах .	I сем	2год
2.	Окремі спортивні маршрути України та сусідніх держав.	I сем	2год
3.	Обов'язки та права керівників та заступників туристських подорожей.	I сем	2год
4.	Робота та повноваження МКК, відмітки КРС.	I сем	2 год
5.	Облік витрат продуктів ,калорійність харчування.	I сем	2 год

6.	Склад ремонтного набору	I сем	4 год
7.	Саморобне спорядження лижника-туриста.	2 сем	6 год
8.	Розробка маршруту дистанції "Легенда".	2 сем	6 год
9.	Нетрадиційні методи лікування хвороб та травм.	2 сем	6 год
10	Розвиток фізичних здібностей туриста.	3 сем	16 г
11	Вивчення таблиці штрафів.	3 сем	10 г.
12	Розвиток фізичних здібностей туриста.	4 сем	8 год
13	Підготовка до подорожі.	4 сем	10 г.
14	Техніка руху на велосипеді по різних дорогам і в різних умовах	5 сем	10 годин
15	Визначення туристських районів для водної подорожі.	6 сем	10 г.
16	Визначення туристських районів для проведення гірських подорожей	7 сем	4 год
17	Зміст та структурні елементи звіту. Складання звіту.	8 сем	20 г.
18	Особливості навчальних програм туристських об'єднань міст та областей України	8 сем	20 г.
19	Теорія та методика викладання туризму	8 сем	22 г.
20	Правила проведення подорожей. Підготовка кат.походу.	8 сем	22 г.

Додатки

Додаток 1

ПОЛОЖЕННЯ

Про навчально-методичну лабораторію «ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ОЗДОРОВЧО-СПОРТИВНОЇ ТУРИСТСЬКОЇ І КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ»

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного
університету імені Григорія Сковороди

1. Загальні положення.

Навчально-методична лабораторія «Педагогічні основи оздоровчо-спортивної туристської і краєзнавчої роботи» (далі Лабораторія) є структурним підрозділом кафедри спортивних ігор, туризму і здорового способу життя інституту фізвиховання та природознавства Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

1. Лабораторія діє спільно з науково-методичним центром вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Науковим центром розвитку туризму в Україні, Державним комітетом України по туризму, Федерацією спортивного туризму в Україні, Київським інститутом туризму, економіки і права і створена з метою координації дій, пов'язаних з виконанням Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта. Україна ХХІ ст.», Закону України «Про туризм», Указів Президента України «Про цільову комплексну програму: «Фізичне виховання - здоров'я нації» (1998) та «Про заходи щодо розвитку особистості, захисту моралі, та формування здорового способу життя громадян» (1999), національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, Указу Президента України від 28 вересня 2004 р. №1148/2004.

1.1. Основна діяльність Лабораторії спрямована на створення і запровадження у вищих навчальних закладах регіону багатоступеневої

системи спортивного і оздоровчого туризму та краєзнавчої роботи в світлі підготовки майбутніх вчителів до організації і проведення активної туристської діяльності в шкільних і позашкільних закладах з метою формування і утвердження серед учнів здорового способу життя, виховання патріотизму і любові до рідного краю.

1.2. Лабораторія працює в межах Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди спільно з науково-методичним центром вищої освіти МОН України, Науковим центром розвитку туризму в Україні, Державним комітетом України по туризму та Федерацією спортивного туризму України відповідно до Положення МОН України про науково-дослідницьку роботу та діяльність наукових підрозділів вищих закладів освіти.

2. Мета роботи та функції Лабораторії.

Головна мета Лабораторії полягає у реалізації державної політики України в галузі туризму в світлі Закону України «Про туризм», формуванні у молоді здорового способу життя, розвитку спортивної майстерності зі спортивно-оздоровчого туризму.

2.1 Основні зусилля Лабораторії спрямовані на дослідження, впровадження та методичне забезпечення організації туристської і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі, а саме;

- ◆ розробка та впровадження багатоступеневої системи спортивного оздоровчого туризму, яка відповідає віковим групам студентів;
- ◆ вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду організації туристської і краєзнавчої роботи і поширення його в практику роботи вищих закладів освіти;
- ◆ розробка та апробація у вищих навчальних закладах навчальних програм спортивного та оздоровчого туризму і краєзнавчої роботи;
- ◆ створення умов для розвитку і зростання спортивної і організаторської туристичної майстерності в процесі організації багатоступеневої системи туристської і краєзнавчої роботи у вищому

навчальному закладі;

- ◆ залучення майбутніх вчителів до туристських видів діяльності, стимулювання розвитку їх майстерності з обраних видів туризму;
- ◆ перетворення навчально-виховного процесу під час туристського походу в соціальний простір самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення студентів;
- ◆ створення умов для глибоких краєзнавчих досліджень в рідному краї та районах проведення туристських походів і змагань;
- ◆ вироблення відповідального ставлення студентів до свого здоров'я шляхом удосконалення валеологічної освіти і розвитку у них потреби у здоровому способі життя;
- ◆ науково-методичне забезпечення організації і впровадження багатоступеневої туристської і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі;
- ◆ участь у міжнародних проектах по організації туристської роботи з різними категоріями населення.

2.2. Відповідно до визначених цілей і загальних питань Положення Лабораторії на неї покладаються такі функції:

- ◆ виконання наукових досліджень з професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів до організації і проведення туристсько-краєзнавчої роботи в сучасних типах шкіл і позашкільних закладах;
- ◆ виконання наукових досліджень з організації і впровадження багатоступеневої системи спортивного і оздоровчого туризму і краєзнавчої роботи у вищі навчальні заклади;
- ◆ програмно-нормативне та науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу під час удосконалення майстерності зі спортивно-оздоровчого туризму;
- ◆ розробка і експериментальна перевірка багатоступеневої системи туристської і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі;

- ♦ організацію туристської роботи, яка передбачає:

а) участь студентів з I по IV (V) курс в туристських походах різних категорій складності і отримання ними відповідних спортивних розрядів;

б) участь студентів з I по IV (V) курс в туристських семінарах, на яких завершують теоретично-практичну підготовку майбутні організатори і інструктори спортивно-оздоровчого туризму.

2.3. До функцій засідання Лабораторії входить:

- ♦ обговорення і затвердження планів роботи, напрямів наукової діяльності її членів;

♦ заслуховування звітів, наукових доповідей, поданих на науково-практичні конференції;

- ♦ організація науково-методичних семінарів з питань організації і впровадження багатоступеневої системи туристської і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі;

- ♦ затвердження рецензій та науково-дослідницьких завдань членам Лабораторії.

3. Види діяльності Лабораторії.

Лабораторія проводить наукові дослідження самостійно, але у контакті з МОН України, Науково-методичним центром вищої освіти МОН України, Державним комітетом України по туризму, Федерацією спортивного туризму України та головним управлінням освіти і науки Київської облдержадміністрації.

Наукові напрямки і порядок організації наукової діяльності затверджуються Науково-методичною радою Лабораторії та ректором університету.

3.1. Науково-дослідницька і навчально-методична діяльність:

- ♦ теоретико-методологічне обґрунтування багатоступеневої системи туристської і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі;

- ♦ розробка науково-методичних матеріалів з питань організації і

проведення туристської і краєзнавчої роботи;

- ◆ теоретична, методична і професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів до туристської і краєзнавчої роботи в сучасній школі і позашкільних закладах;

- ◆ розробка навчальних планів і програм з теоретичної і методичної перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів;

- ◆ проведення науково-практичних конференцій по ходу виконання дослідницько - експериментальної роботи.

3.2. Видавнича діяльність та інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу:

- ◆ участь у підготовці матеріалів спортивно-оздоровчої діяльності для висвітлення її в газеті «Краєзнавство. Географія. Туризм» та інших виданнях;

- ◆ видання науково-методичних посібників та збірок наукових праць за наслідками дослідницької і експериментальної роботи.

4. Обов'язки і права членів Лабораторії:

- ◆ брати участь в організації і роботі науково-практичних конференцій і семінарів з питань туризму і краєзнавства;

- ◆ брати участь в дослідницько-експериментальній діяльності, виконувати планові завдання;

- ◆ здійснювати консультативну допомогу органам народної освіти в організації і проведенні туристської спортивно-оздоровчої роботи, проведенні туристських змагань, семінарів та інше;

- ◆ здійснювати наукове співробітництво з Науково - методичним центром вищої освіти МОН України, Державним комітетом України по туризму, Науковим центром розвитку туризму в Україні, Федерацією спортивного туризму в Україні, Київським інститутом туризму, економіки і права.

Для здійснення своєї діяльності Лабораторії надається право:

- ◆ створювати творчі (проблемні) групи студентів, вчителів і викладачів інституту для проведення дослідницько-експериментальної роботи, співпраці у науково-методичному забезпеченні навчально-виховного

процесу з туризму і екскурсійної діяльності у відповідних закладах освіти;

- ◆ вносити свої пропозиції, розробляти і запроваджувати власні навчальні плани і програми та програми наукової діяльності;

- ◆ створити науково-методичну раду для колегіального вирішення питань діяльності Лабораторії.

5. Керівництво Лабораторією:

- ◆ керівництво Лабораторією здійснюється відповідно «Положення про навчально-методичну лабораторію»;

- ◆ Лабораторію очолює завідувач;

- ◆ завідувач Лабораторією здійснює керівництво у межах повноважень, самостійно вирішує усі питання її діяльності;

- ◆ завідувач Лабораторією має право репрезентувати Лабораторію в органах державного управління, державних установах та громадських організаціях.

6. Планування діяльності Лабораторії:

- ◆ науково-методична рада Лабораторії з участю усіх членів Лабораторії складає перспективний план наукової, практичної та експериментальної роботи, визначає етапи досліджень і проведення експериментів в організації і впровадженні багатоступеневої системи спортивно-оздоровчої туристської і краєзнавчої роботи;

- ◆ ректорат університету розглядає і затверджує перспективний і щорічний плани Лабораторії.

7. Фінансування Лабораторії:

- ◆ здійснюється за рахунок позабюджетних коштів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди та частково за кошти, виділені МОН України на проведення дослідження держбюджетних тем.

Додаток 2

ПРОГРАМА

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ НА 2010-2015 рр.

Концептуальні положення та основні напрямки дослідження.

1.1. Концептуальні положення.

Лабораторія ставить своєю метою реалізацію державної політики України у галузі туризму шляхом впровадження оздоровчо-спортивного туризму і краєзнавчої роботи в навчально-виховний процес та організацію експериментальних досліджень ефективності запровадженої діяльності.

Лабораторія вважає за доцільне організацію підготовки кадрів оздоровчо-спортивного туризму і краєзнавчої роботи у вищому навчальному закладі IV рівня акредитації на двох рівнях, а саме:

♦ початковий рівень, коли студенти 1-2 курсів навчаються за 300-годинною програмою, приймають участь в туристських походах 1 категорії складності, приймають участь як і керівники груп. Студентам може бути присвоєна кваліфікація учасника або керівника походу 1 категорії складності і вони можуть отримати звання "Організатор оздоровчо-спортивного туризму";

♦ базовий рівень, коли студенти 3-4 курсів навчаються за 560-годинною програмою, беруть участь в туристських походах 2-3 категорії складності та як керівник походу 2 категорії складності. Студентам може бути присвоєна кваліфікація учасника або керівника походів 2-3 категорії складності, а кращі - отримати звання "Інструктор оздоровчо-спортивного туризму".

Вдосконалення туристської майстерності та підвищення своєї кваліфікації відбуватиметься на теоретично -практичних семінарах: Спеціалізований рівень - 520 годин з отриманням звання "Старший інструктор спортивного туризму", і Вищий рівень - 520 годин з отриманням звання "Інструктор спортивного туризму міжнародного класу". Інші головні принципи підготовки туристських кадрів визначаються:

♦ за змістом навчальних програм - це обов'язковий, єдиний,

диференційований за видами туризму і рівнем об'єму знань, необхідний для якісної підготовки туристських кадрів;

♦ за механізмом випуску слухачів всіх рівнів навчання - це диференційована атестація кадрів, в основу якої покладено облік їх організаторських здібностей і спортивного досвіду;

♦ за формою навчання - забезпечення безперервного засвоєння програм різних рівнів і можливостей продовження наступної туристської і краєзнавчої освіти за програмами вищого рівня.

На 1-2 рівнях досліджується ефективність запропонованої багатоступеневої системи оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої роботи з метою вдосконалення її та рекомендації іншим вищим педагогічним закладам.

1.2. Основні напрями дослідження.

Дослідження та експериментальне навчання з туристської та краєзнавчої роботи повинно охопити з 1 по 4 (5) курси у вигляді обов'язкових теоретичних і практичних курсів згідно навчального плану оздоровчо-спортивного туризму і краєзнавчої роботи та добровільних, позааудиторних, для бажаючих підвищити туристсько-краєзнавчу підготовку.

Оздоровчо-спортивна туристська та краєзнавча робота здебільшого проводитиметься в рідному краї, що дасть змогу підготувати студентів до туристської роботи за місцем їх майбутнього вчителювання.

Одночасно з реалізацією оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої підготовки студентів досліджуватиметься можливість впровадження і підготовки екскурсоводів для проведення внутрішньо-обласних і внутрішньодержавних екскурсій та з іноземними екскурсантами з обов'язковим володінням іноземною мовою.

Теми дослідження

2.1. Проблеми професійно-туристської підготовки майбутніх учителів до організації і проведення оздоровчо-спортивної туристської роботи в сучасній школі та позашкільних закладах.

Виконавці: кафедра спортивних дисциплін і туризму - завідувач, кандидат педагогічних наук, доцент Закопайло С.А.; навчально-методична лабораторія - завідувач, кандидат педагогічних наук, доцент, почесний працівник туризму України Пангелов Б.П.

2.2. Проблеми історико-географічних досліджень в процесі спортивно-оздоровчої туристської діяльності студентів.

Виконавці: кафедра історії України - завідувач кафедрою, доктор історичних наук, професор Коцур В.П.; кафедра географії та методики навчання природничих дисциплін - кандидат педагогічних наук, професор Чернов Б.О.

3. Етапи дослідницько-експериментальної роботи

3.1. Діагностико-концептуальний (2010-2012)

- застосовуючи сучасні технології та анкетування абітурієнтів, проведення об'єктивних досліджень, спостережень бесід з першокурсниками вивчити стан організації оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої роботи в сучасній школі та позашкільних закладах;

- вивчити передовий педагогічний досвід вчителів загальноосвітніх шкіл та позашкільних закладів з питань та проведення оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої роботи;

- вивчити міжнародний досвід підготовки туристських кадрів, краєзнавчої підготовки майбутніх вчителів з метою корекції власних навчальних планів і програм;

- розробити основи лікарсько-педагогічного контролю оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої роботи.

3.2. Нормативно-правове забезпечення туристсько-краєзнавчої роботи.

Розробити:

- педагогічні основи організації і проведення оздоровчо-спортивної туристської та краєзнавчої роботи;
- навчальні програми відповідних курсів оздоровчо-спортивного туризму і краєзнавства;
- положення про Туристський студентський клуб;
- діагностичні картки професійного (туристсько-краєзнавчого) вдосконалення студентів від 2 до 4 (5) курсу;
- навчальний план і програму перепідготовки і підвищення кваліфікації вчителів з оздоровчо-спортивного туризму і краєзнавчої роботи.

3.3. Формуючий (2012 - 2013 рр.).

- апробація навчальних програм відповідних курсів оздоровчо-спортивного туризму та краєзнавства;
- поглиблення інтеграції навчально-виховного процесу з позааудиторною туристсько-краєзнавчою роботою;
- перевірка ефективності підготовки до професійної туристсько-краєзнавчої роботи майбутніх вчителів під час педагогічних практик у сучасній школі та позашкільних закладах;
- апробація програм перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів (запрошення кращих учителів до співробітництва).

3.4. Узагальнюючий (2014 - 2015 рр.).

- якісний аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи.
- Порівняльна характеристика результатів експерименту стосовно результатів аналогічних моделей у вищих навчальних закладах країни.
- Науковий звіт про наслідки дослідницько-експериментальної роботи.
- Написання підручників, методичних посібників, видання збірок наукових праць.
- Проведення науково-практичної конференції: "Оздоровчо-спортивний туризм і краєзнавча робота: проблеми, досвід, перспективи".

Перелік
визначних краєзнавчих, географічних,
етнографічних та історичних, об'єктів і
туристсько-краєзнавчих екскурсійних маршрутів

Київська область

м. Біла Церква

(Київська область, м. Біла Церква, бульвар 50-річчя
Перемоги, 90, Центр творчості дітей та юнацтва Київщини,
тел. (04464) 6-46-45)

Краєзнавчий музей

У музеї функціонують відділи природи, історії, етнографії. У залах музею проводяться тематичні виставки: "Відродження української культури в розмаїтті національних культур незалежної України", західноєвропейський живопис XVII - XIX ст., "На тих афганських рубежах." Пересувні виставки: "Історія та доля роду графів Браницьких", "Архітектурні пам'ятники Білоцерківщини", "Рідний край в роки Великої Вітчизняної війни 1941 -1945 років".

Дендропарк "Олександрія"

Архітектурно-садовий комплекс закладений графінею Олександрою Браницькою наприкінці XVIII - на початку XIX століття. Колекція парку налічує близько 1800 видів, різновидів та форм рослин. Пам'ятки архітектури: павільйон «Ротонда», «Руїни», Колонида «Луна», Китайський місток, джерело "Лев", скульптура Меркурія, резиденція Браницьких. У парку в різні часи зупинялися і проживали Григорій Державін, Олександр Пушкін, Тарас Шевченко, Адам Міцкевич.

Музей парку "Олександрія"

Експозиція музею налічує 15 мармурових скульптур (роботи італійських майстрів), портрети родини Браницьких -засновників парку, історія життя сім'ї Браницьких. портрети відомих людей, які відвідували парк, картини О.С. Пушкіна та Т.Г. Шевченка, зроблені із зерна. В музеї представлені також скульптури та картини місцевих художників, на яких зображено краєвиди парку, знахідки історичних розкопок, що велися на території парку, опудала звірів та птахів північного лісостепу України.

Костьол святого Іоанна Хрестителя

Будувався в 1789-1812 роках графом Браницьким як родинна усипальниця. Тут поховано сина графа Олександра, який трагічно загинув у юності. Нині в костьолі функціонує зал камерної та органної музики, а також постійно діюча виставка картин.

Церква святої Марії Магдалини

Споруджена на кошти графа Владислава Браницького в 1843 році. Біля церкви збереглося невеличке кладовище, де поховано прах дружини Олександри та її брата Миколи. Поряд зведено діючий жіночий монастир.

м. Бориспіль

(Київська область, м. Бориспіль, вул. Київський шлях,
89, тел. 8 (04495) 5-34-82).

Бориспільський державний історичний музей

Історія Бориспільського району з найдавніших часів, трипільська культура, скіфська культура, фрагмент діорами "Будівництво Летської божниці", експонується фрагмент половецької кам'яної баби, велика кількість зброї, знарядь праці, прикрас та речей домашнього вжитку, інтер'єр селянської хати, Бориспіль під час татарської навали, під час польського панування. Експозиції, присвячені Г. Сковороді, Т. Шевченку, В.Л. Лукашевичу, Шолом-Алейхму.

Бориспільський район, с. Сулимівка

(Київська область, М.Бориспіль, вул. Радянська, 8,
Будинок дитячої та юнацької творчості, тел. 8 (295) 5-36-16).

Сулимівський парк

В ХУІ ст. гетьман українського козацтва Іван Сулима заклав кам'яницю (церкву). В Україні залишилося всього кілька таких давніх церков. Будівництво церкви закінчилося у 1622 році. Біля церкви саджали дерева, з часом тут утворився парк площею 16.7 га. На території парку знаходиться скіфська кам'яна баба.

м. Вишгород

(Київська область, м. Вишгород, вул. Шкільна, 58,
тел, 8 (04496) 5-35-32, 5-41-79)

Історико-культурний заповідник

В експозиційних залах заповідника створено постійно діючу виставку за матеріалами археологічних розкопок "Давній Вишгород". У краєзнавчому відділі функціонує три експозиційні зали, де відвідувач може ознайомитися з історією Вишгорода та околиць з найдавніших часів. У залах розміщено значну частину фондів, археологічних і оглядових матеріалів, творів народно-вжиткового мистецтва, аміки, вишивки.

Вишгородський район с. Нові Петрівці

(Київська область, с. Нові Петрівці, Вишгородський район,
вул. Ватутіна, тел. 8(04496)4-51-93)

Державний музей-заповідник "Битва за Київ"

До комплексу входять: заповідна територія площею 8 гектарів, де збережено 650 метрів шляхів сполучення, бліндажі, командно-спостережні пункти командуючого 1-м Українським фронтом генерала армії М.Ф. Ватутіна та ін.; зразки бойової техніки часів війни; музей-

пам'ятник визволителям Києва; діорама "Битва за Київ. Лютізький плацдарм. 1943 рік"; меморіальний комплекс у центрі села Нові Петрівці; музей-діорама, у якому знаходяться експозиційні зали і експонується полотно діорами.

м. Кагарлик

(Київська область, м. Кагарлик, вул. Воровського, тел. 8 (04473) 6-09-83).

Кагарлицький парк

У 1793 р. Катерина II подарувала Кагарлицький маєток своєму статс-секретареві Трощанському. З двох боків маєтку стояла брама ручної ковки, оздоблена кільцевидним орнаментом, яка збереглася і до сьогодні. Привертає увагу альтанка, побудована за часів Катерини II. Парк був закладений як модель земної кулі в мініатюрі. Сюди приїжджали Микола Гоголь, Леся Українка, Василь Капніст. Площа парку - 32 га.

Київ - Біла Церква

(Центр творчості дітей та юнацтва Київщини,
тел 8 (04464) 6-46-45 Київська область, м. Біла Церква,
бульвар 50-річчя Перемоги, 90)

Краса врятує світ

Основні об'єкти маршруту: дендропарку „Олександрія”, пам'ятки історії та культури Білої Церкви. Тривалість екскурсійної подорожі - 10 годин.

Київ - Переяслав-Хмельницький

Славний край Переяславський

Основні об'єкти маршруту, музей під відкритим небом, музей колегіум Г.Сковороди, діорама „Штурм Києва”, музей рушників. Тривалість екскурсійної подорожі - 10 годин.

Обухівський район с. Трипілля

(Київська область, с Трипілля, Обухівський район,
вул. Героїв Трипілля, 12, тел. 8 (04472) 5-14-75, 3-32-99)

Обласний археологічний музей

Експозиція музею розповідає про історичні події, які відбувалися на території Київщини з часів палеоліту до кінця XVIII ст. У музеї представлені старожитності зарубинецької, черняхівської, київської, колочинської, лукарайковецької, волинцівської та роменської культур. Велику історичну цінність мають знахідки глинобитних будинків, кольоровий тонкий посуд, витончені статуетки, вироби з міді. До музейного комплексу входять: Дівич-гора, де знайдено городище, святилище та могильник зарубинецької культури (II ст. до нашої ери), знайдено кілька скарбів - монет візантійської та української княжої доби.

м. Переяслав-Хмельницький

(Київська область, м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Т.Шевченка, 8, тел.8(04467) 5-41-03).

Музей народної архітектури і побуту

Музей історико-етнографічного заповідника "Переяслав". Це один з перших музеїв не тільки в Україні, а й у колишньому Радянському Союзі, де зібрано архітектурні та побутові пам'ятки наших предків. Сучасна площа музею – 30 га. Центральне місце серед експонатів займають селянські двори з городами, садами та квітниками. Всього тут розмістилося 385 пам'яток народної архітектури та побуту ХУП - XII ст., 20 дворів з хатами та господарськими будівлями, 23 приміщення різних установ, майстерні, 20 тисяч витворів мистецтв, зібраних у лісостеповій зоні України.

Меморіальний музей Г.С. Сковороди

Вестибуль, бібліотека, клас колегіуму, де викладав Г.Сковорода, та його келія збережені в первісному вигляді. В одній з кімнат колегіуму відтворено

інтер'єр келії Г.Сковороди: тверде ліжко, застелене домотканим рядном, шафи з книгами, секретер, стілець, предмети домашнього вжитку (дерев'яні ложки, глиняні миски та глечики). В експозиції можна також побачити старовинні музичні інструменти XVIII ст.: скрипку, сопілку, бандуру, цимбали, ліру, на яких досконало грав поет.

м. Яготин

(Київська область, м. Яготин, вул. Незалежності, 114,

тел. 8(04475)5-56-03).

Державний історичний музей

Експозиція історичного музею розміщена в 14 залах. Створена унікальна живописна, скульптурна, графічна "Яготинська Шевченкіана". В залі "Т.Г. Шевченко і наш край" експонуються оригінальні речі, які тримав у руках поет, - реліквії музею. Музей має 7 залів: картинну галерею, музей освіти з виставковими павільйонами, археологічний музей, музей-садибу народної художниці України Катерини Білокур, краєзнавчий музей А.Г. Кравченка та краєзнавчий музей в селі Капустинці.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки України

24.03.2006 N237

Зареєстровано

в Міністерстві юстиції України

1 червня 2006 р. за N 660/12534

ПРАВИЛА

**проведення туристських подорожей з учнівською
та студентською молоддю України**

1. Загальні положення

1.1. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (далі - туристські подорожі) розроблені з метою збереження життя і здоров'я учнівської та студентської молоді під час проведення навчальними закладами, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, навчально-виховної роботи з туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти.

1.2. Навчальні заклади під час підготовки та проведення туристських подорожей керуються Положенням про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 16.05.2005 N 295 (з0601~05), зареєстрованим Міністерством юстиції України 01.06.2005 за N 601/10881, Єдиною спортивною класифікацією України з видів спорту, що не входять до програми Олімпійських ігор, а також цими Правилами.

1.3. Дія цих Правил поширюється на навчальні заклади, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, та органи управління освітою, що організовують проведення туристських подорожей.

1.4. Туристські подорожі проводяться шляхом формування туристських груп у різноманітних організаційних формах: екскурсії, експедиції, походи.

Екскурсія - це колективне відвідування учнівською та студентською молоддю визначних місць з освітньою, навчально-виховною, науковою чи розважальною метою.

Експедиція - це подорож, яка проводиться з учнівською та студентською молоддю з метою вивчення історії рідного краю, довкілля, явищ соціального життя, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів та їх дослідження з використанням технічних засобів пересування або ж без них. Під час проведення експедиції можливе подолання природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо).

Походи - це подорож організованої групи учнівської та студентської молоді з використанням активних форм пересування за визначеним маршрутом, під час проходження якого можливе подолання природних перешкод: перевалів, порогів, печер тощо різних категорій та ступенів складності (далі - туристсько-спортивні походи).

1.5. Експедиції в залежності від мети та напряму роботи можуть бути краєзнавчі, наукові тощо.

Ділянки маршрутів експедицій, що відповідають вимогам до туристсько-спортивних походів з певного виду туризму або ж під час проходження яких долаються локальні перешкоди, характерні для походів, розглядаються як маршрути з активними способами пересування. Категорія складності для таких маршрутів установлюється, як і для туристсько-спортивних походів.

Туристський досвід і вік керівників, заступників керівників та учасників експедицій без активних способів пересування повинні відповідати вимогам. Порядок оформлення документів і випуск групи на маршрут з активними способами пересування відбуваються за тих самих умов, що й для походів відповідної складності.

1.6. Туристсько-спортивні походи поділяються за видами туризму і рівнем складності.

За видами туризму походи поділяються на пішохідні, лижні, гірські, водні, велосипедні, спелеологічні, автомобільні, мотоциклетні, вітрильні. Можливе проведення комбінованих походів з елементами різних видів туризму.

За рівнем складності туристсько-спортивні походи поділяються в залежності від технічної складності, кількості природних перешкод, протяжності, тривалості на категорійні - з I до VI категорії складності та некатегорійні.

Категорія складності туристсько-спортивного походу визначається відповідно до основних нормативів туристсько-спортивних походів, та чинними Правилами змагань зі спортивного туризму.

До некатегорійних туристсько-спортивних походів належать походи, що мають складність, протяжність і тривалість, меншу від установленої для маршрутів I категорії складності.

1.7. Тривалість туристсько-спортивних походів повинна бути компактною за часом і визначається з урахуванням основних нормативів. У разі збільшення протяжності маршруту, кількості та складності локальних перешкод, проведення краєзнавчої роботи, а також за рахунок днів, потрібних для проведення розвідки маршруту та резервного часу в разі негоди, тривалість походу може бути збільшена. Розриви між окремими частинами походу більше 3 днів не допускаються.

Збільшення тривалості походів за рахунок днів для проведення краєзнавчої роботи на маршруті допускається лише для походів, складність яких не перевищує II категорію.

1.8. Експедиції та туристсько-спортивні походи в залежності від території проведення поділяються на місцеві та дальні.

До місцевих належать експедиції та туристсько-спортивні походи, що проводяться в межах Автономної Республіки Крим або області. Допускається

вихід у сусідні території, якщо це обумовлено адміністративно-територіальним розташуванням навчального закладу, який здійснює подорож, фізико-географічними особливостями місцевості та логічністю побудови маршруту.

Усі інші експедиції та туристсько-спортивні походи вважаються дальніми.

1.9. Категорійні, дальні ступеневі туристсько-спортивні походи, а також місцеві ступеневі походи 2-3 ступенів складності проводяться за умови розгляду маршрутних документів у туристській маршрутно-кваліфікаційній комісії навчальних закладів системи Міністерства освіти і науки України (далі - МКК), що мають відповідні повноваження, та позитивного висновку.

Для місцевих некатегорійних походів тривалістю до 4 днів включно, у яких не передбачається подолання категорійних перешкод, а також екскурсій отримання позитивного висновку МКК не потрібне.

1.10. Туристські групи учнівської та студентської молоді (далі - туристські групи), які використовують для руху автомобільні дороги та вулиці, судноплавні водні шляхи, території заповідників, заказників, національних парків, прикордонну зону тощо, зобов'язані діяти у відповідності до вимог, що визначають порядок користування цими шляхами та перебування на зазначених територіях.

1.11. Під час проведення експедицій і туристсько-спортивних походів з учнівською та студентською молоддю забороняється безпідставний поділ груп на підгрупи.

Як правило, поділ групи на підгрупи здійснюється у разі потреби проведення розвідки окремих ділянок маршруту; організації базового табору, проміжних пунктів зберігання продуктів харчування та спорядження; проведення радіальних виходів на маршруті з поверненням до початкового пункту виходу; виникнення та ліквідація наслідків аварійної ситуації, потреби надання допомоги іншим туристським групам або окремим громадянам.

2. Повноваження адміністрації навчальних закладів, яка здійснює туристські подорожі

2.1. Адміністрація навчальних закладів, які здійснюють туристські подорожі, приймає рішення про їх проведення самостійно без погодження з органами державного управління освітою та несе відповідальність за підготовку, успішне проведення туристських подорожей, їх педагогічну доцільність та результативність.

2.2. У разі прийняття рішення про проведення туристської подорожі адміністрація навчального закладу зобов'язана:

2.2.1. Сприяти успішній роботі туристської групи з підготовки та проведення подорожі, систематично контролювати хід її підготовки.

2.2.2. Видати наказ про проведення туристської подорожі, у якому: визначити мету, район, термін проведення, категорію, ступінь складності експедиції або туристсько-спортивного походу; призначити керівника туристської групи та його заступника (заступників, помічника, помічників); обумовити відповідальність керівника та його заступника за збереження життя і здоров'я учасників протягом усього часу подорожі; затвердити персональний склад учасників, маршрут та план проведення подорожі; визначити, у разі потреби, порядок дій керівника групи при плановому поділі групи на підгрупи, а також кандидатури керівників підгруп, їх заступників (помічників).

Для місцевих експедицій з активними способами пересування і туристсько-спортивних походів тривалістю більше 4 днів, дальніх походів та відповідних експедицій з активними способами пересування наказ видається після отримання позитивного висновку МКК.

2.2.3. Провести інструктаж керівника туристської групи та його заступника (заступників) з питань охорони праці та техніки безпеки під час подорожі з дітьми згідно з вимогами Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від

01.08.2001 N 563 (z0969-01), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за N 969/6160, з обов'язковою реєстрацією в журналі встановленого зразка.

2.2.4. Після отримання висновку МКК про можливість проведення туристської подорожі видати керівнику підписані і завірені печаткою: наказ про проведення туристської подорожі, посвідчення про відрядження керівника та його заступника, а також завірити печаткою закладу туристські маршрутні документи групи: маршрутний лист - для некатегорійних туристсько-спортивних походів, маршрутну книжку - для категорійних походів.

2.2.5. Контролювати відправлення керівником туристської групи повідомлення, до відповідної аварійно-рятувальної служби, яка обслуговує територію, де проводиться експедиція або туристсько-спортивний похід, не пізніше ніж за 10 днів до виїзду групи на маршрут (за наявності рекомендації МКК) і вести контроль за дотриманням групою термінів проходження маршруту.

2.2.6. У разі порушення туристською групою встановлених контрольних термінів проходження маршруту терміново встановити зв'язок з територіальними органами управління освітою та відповідною аварійно-рятувальною службою для з'ясування місцезнаходження групи та надання їй, при потребі, допомоги.

2.2.7. Після завершення туристської подорожі заслухати повідомлення керівника туристської групи та його заступника на педагогічній раді, розмістити кращі матеріали, зібрані під час подорожі, у навчальних кабінетах, музеях, на виставках, оформити відповідні документи на присвоєння спортивних розрядів учасникам походів, результати діяльності керівників урахувати при їх атестації та заохоченні.

3. Вимоги до формування туристських груп та учасників туристсько-спортивних походів

3.1. Туристські групи формуються з числа учнів загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних і студентів вищих навчальних закладів, які об'єднуються на добровільних засадах за спільними інтересами, мають відповідний туристський досвід і підготовку для участі в запланованій туристській подорожі.

Досвід та вік учасників екскурсій, експедицій і походів, керівників, їх заступників мають відповідати вимогам.

До участі в категорійних і ступеневих туристсько-спортивних походах та експедиціях з активними способами пересування допускаються, як виняток, учні віком, меншим на рік від дозволеного, у разі отримання ними теоретичної та практичної підготовки протягом року на заняттях у туристських гуртках навчальних закладів та за наявності медичного дозволу.

Учасники експедицій і некатегорійних туристсько-спортивних походів з активними способами пересування, що включають елементи категорійних походів, а також категорійних походів, що включають елементи походів більш високих категорій, повинні відповідати вимогам до учасників і керівників походів вищих категорій складності, елементи яких включені в дану подорож.

3.2. Якщо в експедиції бо туристсько-спортивному поході беруть участь 3 або більше туристських груп із загальною кількістю не менше 30 учнів або студентів (для походів II - VI категорій складності - не менше 20) і їх маршрути та графіки руху в цілому збігаються, то можливе покладання загального керівництва цими групами на спеціально призначеного старшого керівника. У цьому разі всім керівникам зараховується досвід керівництва подорожжю.

В експедиціях і туристсько-спортивних походах можуть брати участь альпіністи, які мають відповідний технічний та експедиційний досвід, достатній, за висновками МКК, для проходження маршруту.

3.3. При проведенні екскурсій (крім автобусних) з учнівською та студентською молоддю в межах населеного пункту, де проживають або навчаються екскурсанти, призначення заступника керівника туристської групи не є обов'язковим.

При проведенні екскурсій з учнівською молоддю (крім автобусних) та із студентською молоддю на будь-яких видах транспорту, пов'язаних з виїздом за межі населеного пункту, де проживають або навчаються екскурсанти, керівний склад туристської групи комплектується відповідно до вимог, що висуваються до складу керівників місцевих некатегорійних походів.

При проведенні автобусних екскурсій керівний склад туристської групи комплектується згідно з вимогами Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.97 N 176 (176-97-п) (із змінами).

3.4. Кількісний склад туристської групи, яка бере участь у туристській подорожі, визначається керівником групи спільно з адміністрацією навчального закладу з урахуванням вимог.

При проведенні автобусних екскурсій кількісний склад екскурсійної групи визначається з урахуванням кількості місць для сидіння в автобусі.

3.5. Учасники комбінованих туристсько-спортивних походів, що включають ділянки маршруту з різних видів туризму, повинні мати відповідний туристський досвід для проходження таких ділянок.

3.6. Учасники туристсько-спортивних походів, що проводяться в міжсезоння (час з несприятливими для даного виду туризму природними умовами), повинні мати відповідний туристський досвід участі в таких походах або в походах тієї самої категорії складності, що проводяться в звичайних умовах.

3.7. Учасники туристсько-спортивних походів, у яких передбачається проходження класифікованих локальних перешкод, повинні мати відповідну підготовку та досвід проходження таких самих локальних перешкод,

складність яких на півкатегорію нижче максимальної у запланованому поході (для водного та спелеотуризму - на категорію). Одна третина учасників таких походів (крім походів IV-VI категорій складності) можуть мати досвід проходження таких самих локальних перешкод на дві півкатегорії складності нижче.

3.8. Учасниками туристсько-спортивних походів II-VI категорій складності можуть бути учні та студенти відповідного віку, які мають досвід участі в походах на одну категорію складності нижче заявленого в будь-якому виді туризму, якщо вони мають досвід подолання локальних перешкод, характерних для цього маршруту, на одну півкатегорію нижче.

3.9. До участі в туристсько-спортивних походах I і II категорій складності допускаються учні віком менше за визначений в основних вимогах до віку та кількісного складу учасників туристських походів, але не більше 20 відсотків від загальної чисельності туристської групи, які беруть участь у поході зі своїми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами, що несуть за них повну відповідальність. Туристський досвід їм зараховується лише з віку, зазначеного в основних вимогах до віку та кількісного складу учасників туристських походів.

У походах III - V категорій складності одну третину членів групи можуть становити туристи з досвідом участі в походах на дві категорії складності нижче, у походах II категорії складності - з досвідом участі в походах 3 ступеня складності. При цьому дві третини учасників повинні мати відповідні туристський досвід і вік.

У походах вище III категорії складності при поділі групи в кожній підгрупі (екіпажі, штурмові групи тощо) можуть бути учасники віком старше 18 років з відповідним туристським досвідом.

3.10. Учасники водних походів I-III категорій складності повинні мати відповідний досвід походів у будь-якому класі плавальних засобів, а починаючи з IV категорії складності, у тому самому класі плавальних засобів або на байдарці.

3.11. Учасники лижних категорійних походів повинні мати досвід організації ночівель у зимових умовах (досвід "холодних" ночівель) і вміти надавати долікарську допомогу при простудних захворюваннях та обмороженнях.

3.12. Для участі в спелеопоходах допускаються учасники:

у спелеопоходах I категорії складності: у горизонтальних необводнених печерах - з 13 років, у вертикальних печерах - з 14 років;

у спелеопоходах II категорії складності: у горизонтальних - з 14 років, у вертикальних - з 15 років;

у спелеопоходах III категорії складності: у горизонтальних - з 15 років, у вертикальних - з 16 років.

Проходження печер, у яких передбачається застосування апаратів для автономного дихання, дозволяється учасникам походів старше 18 років. Учасники та керівники таких походів повинні мати посвідчення плавця-підводника.

Тимчасовий поділ туристської групи, яка здійснює спелеопохід будь-якої категорії складності, на підгрупи допускається тільки при роботі в одній печері, цьому разі кожна підгрупа повинна очолюватись керівником або його заступником і мати комплект життєзабезпечення, розрахований на непередбачені обставини в печері, не менше ніж на 2 доби.

При проходженні вертикальних печер, починаючи з II категорії складності, та горизонтальних печер, починаючи з III категорії складності, у групі повинно бути не менше одного керівника або його заступника на чотирьох учасників.

3.13. Учасники категорійних походів з будь-якого виду туризму, а також учасники ступеневих водних походів повинні вміти плавати.

3.14. Учасники туристсько-спортивних походів, у яких використовуються технічні засоби пересування (автотуризм, мотоциклетний туризм), повинні мати відповідний досвід участі в походах на таких самих засобах пересування.

4. Вимоги до керівника туристської групи

4.1. Керівник, його заступник (заступники) туристської групи призначаються адміністрацією навчального закладу, який здійснює подорож.

Заступником керівника експедиції або походу призначається особа віком старше 18 років. Досвід заступника керівника повинен відповідати вимогам, які висуваються до досвіду учасників. Керівник і його заступник (заступники) повинні мати знання і навички з надання першої долікарської допомоги. Кількість заступників керівника визначається навчальним закладом, який здійснює туристські подорожі.

4.2. При проведенні місцевих експедицій та походів нижче 2 ступеня складності адміністрація навчального закладу, який здійснює подорож, за згодою керівника туристської групи та за умови забезпечення безпеки учасників замість заступника керівника може призначити помічника керівника (помічників) з числа учнів (для груп учнівської молоді) або студентів (для груп студентської молоді), які мають досвід участі в таких самих подорожах.

4.3. У разі проведення походів II - VI категорій складності керівник повинен мати досвід участі в поході тієї самої категорії складності в будь-якому виді туризму, а також досвід керівництва походом на одну категорію складності нижче у будь-якому виді туризму і при цьому повинен мати досвід участі та керівництва в подоланні локальних перешкод, характерних для заявленого походу, тієї самої категорії складності або на одну пів категорію складності нижче.

4.4. У разі проведення некатегорійних туристсько-спортивних походів та експедицій з активними способами пересування, що включають елементи категорійних походів, а також категорійних походів, що включають елементи більш високих категорійних походів, керівник повинен відповідати вимогам до керівників походів вищих категорій складності, елементи яких включені в дану подорож.

4.5. У разі проведення ступеневих водних походів і категорійного з

будь-якого виду туризму керівник повинен вміти плавати та мати відповідний досвід участі і керівництва в тих самих класах плавальних засобів, що й у запланованому поході.

4.6. У разі проведення туристсько-спортивного походу в період міжсезоння керівник повинен мати досвід керівництва походом, що проводився в такий час - час з несприятливими для даного виду туризму природними умовами, або походом тієї самої категорії складності, який здійснений у звичайних умовах.

4.7. У разі проведення некатегорійного походу, у якому передбачається проходження класифікованих локальних перешкод, керівник туристської групи повинен мати досвід проходження локальних перешкод такої самої категорії складності та керівництва проходженням на півкатегорії (для водного та спелеотуризму - на категорію) складності нижче від максимальної для заявленого походу.

4.8. У разі проведення комбінованих походів керівник туристської групи повинен мати відповідний досвід для проходження ділянок, що включені в маршрут комбінованих походів.

4.9. У разі проведення лижних походів керівник повинен мати досвід організації ночівель у зимових умовах (досвід "холодних" ночівель) та вміти надавати долі карську допомогу при простудних захворюваннях та обмороженнях.

4.10. У разі використання під час проведення туристсько-спортивного походу технічних засобів пересування (автотуризм, мотоциклетний туризм) керівник повинен мати відповідний досвід керівництва або участі в походах на таких самих засобах пересування.

4.11. Якщо під час проведення спелеопоходу передбачається проходження печер із застосуванням апаратів для автономного дихання, керівник повинен мати посвідчення плавця-підводника та досвід роботи у сифонах.

5. Обов'язки і права керівника та заступника керівника туристської групи

5.1. Керівник туристської групи та його заступник (заступники) несуть відповідальність за життя, здоров'я учасників подорожі відповідно до законодавства, а також за виконання плану заходів, зміст оздоровчої, виховної і пізнавальної роботи, правил протипожежної безпеки, охорони природи, пам'яток історії і культури тощо.

5.2. Керівник туристської групи та його заступник (заступники) зобов'язані:

5.2.1. При підготовці та проведенні будь-яких туристських подорожей:

- забезпечити підбір учасників подорожі відповідного віку та туристського досвіду;
- ознайомити учасників подорожі з цими Правилами;
- провести цільовий інструктаж учасників, помічників керівника з питань охорони праці та техніки безпеки під час подорожі з учнями та студентами згідно з вимогами Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 N 563 (z0969-01), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 за N 969/6160, з обов'язковою реєстрацією в журналі встановленого зразка, сприяти страхуванню учасників туристської подорожі;
- отримати необхідну документацію та дозволи на проведення туристської подорожі;
- провести збори батьків учасників туристської подорожі (для подорожей учнів та студентів віком до 18 років);
- забезпечити під час подорожі дотримання учасниками належного громадського порядку, санітарно-гігієнічних норм, виконання Правил дорожнього руху (1306-2001-п), правил пожежної безпеки (z 1410-04

), використання туристського спорядження, а також інших правил безпеки життєдіяльності.

5.2.2. При підготовці туристських подорожей з активними способами пересування:

- до початку проведення туристської подорожі проконтролювати проходження медичного огляду всіма її учасниками;
- при підборі групи врахувати туристську кваліфікацію учасників, їх фізичну, технічну та спеціальну підготовку, а також психологічну сумісність;
- розробити план підготовки подорожі і розподілити між учасниками обов'язки згідно з цим планом, ознайомити учасників подорожі з їх правами та обов'язками;
- організувати всебічну підготовку учасників подорожі, перевірити необхідні знання, уміння та навички, у т.ч. і вміння плавати, надавати долікарську допомогу та використовувати туристське спорядження, організувати необхідні тренування групи;
- провести запобіжне інформування учасників подорожі про фактори ризику в запланованій подорожі і про відповідні заходи щодо запобігання травматизму;
- разом з учасниками всебічно ознайомитись з районом подорожі, розробити раціональні основний та запасний варіанти маршруту подорожі та вивчити їх складні ділянки, способи та засоби їх подолання, а також аварійні варіанти виходу з маршруту;
- підготувати відповідний картографічний матеріал, розробити план та графік подорожі, визначити контрольні пункти та терміни проходження маршруту, заходи з техніки безпеки, ознайомити з цими матеріалами учасників подорожі;
- при потребі отримати консультації щодо маршруту в МКК або

інших установах та організаціях;

- узгодити з адміністрацією навчального закладу, що проводить туристську подорож, та МКК порядок дій при планових (у разі потреби) поділах групи на підгрупи, а також кандидатури керівників, заступників керівників (помічників) підгруп, туристська кваліфікація яких відповідає вимогам, викладених у розділі 4 цих Правил;

- організувати підбір та підготовку якісного групового та індивідуального спорядження, у т.ч. і спорядження для страховки, з урахуванням вимог техніки безпеки та специфічних особливостей конкретної подорожі (району подорожі, виду туризму, категорії (ступеня) складності походу, часу проведення подорожі тощо);

- організувати підготовку та підбір продуктів харчування, складання кошторису витрат, з'ясувати можливості поповнення запасу продуктів на маршруті;

- одержати, у разі потреби, дозвіл на відвідування району з обмеженим доступом (заповідники, заказники тощо);

- оформити в установленому порядку маршрутні документи;

- розробити лан дослідницької, краєзнавчої, природоохоронної роботи та інших заходів на маршруті, якщо такі заплановано проводити;

- направити до відповідної аварійно-рятувальної служби повідомлення (за наявності рекомендації МКК), не пізніше ніж за 10 днів до початку маршруту з активними способами пересування. Якщо маршрут проходить територією, що обслуговується декількома підрозділами, -направити повідомлення в кожний з них;

- у разі потреби зміни маршруту, складу групи, термінів проведення або інших записів у маршрутних документах до від'їзду групи в подорож погодити ці зміни з адміністрацією навчального закладу, який здійснює подорож, та МКК, що дала позитивний висновок про можливість проведення подорожі, і повідомити про це аварійно-рятувальну службу, яка

zareestruvala grupu.

5.2.3. Під час проведення туристських подорожей з активними способами пересування керівнику та його заступнику необхідно:

- дотримуватися затвердженого маршруту, робити, у міру можливості, відмітки в маршрутних книжках і маршрутних листах про проходження маршруту;
- дотримуватися рекомендацій і вказівок МКК та відповідної аварійно-рятувальної служби;
- забезпечити дотримання учасниками правил використання туристського спорядження, у т.ч. для страховки;
- повідомляти телеграмою навчальний заклад, який здійснює подорож, а також відповідну МКК та відповідну аварійно-рятувальну службу про початок та закінчення подорожі, а також про проходження групою контрольних пунктів;
- у разі зміни маршруту або складу групи за будь-яких обставин після виїзду в подорож повідомити про це при першій нагоді адміністрацію навчального закладу, який здійснює подорож, відповідну МКК та відповідну аварійно-рятувальну службу;
- уживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки учасників подорожі: зміна маршруту, припинення подорожі у зв'язку з виникненням небезпечних природних явищ та з інших обставин, а також у разі потреби надання допомоги потерпілому; при цьому ускладнення маршруту допускається тільки у виняткових випадках і не дає підстави для підвищення залікової категорії складності походу;
- не допускати безпідставного поділу групи, відставання від групи окремих учасників, а також від'їзду окремих членів групи без супроводу одного із заступників керівника (від'їзд одного чи декількох учасників можливий лише за умови, що в групі два або більше заступників керівника);

- у разі поділу групи призначити керівника підгрупі з числа своїх заступників та їх помічників (можливе призначення помічників керівника підгрупи з числа найбільш досвідчених учасників - учнів, студентів), що мають відповідний рівень туристської кваліфікації з урахуванням вимог, викладених у цих Правилах;
- при аварійній ситуації (раптовому виникненні умов, що загрожують життю та здоров'ю учасників подорожі) ужити заходів щодо збереження життя та здоров'я учасників, виходячи з конкретної ситуації та реальної наявності сил та засобів для ліквідації аварії;
- при будь-якому поділі групи визначити підгрупам завдання для виконання, контрольні терміни, порядок дій і зв'язок;
- у разі нещасного випадку керівник туристської групи зобов'язаний: терміново організувати надання першої долікарської допомоги потерпілому та його доставку до лікувальної установи, викликати, при потребі, найближчу аварійно-рятувальну службу; повідомити про випадок, що стався, керівника навчального закладу, що проводить подорож, відповідну МКК, службу безпеки життєдіяльності та інші відповідні служби; до прибуття комісії з розслідування зберегти обстановку на місці в тому стані, у якому вона була на момент події (якщо це не загрожує життю і здоров'ю оточення і не призведе до більш тяжких наслідків). Про нещасний випадок, що трапився під час далеких подорожей поза територією району (міста), керівник групи також повідомляє відповідний орган управління освітою;
- організувати, при потребі, оперативну допомогу іншій групі, що перебуває в даному районі і потребує допомоги.

5.3. Після закінчення туристської подорожі керівник і його заступники спільно з учасниками в обумовлені строки оформляють звіт про подорож і подають його навчальному закладу, який здійснює подорож.

Звіт про експедицію або туристсько-спортивний похід з активними способами пересування подається у відповідну МКК. Після розгляду та

затвердження звіту в МКК керівник оформляє довідки про здійснення походу та спортивні розряди на кожного учасника групи.

5.4. Керівник туристської групи має право:

- у разі потреби і за наявності в групі не менше двох заступників керівника передати керівництво своєму заступнику за умови, що в наказі на проведення туристської подорожі обумовлено, кому може передаватися керівництво в екстремальних ситуаціях. Про передачу керівництва керівник групи повинен при першій нагоді повідомити навчальний заклад, який здійснює подорож;
- звертатися у вищі відомчі і туристсько-спортивні організації при незгоді із оцінкою його дій під час подорожі;
- ураховуючи фізичний, технічний та моральний стан групи або окремих учасників і свій власний, припинити подорож і зняти групу з маршруту.

6. Обов'язки та права учасника туристської подорожі.

6.1. Учасник туристської подорожі зобов'язаний:

- брати активну участь у підготовці подорожі і складанні звіту про неї, сумлінно виконувати покладені на нього обов'язки;
- своєчасно виконувати розпорядження керівника туристської групи та його заступника, помічників;
- у період підготовки до подорожі пройти медичний огляд у закладі охорони здоров'я і подати довідку про стан здоров'я керівникові;
- своєчасно повідомляти керівника туристської групи або його заступника про погіршення стану здоров'я чи травму;
- виконувати правила пожежної безпеки, правила безпеки на воді, правила поведінки в лавинонебезпечних районах та інші правила особистої та колективної безпеки, володіти необхідними навичками страхівки та самостраховки у поході, а також знати способи запобігання травматизму і надання долікарської допомоги;

- дотримуватися правил використання туристського спорядження;
- при знаходженні зброї, вибухонебезпечних та незнайомих предметів не торкатися і не зрушувати їх з місця. Про місцезнаходження таких предметів терміново повідомити керівника туристської групи або його заступника, які при першій нагоді зобов'язані повідомити про знахідку відповідні місцеві органи;
- дбайливо ставитись до природи, пам'яток історії, культури.

6.2. Учасник має право:

користуватися туристським спорядженням навчального закладу, який здійснює подорож, на встановлених умовах;

брати участь у виборі і розробці маршруту;

після подорожі брати участь у зборах групи з оцінки дій учасників подорожі, у тому числі і своїх власних;

при значному погіршенні стану здоров'я наполягати на припиненні участі в подорожі, сході з маршруту.

7. Оформлення маршрутної документації для проведення туристських подорожей з активними способами пересування.

7.1. Документом для проведення походів I-VI категорій складності та некатегорійних походів, які включають елементи походів II-VI категорій складності, є маршрутна книжка.

Документом на проведення некатегорійних походів є маршрутний лист.

7.2. Документи на похід (маршрутна книжка або маршрутний лист та їх копії, довідки про туристський досвід учасників та керівника, картографічний матеріал та інші документи, які потрібні для випуску групи на маршрут) подаються до МКК з відповідними повноваженнями не пізніше ніж за 10 діб до початку походу (без урахування часу на пересилання документів) з урахуванням графіка її роботи.

Маршрутні листи для здійснення місцевих не категорійних походів тривалістю до 4 днів реєструються навчальними закладами, які здійснюють подорожі.

7.3. Якщо категорія складності походу перевищує повноваження МКК, то маршрутні документи з попереднім висновком МКК направляються до тієї МКК, що видала повноваження відповідній МКК. Якщо з тих чи інших обставин МКК, що видала повноваження, не може забезпечити розгляд документів, то останні направляються до Центральної МКК Федерації спортивного туризму України.

7.4. При позитивному висновку відповідної повноважної МКК про можливість здійснення групою заявленого походу керівнику туристської групи видається зареєстрована та підписана головою (заступником голови) МКК маршрутна книжка, маршрутний лист зі штампом МКК, а також бланк повідомлення аварійно-рятувальної служби, яка обслуговує територію, де проводиться подорож. Після заповнення бланк повідомлення завіряється підписом голови (заступника голови) МКК і штампом МКК. У разі потреби до маршрутної книжки вносяться особливі вказівки і рекомендації групі, місце реєстрації групи у відповідній аварійно-рятувальній службі перед виходом на маршрут.

7.5. Усі вказівки МКК, що дала позитивний висновок про можливість проведення походу, заносяться до маршрутної книжки і є обов'язковими для учасників та організаторів походу.

Керівник туристської подорожі й адміністрація навчального закладу, яка здійснює похід, не мають права вносити зміни до маршрутних документів без відома МКК, що дала позитивний висновок про можливість проведення походу.

7.6. Видача довідок про зарахований похід здійснюється МКК після розгляду звіту про туристсько-спортивний похід.

8. Кінцеві положення

За порушення цих Правил, крім відповідальності, установлені законодавством, навчальні заклади, які здійснюють туристські подорожі, можуть порушити клопотання перед відповідними органами виконавчої влади з питань фізичної культури і спорту щодо застосування до порушників таких заходів впливу:

- незарахування участі або керівництва в здійсненому поході;

- заборона участі в походах певної категорії складності на певний термін або керівництва ними;

- заборона на певний час керівництва туристськими групами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булатов В.Г. Оздоровительные факторы самодеятельного туризма В.Г. Булатов // Актуальные проблемы самодеятельного туризма: Всесоюз. науч.-практ. конф. Тез.докл. - М., 1981. -С.46-48.
2. Бушманова Н.В. Воспитательно-развивающая функция туристско-краеведческой деятельности и ее роль в нравственном воспитании подростков / Н.В. Бушманова // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя. - К., 2002. - С. 20.
3. Ганапольский В.И. Структурно-функциональная модель туризма: вопросы содержания и эффективности спортивно-туристической деятельности / В.И. Ганапольский // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди: Наук. теор. зб. - Переяслав-Хмельницький, 2005.-С 6-21.
4. Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 №324/95 - ВР //Відомості ВР України. - 1995. - №31. - Стаття 241. -С.705-717.
5. Изотова М.А. Инновации в социокультурном бизнесе и туризме / М.А. Изотова, Ю.А. Матюхина. – М.: Советский спорт, 2006. – 224с.
6. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний - К.: Вища школа, 1995. - 221с.
7. Коцан И.Я. Физиологическая характеристика влияния туристско-краеведческой деятельности школьников на их организм / И.Я. Коцан - Одесса, 1998. - 279с.
8. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм / М.П. Крачило - К.: Вища школа, 1994.-190с.
9. Круцевич Т.Ю. Історія розвитку фізичної рекреації: навч.посіб. / Т.Ю. Круцевич, Н.Є. Пангелова, С.Б. Пангелов. – К.: Академвидав, 2013. –

160с.

10. Масляк О.П. Рекреаційна географія: навч.посіб. / О.П. Масляк. – К.: Академвидав, 2010. – 248с.
11. Рут Єжи Зигмунд. Організаційно - методичні основи туристично-краєзнавчої діяльності в школі та її вплив на організм школярів: Дисерт...докт.наук. з фіз.вих. і спорту / Є.З. Рут - Івано-Франківськ, 2004. - 315с.
12. Рутинський М.Й. Зелений туризм / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2008. – 271с.
13. Тімець О.В., Туристсько-краєзнавча робота у вищому педагогічному навчальному закладі: Організаційні та методичні аспекти [Навч. посібник] / О.В.Тімець, В.С. Серебрій, Ю.А. Грабовський, А.А. Шипко - Умань: В-во "Візаві", 2006. - 236с.
14. Туризм и спортивное ориентирование. [Учеб. для ин-тов и тех-мов физ.культ.] /Сост. Ганапольський В.И. - М: Физкультура и спорт, 1987. - 240с.
15. Чернов Б. Особливості туристсько-краєзнавчої діяльності в рекреаційному регіоні / Б. Чернов, Б. Пангелов, К. Ковальська. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – 247с.
16. Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: підручник / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К.: знання, 2013. – 334с.